

EMLÉK-ALBUM

NAGYMÉLTÓSÁGÚ

GRÓF WENCKHEIM FRIGYES

VALÓSÁGOS BELSŐ TITKOS TANÁCSOS

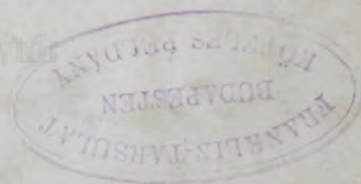
ÉS NEJE

WENCKHEIM KRISZTINA GRÓFNŐ

Ő EXCELLENTIÁJA

EZÜST MENYEGZŐJÉRE.

Országos Széchényi Könyvtár

BUDAPEST.

1897.

EMLÉK-ALBUM

NAGYMÉLTÓSÁGÚ

GRÓF WENCKHEIM FRIGYES

VALÓSÁGOS BELSŐ TITKOS TANÁCSOS

ÉS NEJE

WENCKHEIM KRISZTINA GRÓFNŐ

Ő EXCELLENTIÁJA

EZÜST MENYEGZŐJÉRE.

Országos Széchényi Könyvtár

BUDAPEST.

1897.

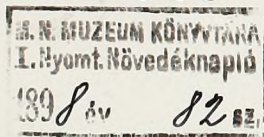
Thung h.
50 i. fm

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

186969

HÓDOLÓ TISZTELETÉNEK

CSEKÉLY HÁLA-JELÉÜL

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

AJÁNlja

A KEGYURASÁGI PAPSÁG.

Nagyméltóságú Gróf Úr!

Kegyelmes Grófné!

RI VEHETNE méltóbb részt az örömben, mely Nagyméltóságokat a mai napon körülsugározza, mint mi, a kegyuraság lelkeszei, kik naponkénti imában kérjük a minden jók Adóját Nagyméltóságokra kiáradó isteni áldásokért.

Ki osztozhátna inkább a Nagyméltóságok iránti hódoló tiszteletben, mint mi, kik a gondjainkra bízott hívek életéből tudjuk, mit eszközöl Nagyméltóságok hitbuzgó példája alattvalóik és népeik szívében.

Ki siethetne hálásabb lélekkel Nagyméltóságokhoz hódolatuk bemutatására, mint mi, kik legméltóbb büszkeségeink, az Isten szentegyháza és a népek lelki életének előmozdítására hozott nagy áldozatokból ismerjük Nagyméltóságok nemes szívét.

E hármas, az öröm, tisztelet és hála érzelmeivel nyújtjuk e csekély emléket Nagyméltóságoknak örömnepük napján azon czéltól vezéreltetve, hadd tükrözzön vissza e sorokból a fáradhatatlan munkának, Istenért s hazáért lángoló szívnek, a jó cselekedetek és kegyességes irgalmasság nagyságának, a családi élet szeplőtelen tisztasága s boldogságának ez élő, beszélő tanúságtételeiből: miért áldotta meg Isten Nagyméltóságokat a mai nap örömeivel. — Hogy ismerjenek és tanuljanak ragyogó példát a nagyok és kicsinyek, az urak és alatt-

valók a Nagyméltóságok cselekedeteiből. Hogy meglássék,
nyíltan hirdette legyen: miért oly drága és kedves a Nagy-
méltóságok élete, miért oly örömdetes boldogsága az anya-
szentegyház, a haza, a polgártársak és alattvalók kebelében.

Fogadja Nagyméltóságú Grófi Pár a kegyuraság lelkészei-
től e csekély hódolatot, mely tanúja legyen a mai napon és
mindenkoron Nagyméltóságok, mint kegyes jó kegyuraink
iránt érzett tiszteletünk és hálánknak.

1897. június hó.

Ballauer Kristóf,
Csanád e. m. menyházai plebános.

Körmendy János,
Győr e. m. lébényszentmiklósi plebános.

Gróh Eerencz,
szentszéki ülnök,
Nagyvárad e. m. gyulai plebános.

Dr. Kramp János,
Csanád e. m. eleki esperes-plebános.

Hunyady János,
Csanád e. m. aradszentmártoni plebános.

Kreskay Antal,
Győr e. m. lébényi plebános.

Kny Antal,
Nagyvárad e. m. békési esperes-plebános.

Lacza Gyula,
Győr e. m. mecséri plebános.

Széchenyi Lajos,
ez. kanonok,
Nagyvárad e. m. kigyósi esperes-plebános.

A nemzetet fiainak munkája teszi nagygyá és boldoggá. Az érzelem, mely természettől csatol szeretet és ragaszkodással az édes haza földjéhez, mindenek lelkében erős ösztönt szül: kitartással küzdeni a saját és így közvetve a mások boldogságáért. E törekvésben némelyek mások fölött kitűnnek s a századok emlékezetes munkája őket a nemzet vezéreivé avatják. De tisztelet, elismerés és hódolatos hála csak azoknak lesz osztályrészükké, kik e mások fölé emelkedést valóban *önzetlen* és *tiszta* törekvések eredményeként birják; mert a későbbkori történelem nem lehet hizelgő s részrehajlóvá s meg tudja különböztetni az igazi érdemet a szerencse véletlen kegyeitől.

A főrangú család, melynek nemes sarjadékai ma örömmünnepet ülnék, közel két század óta van összeforrva a magyar haza történetével. Régi idők homályos multjában Némethonnak frankoniai részéből a wenckheimi Hunt uralkodói családból vette eredetét, melyhez a kegyeletes hagyomány egy szép mythoszi regét csatol. Aldorfi és rubensbergi gróf Isenbard neje, Irmentrud egy szegény nőt látott, ki hármas ikreket szült; a grófné hűtlenséggel vádolta e miatt a nőt, a ki ezért arraátkozta a grófnét, hogy tizenkét fiugyermeget szüljön; a mi midőn csakugyan bekövetkezett, az anya férjétől félelmében azokat vízbe fojtani rendelte; de a kik férje által véletlenül feltaláltattak és titokban felneveltettek. E tizenkét ifjú a világ

különböző részeibe elszéledve a Hunt, Canis, Hundston stb. családok törzsei lettek. Ezek egyikétől származtak ama Hunt és Posnán vagy Paznán utódok, kik Géza vezér alatt Magyarhonba költöztek s a honnak és a királynak hasznos szolgálatokat tettek.

A wenckheimi Hunt-család tehát a Canis és Hundstonekkel, — a Welfek és Guelphektől, — Nagy Károly császár sógornéjától, Irmen-trud grófnétól, gróf Isenbard nejétől származtak le. *

Ezen ősrégi főnemes család egyik ága wenckheimi Wenck János fia, báró Wenckheim József Ágoston az 1732. évben elvette Békés vármegyének néhai boldogemlékezetű ura és főispánja báró Haruckern János György leányát Mária Ceciliát; az ezen házasságból származott báró Wenckheim József pedig elvette az édes anyjával testvér báró Haruckern Johannának, férjezett báró Gruber Ferencznek leányát, Gruber Teréziát. A Haruckern-család az 1775. évben fiúágon kihalván, ezen leányági részen örökösödött a Wenckheim-család és pedig az óriási terjedelmű Haruckern birtokon öt egyenlő leányági részben. — Ezen Wenckheim József és Gruber Teréziának két gyermeke volt: József Antal (szül. 1780., † 1852.) és Ferencz Lipót (szül. 1785., † 1838.). József Antal egyetlen leánya Wenckheim Krisztina; Ferencz Lipót négy fiú, József, Károly, Antal és Rudolf gyermekei közül pedig Károly grófnak fia Wenckheim Frigyes gróf.

Az így 1732. évben Magyarországra elágazott Wenckheim-család tagjai azonnal a haza szolgálatába szegődtek és honfiui munkásságukban rövid évtizedek alatt valóban a hon szolgálatában, harcok tüzeiben küzdötték ki az elismerő kitüntetést, úgy hogy az első

* Mogyoróssy I. hiteles okmányokból leírt műve «Wenckheim Codex» után.

hazánkba jött Wenckheimnak fia, József, a törökök, poroszok és frankok ellen viselt hadjáratokban mint ezredes, majd Szabács és Nándorfehérvár ostrománál mint tábornok oly hősi elszántságot és bátorságot tanúsított, hogy I. Ferencz király által az 1802. év ápril 9-én magyar gróffá neveztetett ki.

Ezen aránylag rövid időtől fogva a Wenckheim név mindenütt feltűnő és áldástterjesztő módon szerepel a haza vezérszerepet vivő főurai között.

József Antal, az igazi demokrata főúr, mint a legkitűnőbb mintagazdák egyike ismeretes; báró Wenckheim Béla Magyarország miniszterelnöke; Wenckheim László Békésmegye társadalmi és egyesületi terén visz vezérszerepet; s hogy a megyéknek, melyekben élnek vezéreivé, az országnak dicsőségei s büszkeségévé lettek *mind, kivétel nélkül*: tanúja e mai ünnep is, midőn az egyszerű családi ünnepély örömmünnepevé válik az egész vidéknek, hol élnek, az egész körnek, melyben működnek, az egész országnak, melynek koronás királya épp az imént adá a legszebb kitüntetést az igazi honfiúi érdem elismeréseül e nemes család ünnepelt tagjának.

Kik ma ünnepet ülnek: Gróf Wenckheim Frigyes és neje, Wenckheim Krisztina grófnő az 1872. év június 18-án léptek a szent házasságra. És az őseiktől öröklött hazaszeretelben, keresztény erényekben, igazi mély vallásosság és honfiúi buzgalomban annyira fölülemelkedtek a mai kor hanyatló erényei felett, hogy nemcsak a család, melynek rajongva szeretett idősbjei, de az egész főrangú nemesség, a politikai elvtársak, a tisztelők és alattvalók ezrei, az egész ország vezérül tekintik őket s mindnyájuknak öröme az ő ünnepük, huszonöt éves házasságuk napja.

Szálljon tehát e mai napon szívünk hódolata zengő énekként e nemes főúri család felé, e kicsiny emlék pedig, bár gyenge szóval megírva, hirdesse az ő erényeiket, jótetteiket, melyek a *család* körében alig párját találó szeretettel, a *jótékonyságokban* bámulandó áldozatokkal, a *nemzetgazdász* terén az igazi bölcs okosság és munkásság fényével ragyognak.

Országos Széchényi Könyvtár

I.

Gróf Wenckheim Frigyes, val. belső titkos tanácsos, országgyűlési képviselő, az 1842. év október hó 20-án született Milanóban. Édes atyja gróf Wenckheim Károly cs. kir. kamarás, huszárkapitány, édes anyja Radetzky Friderika grófnő, a nagy Radetzky József gróf tábornagnak leánya volt. Születésekor a milanói fellegrvár ágyui hirdették az örömet, ő levén az akkor dicsőségének tetőpontján álló Radetzkynek első fiunokája. Négy testvére volt, Borbála, férjezett báró Walterskirchen Ernőné; Anna, ki 18 éves korában hunyt el; Geyza, a gerlai uradalom birtokosa és Mathild, ki szíve hajlamát követve zárdába lépett s jelenleg a budapesti «Sacré-Coeur» kolostorban szolgál az Istennek. Frigyes gróf gymnasiumi tanulmányait Győrött végezte; a jogot előbb Budapesten, majd Pozsonyban hallgatta, a hová a 60-as években oly nagy számmal sereglettek az ország mágnessainak fiai. Tanulmányaiban mindig a legelső volt társai között s nemcsak pontossága és szorgalma, de rendkívüli éles esze és higgadt megállapodottsága által tűnt ki úgy, hogy nagy szerénysége daczára is mindig vezérököül tekintették ifjú társai s az ő véleménye minden ifjúsági, egyleti és jogi dolgokban irányadó volt közöttük. Jogi tanulmányainak bevégeztével két évig gyakornok volt a pozsonyi királyi táblán s 1866-ban, tehát 24 éves korában kintüntetéssel tette le az ügyvédi vizsgálatot.

Valóban ma is büszkeséggel gondolhat vissza azon szép időkre, a midőn mint «patvarista» két esztendeig hordozta a poros actákat — (akkor még nem voltak olyan «nagy urak» az ügyvédbojtárok mint ma) — és így készült az életre a nemes ifjú gróf, hogy férfikorban ne csak a születéssel megadott nagy rang és gazdagság, de a szorgalom és tanulásban megszerzett tudomány előnyeivel szolgálhasson a hazának.

A komoly munkához azonnal hozzálátott s nemcsak feltűnő tehetsége, de kedve is a politikai pályára vonzotta; haza jöven atyja gerlai birtokára, sűrűn érintkezett a politikai élet akkori vezérférfiaival s tiszta ideális felfogása a Deák-párt lelkes követőjévé tette; egymásután két ízben lépett fel képviselőjelöltnek, 1869-ben Békésen és 1872-ben Gyulán Deák-párti programmal; s bár óriási volt a délczegealakú, gyönyörű ifjú gróf és nagytudományú s ékesen beszélő jelölt iránt a lelkesedés, mégis kisebbségben maradt. Ez időre esvén házassága, úgy látszott, hogy visszavonult a politikai élettől s az 1875-iki választásokon nem vállalt jelöltséget. De azért mindig a megyei ellenzék élén állott, mely reménységét mégis az ifjú grófba helyezte. Ekkor élesedett ki a békésmegyei «megyei urak» és az ellenzék között annyira a helyzet, hogy egyes klikkeknek lett minden kiszolgáltatva s a pártoskodás tetőpontjára ért; az ellenzék csüggedni kezdett, midőn elérkezett az 1878-iki választás. Az ifjú gróf ekkor állott igazán az ellenzék élére, s a megye székhelyén, a klikkek uralkodó központján, Gyulán lépett fel ellenzéki programmal. S bár eleintén nem bíztak győzelmében, a lelkesedés csakhamar oly nagygyá lett iránta, hogy a legfényesebb diadalt aratta a választáson. 1878-ban jelent meg tehát először az országgyűlésen mint képviselő, a honnan azóta csak egy ülészen hiányzott, midőn a következő 1881—1884. években nem vállalt mandátumot. Ekkor is bizonyosan megválasztják Gyulán, de többé nem volt rábírható, hogy ott fellépjen; nemcsak, hanem bár birtokainak tetemes része Békésmegyében van, e megye életétől teljesen visszavonult és minden politikai jogait Aradmegyében gyakorolja, a mely megyének bizottsági tagja és az aradmegyei nemzeti párt vezére. Az 1884-ik évben az aradmegyei kisjenői járásban lépett fel ismét Apponyi-párti programmal, a mikor szintén az egész vármegye mozgósítva lett a kormány érdekében. Maga az akkori főispán személyesen ment el kérni a grófot, hogy ne lépjen fel ellenzéki programmal. S midőn a gróf hajthatatlan maradt és a főispán a hivatalos erőszakkal fenyegetőzött, a magyar főúr nemes önérzete nem engedte, hogy visszalépjen s ekkor aratta azon fényes győzelmet a kisjenői választáson, melyet az egész ország érdeklődéssel kísért s annyira megsemmisítette e kerületben «a hivatalos pressiót», hogy azóta állandóan e kerületnek egyhangulag megválasztott képviselője.

Az országgyűlésen ugyan nem szokott felszólalni, de hogy minő nagy szerepet visz a politikai életben, az egész ország előtt isme-

retes. A nemzeti pártnak a lelke, Apponyi tántoríthatatlan hive és tiszta politikai eszméinek hű követője, élénk részt vesz a párt-tanácskozásokon s bár a pártban — nagy szerénysége miatt tisztséget nem vállalt, — az ő nézeteinek döntő befolyása van a párt vezetésében.

Gróf Wenckheim Frigyes neve azonfölül, hogy előkelő, szerepet vivő független politikus, különösen két téren úgyszólván utolérhetlenül ismeretes: a jótékonyság és a gazdálkodás terén. Jótéteményei, melyeket áldozatul tesz mindenütt az egyház, haza, irodalom, egyesületek és emberbaráti intézmények oltárára, megszámlálhatatlanok. És mint nemzetgazdász oly nagyszerű és fáradhatatlan munkásságot fejt ki, hogy e nagymérvű munkálkodása és szakismerete minden jók szívében azon óhajtaást érlelte meg már régi idő óta, vajha a nemzet gazdasági és vagyoni felügyelete oly szakavatott és buzgó kezekbe kerülne, mint a Wenckheim Frigyes grófé, a mely remény, a politikai életnek egy kissé más irányba fordulása után ha teljesedésbe mehetne, az országra, földművelésügyre, a gazdákra kiszámíthatatlan áldással járna. E két ponttal: a jótékonyság és gazdálkodás terén kifejtett működéssel külön fejezetekben kell foglalkozni, mely teljes fényben fogja megmutatni a gróf úr élete munkálkodásának irányelveit.

E fejezet a gróf úr családi életének bemutatására lévén szentelve, az említett pontok alább következnek.

Gróf Wenckheim Frigyes az 1872. évi június hó 18-án vezette oltárhoz unokatestvérét, született Wenckheim Krisztina grófnőt, a kivel házassága mintaképe lett a magyar főúri, a hitbuzgó keresztény katolikus, és az igazi honfiúi életnek, otthona lett a legboldogabb családi szeretetnek, példaadója az Istentől megáldott szívemesség minden nyilvánulásainak.

* * *

Gróf Wenckheim Krisztina (Mária, Anna, Regina) csillagkeresztes palotahölgy, született 1849. év április hó 21-én Ó-Kigyóson Békésmegyében. Atyja gróf Wenckheim József Antal cs. kir. kamarás, az »igazi patriarchalis jellemű főúr« volt, szívélyes és leereszkedő mindenkivel szemben, egyszerű beszédében, viselkedésében, szokásaiban s egész életmódjában, de annál kimagaslóbb és magasztosabb elvei-

ben, gondolkodásában, érzületeiben; a kinek nevéhez fűződik az Alföldön a fa, különösen az akáczültetésnek meghonosítása. A grófnak harmadik, Schercz Krisztinával kötött házasságából született egyetlen leánya, Krisztina, a kit úgyszólván bölcsőjében ért a legnagyobb csapás, az árvaság, mert édes anyját még ugyanazon 1849. évben, édes atyját pedig az 1852. évben veszíté el. A nagyterjedelmű grófi birtok kezelésével végrendeletileg az uradalomnak három főtisztje, a kis grófnő nevelése és felügyeletével pedig Göndöcs Benedek pusztaszeri apát, akkoron ó-kigyósi udvari káplán bizatott meg; s hogy az Isten — talán az árvaság kárpótlásául — mily nemes, fogékony szívvel s ritka fenkölt lélekkel áldotta meg a kis grófnőt s hogy nevelői által is mi sem lett elmulasztva, hogy neveltetése a lehető legtökéletesebb s a főrangú születés által követelt igényeknek megfelelő legyen, annak tanúja az egész ország, mely csakhamar megtanulta ismerni a grófnő nevét s már fiatal korában mint «az ország legnemesebb szívű grófkisasszonyát» emlegették.

Gyermekéveinek emlékei között legnevezetesebb volt az 1857. esztendő, a midőn a felséges királyi párnak az egész országban tett körutazása alkalmával Ő Felségeik az ó-kigyósi pusztán leszálltak s a hódoló küldöttségek és a népek ezreinek körében a kis grófnő «A kigyósi pusztán árvaleány vagyok» kezdetű szép kis magyar verssel üdvözölte a királyi párt, egy művészi kivitelű ezüst kosárkában a legszebb rózsákat nyujtva át a királynénak, a ki e megható hódolatot a legkegyesebben fogadta. Ez esemény emlékét jelzi ma is az ó-kigyósi uradalmi lak, a régi kastély mellett fennálló diadalkapu «Isten hozott!» és «Isten veled!» aranybetűs feliratával.

Oktatását a legkitünőbb tanároktól és nevelőnőktől nyerte, még pedig oly kitünő eredménnyel, hogy hat nyelven folyékonyan beszél, gyönyörűen zongorázik, művészileg énekel, igen szépen rajzol, a legnagyobb jártassággal bír az irodalom és művészetek terén, kitünő műízléssel és nagy olvasottsággal bír s mindezek mellett ép oly otthonos a legfinomabb női kézimunkákban, mint a háztartási és jó magyar gazdasszonyi teendők vezetésében.

S midőn a gyermekleányka hajadonná serdült és kilépett a nagyvilágba, hogy a főrangúak társadalmi körében elfoglalja az őt megillető helyet, midőn beutazta az egész Európát s gazdag ismereteket szerzett: már köztudomású volt róla, hogy magasfokú szellemi képzettsége s a legelőkelőbb műveltség mellett «az ország leggazdagabb árvája» a világ minden gazdagságánál többet érő kincsnek van bir-

tokában, mely kincset nemes szívében bír. Azon nemes szívből, mely oly korán megtanulta: együtt érezni a szenvedőkkel s abban találni örömét, ha a mások könnyeit letörölheti. Kevés van a jótékony főúri nők között is, ki nevét a hazafias, vallásos, emberbaráti czélokra ezrekre menő adományaival már oly korán ismertté és áldottá tette volna.

A fiatal grófnő csakhamar kedvelté lett nagy műveltsége és tehetsége által a főrangú világ társadalmi köreiben; a pesti fürdő-utczai grófház szalonja gyakori és kedvelt találkozási helye volt az arisztokrácia, az egyházi, politikai és művészi világ kitűnőségeinek.

Az arisztokrácia tagjai által rendezett műkedvelői előadásokon és hangversenyeken is ő volt mindig a főszereplők egyike s mindig feltűnt és elismerést keltett sokoldalú művészi képességeivel. Így egykor a redoutban tartott egyik nagyszerű hangversenyen «Romeo és Julia» operából énekelt egy részletet s oly művészi tökéletességgel és hatással, hogy egészen elragadta a közönséget s a lapok akkor azt jegyezték meg róla, hogy «a fiatal W. K. grófnő gyönyörű hangja és éneklési tehetsége egy szegény leányt egész életére híressé és boldoggá tett volna»; s a Liszt Ferencz vasárnapi matinéin Schubert és Schumann érzelmes dalait szépen iskolázott, ritka mély és erős szép alhangján oly meleg érzelemmel és remek árnyalással énekelte, hogy maga Liszt is megtapsolta s őszintén gratulált valódi művészi talentumához.

Nem csoda, ha fényes név, gazdagság, tehetség, nagy műveltség és nemes szív egyesülvén a grófnőben, az ország első családjainak ifjai vetélkedtek kezéért. De mint mindenben, úgy a házasság lépésében is az isteni Gondviselés áldása óvta és vezérelte a grófnőt, oly férfit rendelve számára, ki nemcsak nemes jelleme, kiváló szellemi tehetsége s mindenkit megnyerő rokonszenves egyénisége által tűnt ki kortársai között, hanem hasonló volt lelkületének azon érzelmeiben is az ifjú grófnőhöz, mely eddig nem említett, de minden nemességének alaptulajdonságát képezi: mély vallásosságában és hitéhez, egyházához való ragaszkodásában. A mély vallásosság az igazi műveltségnek elmaradhatatlan következménye; s csak a gőgös, felfuvalkodott, minden áron előretolakodó és éppen azért félművelt törekvés az, mely a vallást, ha kell, lépcsőnek használja, ha kell, félre dobja, bár hangoztatják jó katolikus voltukat, vallásosoknak tartják és hirdetik magukat. Nem ily értelemben részesült a vallásos nevelésben Wenckheim Krisztina grófnő és Wenckheim Frigyes gróf.

Ifjú korukban is példányképei voltak az igaz keresztény katolikus érzelemnek s még az ifjúságnak könnyebb éveiben sem válogattak — mint sokan a mai ifjak közül — a vallás parancsai s gyakorlatai között. A naponkénti imádságot, vásár- s ünnepnap i templombajárást, a böjtök megtartását s évenkénti szent gyónások elvégzését ép oly buzgósággal teljesítették, mint a mily őszinteséggel keltek védelmére nyíltan is az egyház igazainak s a szó és példa hatalma s gyakorlása tette őket az egyház valódi gyermekeivé. Már az ifjú szivekben erős és mély gyökeret vert a hithez e mély ragaszkodás, mely nem nagy hanggal, de igazi cselekedettel avatta a Wenckheim grófi családot az egyház első büszkeségévé.

Ily nemes, Istentől mindenekben megáldott két ifjú szív egyesülése hogyan keltett volna nagy örömet az egész hazában, melynek felvirágozása s boldogításához ily főurak kellenek, örömet az egész egyházban, melynek ily családokra van szüksége, s reménységet az alattvalók szívében, kik ily gondviselő urakért szívesen áldozzák munkájukat s hódoló ragaszkodásukat.

★ ★ ★

Országos Széchényi Könyvtár

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

WENCKHEIM KRISZTINA GRÓFNŐ.

WENCKHEIM FRIGYES GRÓF.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

Az 1872. év június 18-án volt az országhírű fényes esküvő Ó-Kigyóson, melynek nagyszerűségét csodálni, örömeiben részt venni az egész ország sietett. A lapok külön tudósítókat küldtek le és míg a legmelegebb rokonszenvvel emlékeztek az ifjú grófi párról, másrészt csodálkozva irták le a fényt, a tiszteletet és ragaszkodást, mely őket környezte. Fényes násznép, a család rokonsága és benső barátainak főuri serege, az egész környék összes előkelősége jelent meg, s az alattvalóknak rajongó lelkesedése, szeretete s hűséges öröme egybevegyült az ünnepi zajjal és vigassággal. Előtte való napon nagyszerű népünnepély volt, mely fáklyásmenettel kezdődött, hódoló üdvözlésekkel járulván a népek a fiatal mátkapár elé, s a gyönyörű nyári estben messze hangzott az egetverő éljenzés és örömjaj, majd tánczra perdült a nép fiatalsága s a vendégek gyönyörködve szemléltek a nép ünnepét, melyet remek tűzijáték világítása tett elragadóvá.

A másnap reggel kilencz órai esküvőre a kastélytól a templomig húzott selyem és bársony mennyezet alatt virággal behintett úton vonult fel a mátkapár gróf Dessewffy Marczell és id. báró Rudics József magyaros remek öltözetben, virágos, bokrétás bottal vezetett násznagyokkal élén, fényes násznép, harsogó zeneszó, harangzúgás, üdvölvések s az ezernyi nép szüntelen éljenzése között, fejedelmi pompával a kies magaslaton fekvő, remekül feldíszített ó-kigyósi kápolnába. — A vőlegény és menyasszony magyaros öltözetének minden egyes darabja valóságos műremek volt s ezernyi kincseket ért, melyhez festői szépségben sorakoztak a főurak és főrangú hölgyek remek díszmagyar ruhái. S midőn ismételt harangzúgás, üdvölvés és éljenzés adá tudtul a künn álló népnek, hogy elhangzott a «holtomiglan-holtodiglan» eskü szava, nem maradt szem szárazon s minden szív megindult a szeretet és ragaszkodás ily szép megnyilatkozásán, a melyet az alattvalók igazi szeretete s hálája tett becsessé.

A mai napon van huszonöt éve e szép emlékezetes ünnepnek; a ki látta, nem feledhette azt el s ma is édes örömmel emlékezik reá. De nem feledhette el a nagyméltóságú grófi pár sem, kik huszonöt éves lankadatlan, a haza érdekében hozott áldozatok, az egyház jogaiért kifejtett küzdelem, embertársaik gyámolítása, minden köz- és magánjók előmozdítására irányzott munkásságban igazolták: mennyire jogos volt a remény, melyet egyesülésükhöz fűzött a haza, az egyház és a társadalom. Kik ma huszonöt év munkája által öregbedve, de ugyanazon, sőt megerősödöttebb nemes szívvel folytatják áldásos munkásságukat, mindenütt elsőként jelenve meg, hová a kötelesség vagy a könyörgések szava hívja őket. Ma megjelennek újból a régi tisztelők szerencsekívánataikkal, gyarapodva azon sok szerencsésekkel, kik azóta ismerték meg — urak és szegények — az ő áldott nevüket s szívüket.

Minden a régi: az öröm, a tisztelet, a ragaszkodás, a szeretet, a hála; csak egy nagyobb, egy boldogítóbb jelenség van: az isteni áldás, mely megsokasodott fölöttük. Hiszen huszonöt éve, hogy naponta ezrek és százezrek — és e szám nem túlzás a jótetteket élvező ezrekkel szemben — imádkoznak boldogságukért s az emberi szív nem sokat adhatva, az Istent kéri jutalmazóul. Ez a jutalmazó Isten áldotta meg a grófi párt oly szép családdal, mely legméltóbb büszkeségük, hogy a mai napon, ha viruló *hét gyermekük és két unokájuk* állanak körülöttük, lehetetlen, hogy könnyezve és szívükben mélyen megindulva hálát ne adjanak a Mindenhatónak, ki megóvta őket e hosszú időnek változó szakaiban minden bűtől és csapástól, megtartá őket és kedves kincseiket, szerette gyermekeiket ugyanazon változatlan egészségben, friss erőben, szeretetben és megelégedett családi boldogságban, hogy lássák fiaikat és fiaiknak fiait

«Uxor tua, sicut vitis abundans»

Ezért száll ma örömteljes hála az Isten oltára előtt, hogy kik másokat megáldottak, megáldotta őket is a jutalmazó Isten.

GRÓF WENCKHEIM DÉNES ÉS NEJE FRIDERIKA GRÓFNŐ.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

Nehéz dolog az oly családi életet csak megközelítő halvány színekkel is festeni, minő a nemes, ünneplő grófi páré. Csak az tudná ezt talán leírni, ki saját szívében érzi azt a rajongó hitvesi szeretetet s az odaadó feláldozás szülői érzelmeit, mely egy családot csak egybeolvaszthat, és ki a családja s gyermekeiért áldozott aggodalmakban, munkában s fáradozásokban mindenkor megtalálta jutalmát; ki csak a mit kigondolhatott gyermekei javára, véghezvitte s ki, a mely áldást könyörgött Istentől, azt mind megnyerte.

Valóban boldog család! példás családi élet ez! Hét gyermekkel áldotta meg az Isten a grófi párt, kik mint a rózsatőről hajtott bimbók növekedtek fel verőfényes szép tavaszi időben. Nélkülözés, betegség, félelem nem borította be egüket, legfeljebb az az aggodalom, melyet a szülői féltékeny szív a legelső fuvallatra természet-szerűleg érez. A gyermeki ragaszkodás és szeretet náluk bensőbb és sokkal igazabb, mint a közönséges gyermeki szeretet. Az ész és szellemi tehetség már fejlődésében s első nyilvánulásaiban oly kiváló, hogy bámulatra ragad. A lélek, a szív érzelmeiben, gondolataiban és apró cselekvéseiben oly nemes, hogy csodálatot kelt.

S a remények, melyek e jelek láttára ébrednek, nem tűnnek tova foszló árnyékként, hanem valóra válnak, szebbé, mint volt a remény. Nemde boldog család ez!

S a családi élet? nem láthatott soha senki példásabbat. Az atya és anya együtt nevelik gyermekeiket; együtt szövik a terveket, vállvetett törekvéssel buzgólkodnak kivitelében; játékaikban az első útmutatók, örömeikben az első résztvevők, imádságaikban ők kulcsolják össze kezeiket, az ész fejlődésénél ők az első tanítók, a meseterek. Mulatságaikban ők őrizik, betegségükben ők lesik lélekzetüket, munkáikban ők buzdítják, hibáikat ők javítják, gyermekes szomorúságaikban ők vidámítják. Nem is veszik észre így, mint halad az idő, mert a napok munkában telnek el s örvendenek, ha mulnak az évek, mert gyermekeik felnövekedését, reményeik teljességét látják.

S a nevelés irányelvei mi mások lehettek, mint a melyek a szülői szív érzelmeit tükrözik vissza: a tudomány, általános műveltség, igaz honszeretet, valódi mély jámborság, nemesszívűség, s a munka szeretete, hogy ezekben növekedve s megerősödve, méltó utódaik legyenek a szülőknek.

A legjelesebb nevelők, papok, nevelőnők, fővárosi tanárok tanítják s oktatják a gyermekeket, a rendes iskolai tanulmányokban, ének, zene, rajz, tornászat, vívás, táncz, lovaglás, vadászat, szóval mind-

azon dolgokban, melyek a tudomány, műveltség, hasznosság és nemes szórakozás szempontjából szükségesnek mutatkoznak. A tanulásból fönmaradó idő sem telik el semmittevésben és felügyelet nélkül, mert a szokásos kocsizás, lovaglás vagy séták alkalmából mindig olyan helyekre kell menniök, a hol valamit tanulhatnak s a gazdaságban észleltekről beszámolni vagy jelentéseket hozni tartoznak. Nagy gond fordítatik a jellem idejekoráni kiképzésére és a férfiúi önértet felébresztésére, a szabad véleménynyilvánítás, vitatkozások és nézetek előadása, kikérdezése által, melyek azután helyes irányba tereltetnek. Így történhetik azután, hogy a grófi ifjak akár társaságban, akár családi körökben, akár a nyilvánosság előtt — vizsgálataik vagy más alkalmak előadtával — megjelennek: biztos tudásuk, bátor fellépésük, minden körülmények közötti tájékozottságuk által csodálatot, de mindamellett nagy szerénységükkel elismerést keltenek.

A haza iránti szeretet, a polgári kötelességek iránti fogékony-ságot édes atyjuk nemes példájából ismerhetik fel legjobban, a független, a haza javát semmi érdeknek alá nem rendelő felfogás, gondolkodásmód és munkásságban látják szemük előtt és sokszor lelkesedhetnek a szalonjukban megjelenő Apponyi, Zichy, Wenckheim s többi jeleseink és független főuraink beszédjeiken s példáján.

A társalgás nyelve a szükség esetét kivéve mindig a magyar, szóval az ifjú grófok mindenben igazi magyar mánásoknak neveltetnek.

A vallásosság, az egyház ügyei iránti érdeklődést és a hit parancsainak megtartását talán egy főpapi házban sem láthatnák inkább megtestesülve, mint családjuk körében. Az imában buzgóságot, a vásár- s ünnepnap, sőt lehetőleg a naponkénti szent mise hallgatást, évenkénti többszöri szent gyónást, a böjti napok megtartását, a szegények és elhagyatottak gyors és állandó istápolását, buzgóbb példából nem tanulhatnák meg soha, mint melylyel szülőik járnak előttük. S ez többet ér minden írásnál és beszédnél, mert maradó nyomokat hagy a lélekben, sőt már most édes szüleikkel együtt tanulják meg örömeiket lelteni ily nemes cselekedetekben. A szent gyónások és áldozások napja mindig ünnepnap s a szokásos karácsonyi, név- és születésnap ajándékok közül sohasem hiányzik valamely vallásos tárgy, s egy-egy feszület, rózsafüzér, imakönyv mindig a legnagyobb örömet okozza. Sőt a kastély kápolnájában olvasatni szokott szent misénél mindig a grófi ifjak szokták a miséző papnak a segédkezést teljesíteni.

SZÉCHENYI ANTAL GRÓF ÉS NEJE WENCKHEIM KRISZTINA GRÓFNŐ.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

Igy nevelte fel az ünneplő grófi pár az ő kedves gyermekeit, kikben ma is és életük végeig nagy örömük telhetik, mert saját szívüket, érzelmeiket, nemes cselekedeteiket látják bennük megtestesülve.

Az Isten hét gyermekkel áldotta meg a nemes grófi párt: Friderika, Krisztina grófnők, József, László, Pál grófok, Mária és Ilona grófnők.

Friderika grófnő született 1873. év május 22-én. A legnemesebb szívű úrnő, ki a jótékonytságban, a szegények iránti szeretetben tel-

SZÉCHENYI ANTOINETTE GRÓFNŐ.

jesen édes anyjához hasonlít. Mély vallásosság és buzgóság jellemzik; természetére nézve szelid és inkább kedveli a magányosságot, kézimunkát és olvasmányokat, mint a zajos társaságot. Férjhez ment 1896. február 17-én unokatestvére gróf Wenckheim Dénes főrendiházi taghoz, a dobozi gazdag földesúrhoz, kivel esküvőjét az ó-kigyósi kastélyban Schlauch bibornok, nagyváradi püspök úr áldá meg. 1897. január 12-én született *Rudolf* fia, a nagyméltóságú grófi pár első fiunokája, a kinek születése az egész családban a legnagyobb örömet keltette. Gróf Wenckheim Dénes és neje Friderika grófnő nemes gondolkodását nagyon jellemzően tünteti föl, hogy első dolguk volt egy remek templom tervének kidolgoztatása, melyet székhelyükön

Dobozon építtetnek 60,000 forint költséggel s az építkezés már meg is kezdődött.

Krisztina grófnő született 1874. október 21-én. Az Istentől minden áldással és tehetséggel megáldva. Feltűnő észtehetséggel bír, kitűnően énekel s különösen nagyon szépen fest, s kedves szülőinek név- vagy születésnapján rendszeren egy szép sajátkezű olajfestmény-nyel kedveskedik, a mi természetesen a legbecsesebb ajándék. Természete vidám, élénk és társalgásában mindenkit lekötölezően kedves. Férjhez ment 1895. január 22-én sárvári és felsővidéki gróf Széchenyi Antal huszárhadnagyhoz, gróf Széchenyi Ferencz és monyorókeréki és monoszlói Erdődy Francziska grófnő fiához, a kivel esküvője Budapesten a Jézus szent Szíve templomában a legnagyobb fény-nyel és pompával ment végbe, dr. Schlauch bibornok, nagyvárad püspök adván az áldást. Állandóan a híres és fejedelmi berendezésű boros-sebesi kastélyban laknak. Leánykájuk *Antoinette* a nagyméltóságú grófi pár első leányunokája, 1896. január 20-án született.

József gróf született 1877. év szeptember 24-én, a királyi engedelemmel az uradalmi birtok egyharmad részéből alakított majoratus örököse. Tanulmányait a pesti kegyesrendiek iskolájában mint nyilvános tanuló végezte el s jelenleg Budapesten a jogi fakultásnak második éves hallgatója, hol eddigi vizsgálatait kitűnő eredmény-nyel tette le.

László gróf született 1880. október 25-én és

Pál gróf 1881. november 19-én; mindketten mint magántanulók végzik tanulmányaikat, vizsgálataikat, nyilvánosan a pesti kegyesrendiek gymnasiumában teszik, ez évben a VII. osztályból és pedig eddig minden osztályból és minden tantárgyból mindketten kitűnő eredménnyel.

A három grófi ifjúról tulajdonképpen egy jellemet lehet alkotni. Mindhárman a legnemesebb szívvel vannak megáldva, mindenki iránt egyenlő tisztelettel és figyelemmel viseltetnek, engedelmesség, szorgalom és jámborságban egymást igyekeznek fölülmúlni. Tehet-ségben a legélesebb észszel és ítélőképességgel bírnak s már is fel-tűnő jártassággal bírnak úgy a klasszikus nyelvek, mint az irodalom ismeretében.

Egy jellemző epizódot jegyzek fel, mely világot vet az önállóság és biztos tudás korán fejlett értelmére. Mint harmadik osztályu elemi iskolások vizsgáztak nyilvánosan a gyulai elemi iskolában a kis grófok, a többi iskolásokkal, roppant nagy vendég-sereg és szülőik jelenlété-

WENCKHEIM JÓZSEF, LÁSZLÓ ÉS PÁL GRÓFOK.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

ben. A bibliából Kain és Abel történetét akará kérdezni a hitoktató s így adá fel a kérdést: Ádámnak és Évának hány fia volt! a kis gróf ráfelelé hirtelen: három.

— Vigyázzon csak kérem, felelé a hitoktató.

De ismételve csak a három mellett maradt.

Ujra kérdé hát és ujjával mutatá a hitoktató, hogy kettő, mert a bibliában az első kérdés úgy taníttatik: kettő, Kain és Abel.

A kis gróf, kibén a tudás habozott az engedelmisséggel, láng-vörös lett és hangosan kiáltá:

«Ádámnak és Évának három fia volt: Kain, Ábel és Szeth, kit Isten Ábel helyett adott Ádámnak.»

Általános meglepetés lett és mindnyájan csodálkoztak a gyermeki önállóságon és bátorságon.

Az ifjú grófoknak szép vonása még azon szeretet is, melylyel egymás iránt mint testvérek viseltetnek; az soha elő nem fordult, hogy valaha csak a legcsekélyebb dolgok felett is perlekedtek volna s bár vérmérsékletük inkább élénk, mint csendes, mégis minden mulatságaikban és érintkezéseikben a legszebb egyetértést tanúsítják, a mi különben az igazi jó nevelés és műveltség következménye.

Kik szerencsések voltak közelebbről megismerkedni az ifjú grófokkal, vagy velük csak egyszer is találkozni, a legnagyobb dicséretet mondhatják, mit fejlődő ifjakra lehet s daliás szép külsejük, úgy mint szellemi tehetségeik a legkedvesebb benyomást teszik és a legszebb reményekre méltán jogosítanak fel.

Valamikor, egy-két évtized múlva, — (nem rossz próféta, ki megjósolta) — nagy és előkelő szerepet fognak vinni az ország dolgaiban. Amit, hogy a jó Isten beteljesítsen, minden jók hő óhajta.

Mária grófnő született 1883. május 8-án és *Ilona* grófnő 1885. ápril 4-én, kiknek iskolai nevelése még most nyer befejezést s áldott szelidségük, kedvességük s okosságuk által a családnak gyöngyeivé lesznek.

* * *

Ime, így áldotta meg az Isten Wenckheim Frigyes grófot családjában, a legnemesebb és legboldogabb áldásokkal, tehetséges, nagy reményekre jogosító gyermekekkel, kikben fejlődni, megifjodni és fenmaradni látják a boldog szülők mindazt, a mi nemes eszme, nemes érzelem az ő szívükben él s onnan plántáltatik át gyermekeik vérébe.

* * *

A családnak rendes tartózkodási helye Ó-Kigyós és Budapest. Május hónapban lejönnek az alföldi kedves otthonba s ott maradnak januárig, hol a nyár és tél kellemeit különösen az ifjú grófok élvezhetik a tanulásból és komoly munkából fenmaradt órákban. A telet és a tavaszt pedig az ország fővárosában töltik, hogy egyrészt megnyissák palotájukat a főrangú világ előkelőségeinek, másrészt maguk is részt vegyenek a szellemi élet vezetésében s irányításában. Mint alább fogjuk látni, nincs oly intézménye a társadalmi életnek, a melyben ha jótékonyság, áldozatkészség, segítségről van szó, legelől ne járna a grófi pár s nevük (s még inkább áldozataik) minden emberbaráti intézmény elnökségében, választmányában feltalálható. Ez is szükségessé teszi a fővárosban való állandóbb tartózkodást.

Mindkét helyen remek kastélya van a családnak. Az ó-kigyósi az 1879. évi június 18-án nyitattott meg, mely Ybl Miklós terve után építtetett közel másfél millió költségen. Általános vélemény, hogy az országnak stilszerűség, kényelem és fejedelmi pompára nézve legszebb kastélya. A csabai és aradi útvonal mentén egy természetes magaslatról uralkodik a síkság felett, 35 öl magas tornyával, hármas csúcsban végződő tetőjével, obeliszkjeivel s apró tornyocskáival gyönyörű látványt nyújt. Az egész renaissance stylusban épült s belső berendezése is a stýlnak megfelelő; remek fogadótermei, könyvtárszobája és ebédlője úgy mint harmincz vendégszobája és melléképületei valóban csodálni való látványosságot képeznek. — A budapesti palota a Baross- és József-utca sarkán van a Calvin-térre néző gyönyörű homlokzattal; e palota 1889. október havában nyílt meg. Meinig Arthur műépítész készítette közel egy millió forint költségen. E palotának főleg nagy fogadóterme oly valami impozáns, hogy a fővárosban kettő sincs párja, a mely ha ünnepélyek alkalmával megnyílik, 500 vendéget befogadhat s remek czirádái, mennyezete, gazdag aranydiszítései s kényelmével mindenkit bámulatra ragad.

Azonfölül kastélya van még a családnak a lébeny-szentmiklósi és borossebesi uradalmakban. Ez utóbbi különösen nagy nevezetességgel bír s a családnak örökbecsű emlékezetes kastélya, mert ebben lakott az 1893. évi szeptember 10—13. napjain Ő Felsége I. Ferencz József magyar király. Ekkor tartatott ugyanis Borossebes környékén az országos katonai nagy hadgyakorlat, a midőn a legfőbb Hadúr Wenckheim Frigyes gróf vendége volt s az ő kastélyában lakott. A fényről és pompáról, melylyel az első magyar főúr királyi vendégét és urát fogadta, alig lehet beszámolni. Az egész útvonalon

WENCKHEIM MÁRIA ÉS ILONA GRÓFNŐK.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

új kőutat építtetett, az egész várost villanyvilágítással látta el, a kastélyt fejedelmi gazdagsággal rendeztette be, úgyszintén a templomot is, melyben a látogatás alatt az isteni tisztelet tartatott; esténként bájos szép tűzijátékok rendeztettek, a vadregényes vidék hegyoldalain ölszámba rakott fákból örömtűzek égtek, szóval az alattvalói hódolat és öröm elragadó pompában nyilatkozott meg. Ő Felsége külön látogatással tüntette ki a grófné ő nagyméltóságát s azon jelenetet, midőn a megérkező királyi felséget a grófi család hét gyermekével a kastély ajtajában fogadta s a legkisebb, Ilona grófnő remek csokrot nyújtott át Ő Felségének, a grófi család 8000 frtos szép nagy olajfestményben megörökítette, mely kép a kigyósi kastély salonját ékesíti. Ugyanott őriztetik Ő Felségének sajátkezűleg írott köszönő levele s pompás keretbe foglalt arczképe, melyet e látogatás emlékeül küldött a gróf úrnak.

* * *

A nagyméltóságú ünneplő grófi családnak e rövidre foglalt története után, — talán nem sértjük a grófi pár szerénységét — legyen szabad a következő lapokon bemutatni, — bár halvány vonásokban is, — mily áldozatokat hozott a grófi pár e huszonöt év alatt a jótékony-ság s így a haza oltárára s röviden jelezni azon munkásságot, melyet a nagyméltóságú Gróf mint nemzetgazdász, családja és alattvalóinak jóléte emelésére fáradhatatlan munkában kifejtett. Mutassák meg e lapok, *e számok*, mint gazdálkodtak az Istentől nyert öt talentummal, mely a szegények és áldozatok révén az Isten előtt, s a munkásság által a magyar haza büszkeségére s javára más öt talentumot kamatozott.

II.

A művész képet festett, midőn az alvó kicsiny gyermekek míg boldogan a kis Jézusról álmodoznak, angyal száll le az égből ajándékokkal gazdagon megrakott fát hozva s az ablakba helyezi azt el; midőn szegényes szobában elhagyatva, csak gyermekeinek szorongó sírása által környezve betegen fekszik az anya a végső kétségbeesés vonásaival arcán, s egy nő jelenik meg váratlanul, karján orvossággal, élelemmel megterhelt kosarat hozva a szűkölködőnek. A képnek ily czímet adott: a jótékonyság angyala. — Más képet is festett, midőn díszbe öltözött férfiak lelkesedéstől kigyúlt arcczal egy asztalra vetik pénzzel telt erszényeiket, melyekből nagy intézmények születnek, s e képnek ily czímet adott: a haza oltárára.

Valóban csodálatos érzemény az, melyet az isteni Gondviselés az emberi szívbe oltott; hogy a mások szenvedése bennünket is elszomorít s hogy inkább mi is sírunk, csakhogy letöröljük a mások könnyeit. Hogy megvonjuk magunktól azt, a mi nekünk is jól esnék, csakhogy örülni lássunk másokat is.

De valjon minden ember így van-e ezzel? Igen, sokan hoznak adományt vagyonukból, sokan látszanak követni e természetes hajlamot, de kevesen hoznak valóban *áldozatot* is. Mert adni abból, a mi fölösleges, az lehet szép cselekedet, de nem érdem; adni oly célból, hogy nevünk hirdetve legyen, az is jó cselekedet ugyan, de nem erény. Az igazi érdem, a keresztény erény az: adni a szükségéből, adni oly mértékben, a mint csak telik s adni úgy, hogy «ne tudja a balkéz, a mit cselekszik a jobb». Ez a jótékonyság, ez a valódi áldozat.

Gróf Wenckheim Frigyes és neje Wenckheim Krisztina grófnő sok földi kincset nyertek az Istentől; de nyertek hozzá olyan nemes szívet is, mely valóban az írás szavai szerint érez és cselekszik: «a gazdagok pedig, a mijök van, ne tekintsék sajátuknak, hanem a szegényekkel közös kincsüknek». Talán sérti is a nemes grófi pár

szerénységét e sorok dicsérete, de csak hadd ismerjék meg az ő nemes cselekedeteiket azok, a kiknek Isten szintén adott s ők másnak nem adnak, kiknek kincseik, javaik vannak, de nincs keresztény erényük, szívük is van, de nincs benne érzelem. Csak a legfőbbek legyenek felsorolva s azon nemes óhaj tűnjék fel, melylyel mindenkin segítenek, a ki hozzájuk fordul vagy gondjaikra van bízva.

* * *

Gyula városában egy magas, büszke épület áll, gyönyörű kerttel körülvéve, szabad térségen; kastélynak néznénk, ha nem lenne felírva reá ez egy szó «Árvaház». Sokaknak lett megmentőjévé, oltalmazójává, hajlékává e ház. Az építteté e lakóhelyet, ki maga is négy éves korától árva lévén, bár az anyagiakban szükségét nem szenvedett, csak a szülői szív szeretetének melegét nélkülözé: megemlékezett azokról, kiknek a jó Istenen kívül senkijök sincs e világon. Megemlékezett Wenckheim Krisztina grófnő azon a napon, melyen őt Isten az árvaságtól megszabadítván, gróf Wenckheim Frigyes nejévé tette s szülőmegyéje, Békésmegye árvái számára esküvője napján százezer forint alapítványt tett ez árvaházra. Ő adományozta hozzá a szép nagy telket is és Ybl Miklós műépítész terve szerint azt 34,000 frtért felépítteté s teljesen be is rendeztette. 1875. év október 20-án szenteltetett föl az árvák e hajléka Nogáll János püspök által, ekkor vezettettek be a paulai szent Vincze irgalmas nővérei, kiknek gondozására bizattak az árvák, s ott voltak a már felvett árvagyermek is, kik szülőiket jórészt az 1873-ki cholera alkalmával veszítették el s az üdvözlések között felhangzott a kápolnában a legkisebb árva fiú, a hat éves Bartha István (ki jelenleg a csanádi egyházmegye felszentelt papja) szívreható verseskéje s minden szem könnyektől ragyogott s minden jelenlevő egy szívvel lélekkel ismételte az ártatlan gyermeki szavakat:

«Méltóságos Grófné!
Hálás szívvel fordul hozzád
Előtted álló kis árvád.
Kezeidet csókkal hinti
Istenét imádva kéri:
Áldjon Téged árvák anyját,
Áldjon meg, mint legjobb anyát!»

S ezzel a békésmegyei árvák háza át lett adva rendeltetésének. Az árvaházban állandóan huszonnégy árva neveltetik, három éves korától

tizenkét éves koráig, és oktatva lesznek az iskolai tanuláson kívül minden házi és kézimunkában; sőt, hogy a kerti és veteményes munkákban is gyakorlatot szerezhessenek s testileg is jobban fejlődjenek, az 1891. évben újból nagyobbítá a grófné az árvaház javadalmát, 6000 forintért vevén az árvaház közelében öt hold 193 □ öl kertet és azt 1000 frt költséggel be is kerítettette. A felügyeletet három irgalmas testvér végzi, s egy negyedik testvért külön tart a grófné a munkaiskola részére, hogy a gyermekeknek alkalmuk legyen magukat a varrás és egyéb női kézimunkákban gyakorolni. Ezen kívül az ő jótékonyágának köszönhető, hogy huszonkét éven át a hitközségi iskolában mint tanítónő működő öt irgalmas testvér az árvaházban nyer ingyen lakást, mely jótéteményeért a gyulai hitközség nagy hálával tartozik. Az évi kamatjövedelmen kívül azonban még majdnem minden esztendőben kegyes a grófné a rendkívüli kiadásokat: nagyobb házjavítást s egyéb tetemesebb pénzösszeget igénylő tárgyak költségeit fedezni s a kis árvákat karácsonyi s egyéb alkalmi ajándékokkal sokszor megörvendeztetni. Az árvák tizenkét éves korukban mesterségre, szolgálatba, örökbe adatnak; a tehetségesebbeket eddig a grófné határtalan kegyessége tovább is taníttatta, noha ez nem lehet rendeltetése és célja az árvaháznak.

Az árvaháznak eddig hatvan leány és negyvenkét fiú növendéke volt. A leányok közül hat irgalmas testvér, kettő tanítónő, tíz férjhez ment, kettő meghalt, tizenhét rokonaihoz ment vagy örökbe fogadtatott, tíz szolgálatban, tizenhárom jelenleg az árvaházban van. A fiúk közül egy felszentelt pap, három kereskedelmi pályán van, tizenkettő iparos, kettő gymnasiumi tanuló, tizennégy örökbe fogadtatott vagy rokonaihoz ment, egy meghalt, kilencz most az árvaházban van.

Külön felemlítést érdemel még az árvaház gyönyörű kápolnája is, melyben különösen a szép május alkalmával a bejáró úrinők is végzik Mária-ájtatosságukat.

Ez árvaház örök időkre hirdetni fogja a kegyes grófné jóságát s századok mulva, midőn jóságos szíve már Isten előtt élvezi égi jutalmát, e földön még mindig ezerszer fogják naponta áldani az ártatlan árvagyermek hálás szívei.

Második fejedelmi alapítványa a Grófnénak az, melyet a koronázás huszonöt éves jubileuma alkalmából tett: egy szintén Gyulán létesítendő gymnasium céljaira 50,000 frtot adományozott, a melyhez Wenckheim Ferencz, Henrik, István és Dénes grófok a telket

és egy hatalmas, e célra átalakítható magtárt ajándékoztak. Az alapítvány kezelése a nagyváradi káptalanra és felügyelete a váradi püspökre bízott. Ez alapítványnál érdekes felemlíteni, hogy a grófné azt kívánta, miszerint a gymnasium és a vele kapcsolatos convictus vezetése a Jézus társasági atyákra bízassék. Nosza főtt erre a fejük és megijedtek a gyulai «urak», s mit főztek ki, mit nem, elég az hozzá, hogy küldöttséget vezettek a grófné elé, kérvén őt, hogy álljon el e szándékától, mert a jezsuiták így, meg úgy... És miután a grófné megmagyarázta nekik, hogy nem is lehet elgondolni, mennyi áldás és haszon származik ebből az ifjúságra, erkölcsileg és szellemileg, mi mások lesznek az ifjak, hogy Gyula központ lehetne, mint Kalocsa s magához vonzaná már maga a jezsuita név is a környék úri családait és fiait, végre e kérdést tevő a megjelentekhez:

«Ugyan mondják meg az urak, láttak már jezsuitát?»

És egyik sem látott soha elevenen. Persze eltávoztak és a gyulai gymnasium ügye ma is alszik.

10,000 frtnyi alapítványi összeget adományozott a magyar írók segélyegyesületének; 4000 frtot a pesti vakok, 4000 frtot a vácsi süketnémák és 4000 frtot a békésmegyei kórház javára.

A budapesti Jézus szent Szíve templom építésére egy alkalommal 10,000 frtot, későbbi adományozásokban 7000 frtot adott s e templom légfűtését saját költségén rendezte be körülbelül 3000 frttal.

A békésmegyei nőegylet elnöke s jó szívének egész nemes szenvedélyével vezérli e jótékony egyesület áldásos működését, a házi szegények, özvegyek, árvák gyámolítását, a szegény iskolás gyermekek ruházattal való ellátását és az egyletnek társadalmi úton való jótékony szereplését. Ugy szintén elnöke a Vörös kereszt-egylet kigyósi fiókjának, a hol az urasági cselédek részére épített kórházat háború esetére átengedte az egyletnek s benne tizenkét ágynak fentartását és ellátását saját költségén ajánlotta fel.

Mint zászlóanya vállalta el a 8. számú m. kir. honvédszászlóaljnak, a 101. gyalogezrednek, a gyulai iparos ifjúság önképző- és betegsegélyező egyesületének, az országos katolikus legényegyletnek, a budapesti egyetemi körnek támogatását.

Ő szentsége a pápa jubileuma alkalmával rendezett vatikáni kiállításra ő is gyűjtötte a művelt magyar kath. hölgyek között azon nagy mennyiségű gyönyörű női kézimunkákat, templomi ruhákat, kelyheket, ékszereket, melyeket a szent Atya azután a hittérítők

között osztott ki. S ezért, valamint a római Szentszék előtt is ismeretes vallásos buzgósága s jótékonyágáért tüntette ki XIII. Leó pápa a nemesszívű grófnőt a «pro Ecclesia et Pontifice» arany emlékéremmel és rendjellel.

Wenckheim Frigyes gróf 5000 frt alapítványt adott a Gyulavárosi tanács kezeihez takarékpénztári kezelésre, hogy a tanács annak kamatait egy szegénysorsú, jó bizonyítvánnyal bíró tanulóknak adományozza.

10,000 forinttal az aradmegyei hitelszövetkezetbe lépett, az összeget a szövetkezet biztosítéki alapjának javára kötve ki. — A kisjenői árvízkárosultak részére 2500 frtot küldött. — A budapesti központi legényegylet házára 400 frtot adományozott. — A kisjenő-erdőhegyi iparos körnek helyiség kibővítésére 1500 frtot és a kisjenői kerület szegény, árva iskolás gyermekeinek valláskülönbőség nélküli segélyezésére évenként 500 frtot ad. — Új-Kigyós községének az örökváltságos lakosság bérfizetési összegéből 1895-ben 12,000 forintot, a millenáris év emlékezetéül pedig 15,444 forintot engedett el a bérlő lakosság javára.

A «Budapesti kath. kör» igazgató-választmányi és alapító tagja, a házépítési bizottság elnöke, a békésmegyei iparosok betegsegélyező egyletének, a budapesti hivatalsszolgák és kisiparosok védnöke és bőkezű mæcenása.

És megszámlálhatatlan rengeteg nagy összeget áldozott irodalmi czélokra.

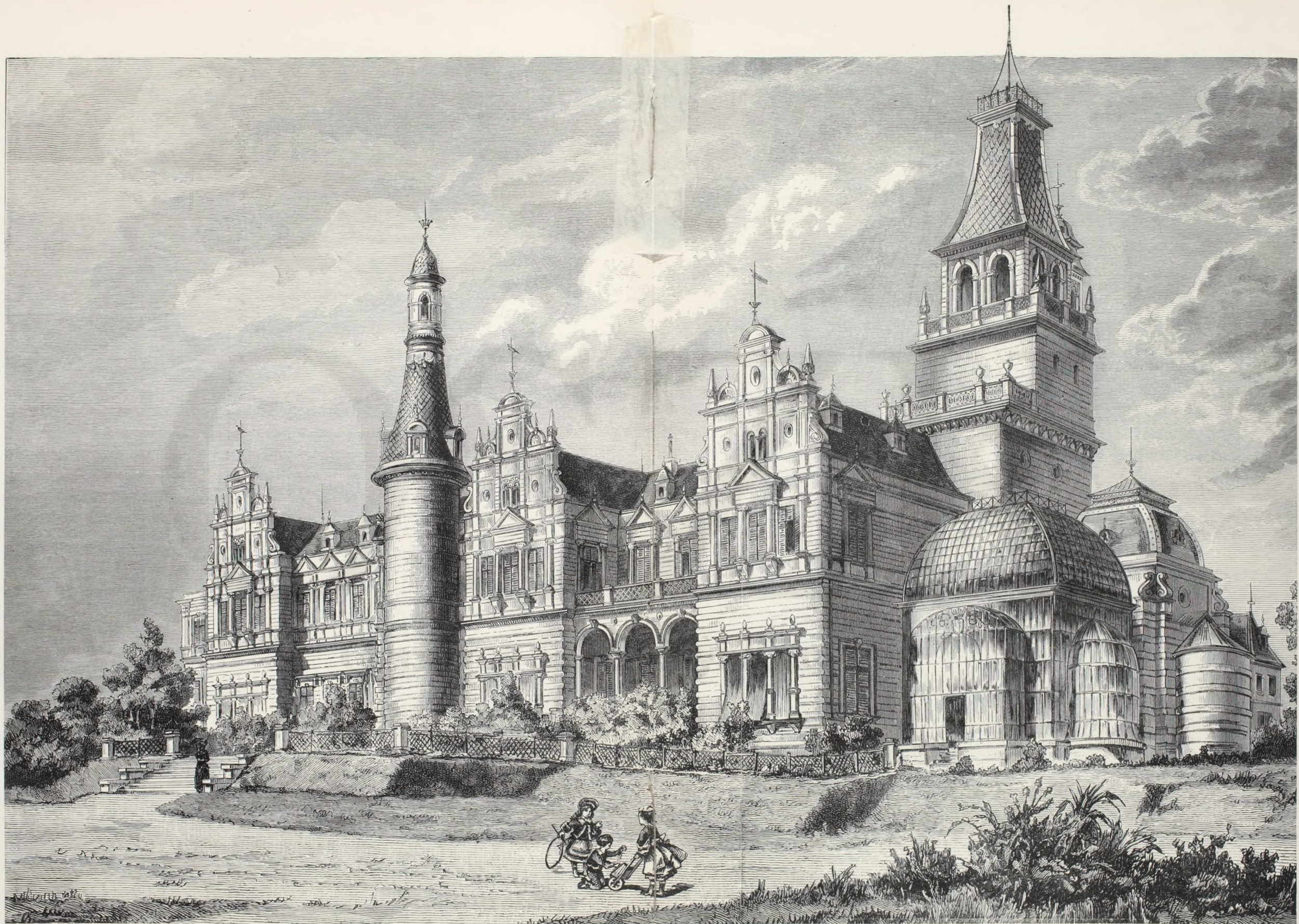
Ezekon felül, hogy hány háziszegényt, özvegyet, beteget, öreget, szükségben levőket segélyez a grófi pár állandóan, havi kegydíjat küldve anélkül, hogy sokat közülök valaha talán láttak volna is, elsorolhatatlan. S e jóságos nemesszívűség már annyira ismertessé vált, hogy az ország minden részéből kevés, ha átlag naponta tíz könyörgő levél nem érkezik. Az így kiosztott összeg évente legalább 10,000 forintra tehető, a mi a grófné rendes évi költségvetését képezi. S hogy hány ifjút és leányt neveltet, taníttat a grófi pár elemi- és középiskolákban, kézimunkában, kereskedői, iparos pályán, az egyetemen, azt csak a jó Isten tudja. Ennek évi költségvetése is meghalad 4000 forintot.

S hogy a jótékonytságot jóságos szívének mily nagy szeretetével gyakorolja s hogy mennyire gondoskodásának tárgyát képezik szegényei, mutatja, hogy például egy ízben egy leányka elemi iskoláztatása és kézimunkára való taníttatásáért könyörgött hozzá ide-

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

AZ Ó-KIGYÓSI KASTÉLY.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

gen helységből egy apa, kit a grófné azelőtt sohasem látott. De mivel éppen április, az iskolai év vége felé volt, a grófné azt mondá neki, hogy szívesen, csak figyelmeztesse őt szeptemberben, mert most úgy is késő. S midőn az elérkezett időben az apa nem jelentkezett, a grófné maga küldötte el megbízottját az illető helységbe s tudakozódott a leányka felől, hogy miért nem jelentkezett?

Így emlékeznek meg a gróf és grófné az isteni jóltevő Jézus szavairól: «valamit egynek cselekesztek e szegények közül, nekem cselekszitek».

* * *

Külön kell megemlékezni azon nemes gondolkodásmódról és jószívű áldozatkészségről, melylyel a grófi pár a kegyuraságaik alatt álló egyházakról gondoskodik, mert az messze túlhaladja a köteles kegyúri terheket, s valóban a jótékonyság sorához tartozik, valamint itt említendő fel azon atyai kegyes gondoskodás, melylyel uradalmi birtokaikon népeik, cselédjeik, azok családjai és minden alattvalóik anyagi és erkölcsi jólétét intézik. — A szükség szerint pár szóval érintve lesz a kegyuraságok története is, az uradalmi birtokok története az alábbi fejezetben következően.

NAGYVÁRAD-EGYHÁZMEGYEI KEGYURASÁGOK ÉS KÖZSÉGEK.

Kigyós, a Wenckheim-család otthona, két részből áll: Ó-Kigyós major és Uj-Kigyós község. Ó-Kigyós major 800 lelket számlál, mind uradalmi tisztek, alkalmazottak és cselédek. A plébánia Uj-Kigyós községben van, s innen nyernek lelki ellátást a hívek. A majorban az uradalom által az 1844. évben építtetett szent Anna temploma a grófi családnak állandó és kiváló gondoskodása tárgyát képezi, a hol a legtöbb egyházi ruha a grófné által sajátkezűleg hímzett kincset és becses ajándékot képez. A minden vásár- és ünnepnapokon tartatni szokott istenitiszteleteken — mely célra a plébánián kápláni állomást szervezett a kegyuraság — megjelenésével a legbuzditóbb példát adja a család a híveknek, ámbár benn a kastélyban az 1884. évben felszentelt remek kápolnában is van szent mise azok részére, kik a templomba el nem juthatnának. E kastélybeli kápolnának egyházi szerei a grófné családi ékszereiből készíttetek s így nagy értékük mellett mint családi ereklyék is becsesek.

Az iskola 1888-ban tetemesen kibővített és 1895-ben meg-

nyitattott egy külön leány- és varróiskola, mely egy tanítónő vezetése alatt áll.

1894-ben építtetett egy kórház az urasági megbetegedő cselédek részére, melyben ingyen gyógykezelést és ellátást nyernek, mindez teljesen az uradalom költségén.

Uj-Kigyós községben a 3000 lakos részére már az 1818. évben építtetett egy kisebb és ennek helyére 1858-ban egy nagyobb templom a földesuraság és hívek közös hozzájárulásával.

Maga a község 1814-ben telepíttetett boldog emlékezetű Wenckheim József Antal gróf által s kezdetben minden egyes családnak egy «numerus» adatott haszonbéres kezelés alá. Ez 27 holdból állott, melyből 5 hold belsőség, 17 hold külsőség és 5 hold legelő volt. Évenként és holdankint 5 frt bér fizettetett, illetőleg a dohányművelés kötelesség lévén, minden hold után egy mázsa dohány szolgáltatott be a telepítő uradalomnak. Első ízben ezen bérleti viszony 40 évre s ennek lejártával ismét 30 évre létesíttetett. Ennek elteltével 1884-ben a volt haszonbéres község váltságszerződésre lépett s 200 numerus, összesen 1942 hold 721 □ öl területet nyert holdankint 190 és 180 frtért, a mely jelzálogkölcson által törlesztetik. — Hogy ezen kötelességnek a lakosság könnyebben megfelelhessen, haszonbérleti kezelésül kapott az uradalomtól 4000 hold szántó- és legelőföldet átlagos, holdankint évi 12 frt bérfizetés mellett. Ezenfölül a községi lakosság, különösen a vagyontalan osztály, évről-évre feles földet kap a házi kezelés alatt álló birtoktestből, a legszegényebbjei harmados művelés alá is kapnak földet, következőleg az uradalom teszi lehetővé, hogy a község törlesztési kötelezettségének megfelelhessen s a szegényebbjeinek a megélhetést.

Számosan vannak a lakosság jelesebb tehetségű fiai közül, kiket a grófi kegy nemessége kitaníttatott s esetenként és évenként a szerencsétlenül járt érdemes embereket és családokat pénz- és természetbeni adományokban számtalanszor részesíti.

Békés 1798. évben jutott a Wenckheim családnak örökösödés útján birtokába. A templom akkor már fel volt építve, a melynek három harangját 1848-ban a kegyuraság ajándékozta. A templom több értékes tárgyat és egyházi szereket őriz a családtól. — Úgy a plébános javadalmazásához mint a segédlelkészi állás díjazásához a canonica visitatio szabványain fölül évenként 400 frttal járul.

A várossal mint politikai községgel az adóterhek, iskola és humanitarius intézmények fentartása tekintetében az 1886: XXII. t.-cz.

A GYULAI ÁRVAHÁZ.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

által szabályozott viszonyban áll az uradalom. A róm. kath. felekezeti iskola céljaira 1888-ban 800 □ öl beltelket és 20,000 darab léglát ajándékozott, a fentartáshoz pedig évi 200 frt adománynyal járul. — A tarhosi pusztán egy pusztai iskolát létesített, tanítói állást szervezett s a növendékek könyvekkel és tanszerekkel is elláttatnak.

1878-ban a békési tűzkárosultaknak 1000 forintot és nagyobb mennyiségű épületi fát és fedőanyagot ajándékozott. 1881-ben a tarcsai árvizkárosultaknak 1000 frtot, 1895-ben a békési szűkölködő munkásoknak 1000 frtot, nem számítva azon kisebb jótékonyságokat, a melyeket a községből az urasághoz fordulókkal évenként gyakorol.

Gyula, Békés vármegye székhelye; a Wenckheim család 1804-ben lett a Haruckern birtokosok örököse és a szentegyház kegyura; a díszes nagy templomot a kegyuraság építtette 1775-ben. Ma a kegyuraságot a Wenckheim család három tagja, Frigyes, Géza és Dénes grófok gyakorolják. Nagy költséggel az utóbbi években festtette és ujíttatta a kegyuraság úgy a templomot, mint a lelkészi lakot. A templom több sajátkezű himzéssel készült drága egyházi ruhát kapott ajándékba Wenckheim Frigyesné grófnétól.

A gyulai plébániához tartozik mint fiókhitközség Wenckheim Frigyes gróf pósteleki uradalma, a hol saját költségén tart a kegyes gróf róm. kath. vegyes elemi népiskolát, a kor igényeinek megfelelő berendezéssel. Kapnak a gyermekek tandíj nélküli oktatást és minden szükséges tanszereket.

Országos Széchényi Könyvtár

CSANÁD-EGYHÁZMEGYEI KEGYURASÁGOK ÉS KÖZSÉGEK.

Arad-Szent-Márton. Lakosai Németországból vándoroltak be és telepítették báró Haruckern Ferencz földesúr által 1750 körül s 1756-ban építtetett a jelenlegi templom a kegyúr által. Örökösödés útján jutott a Wenckheim család birtokába; 1875-ben épült a jelenlegi új, díszes plébánia-lak melléképületeivel 15,000 forint költségen. A templom sok értékes ajándékot őriz a kegyes grófnétól.

Az uradalmi 826 hold birtok a község lakosainak van bérbeadva, a mi nagy jótétemény a községre.

Itt említhető fel a Szent-Mártonnal szomszédos *székudvari* birtok is, a hol a temetőben szent Anna tiszteletére a Wenckheim József Antal által épített kápolna 1887-ben szépen megújítva lett. Ugyancsak hozzájárul a földesúr — bár a kegyuraság a vallásalap — a

szék-udvari lelkészi javadalmazás és a róm. kath. felekezeti iskola fentartásához úgy készpénzfizetés, mint fajavadalmazással.

Elek, Arad vármegye egyik legvirágzóbb községe, báró Haruckern János György által telepítettett 1724. évben; 1796-ban építettett, 1818-ban Wenckheim Ferencz gróf által ujíttatott és 1881-ben nagybíttatott a templom.

A kegyuraságot ma — úgy miként Gyulán — a Wenckheim család gyakorolja.

Menyháza, Aradmegyének kies fürdője s vadregényes szép vidéke, az 1891. évben vétel után került gróf Wenckheim Frigyes birtokába, és azóta is már sokféleképen érezte úgy maga a kegyuri plébánia, mint a község a gróf jótékonyosságát. Így az iskola fentartásához évi segélydíjjal hozzájárul, a templom elé egy gyönyörű vörös márványkeresztet állíttatott, egy fehér selyem gyönyörű miseruhát és két kelyhet ajándékozott, a községre a fürdőtelep újjáalakítása által hozott áldás pedig, csak évek múlva fogják látni, mily hathatós emelője lett a lakosság gyarapodásának.

GYŐR-EGYHÁZMEGYEI KEGYURASÁG ÉS KÖZSÉGEK.

Lébeny-Szent-Miklós a győrmegyei uradalmi birtokkal együtt, a melynek e község a központja — 1885. évben vétel után jutott a Wenckheim Frigyes gróf birtokába s azóta úgy egyházi mint népnevelési czélokra nagy áldozatokat hozott. Így 1891-ben a templomot kívül-belül díszesen kijavíttatta, színeztette; a tornyot és órát javíttatta és festtette 4000 frt költséggel. Az oltárlámpát és gyertyatartóit aranyoztatta, s hogy úgy a hívek, mint az uradalomhoz tartozó puszták cselédjei lelki szükségének kielégítése semmi hiányt ne szenvedjen, saját költségén káplánt tart és fizet, a mi évenként 700 frtnyi áldozattal jár.

Az uradalomhoz tartozó Jánosháza nevű pusztán a cselédek gyermekeinek nevelésére külön iskolát tart fenn önálló tanítóval és minden szükséges felszerelésekkel berendezve. 1895-ben a községet egy egészen újonnan épített, teljesen berendezett, két nagy teremből s óvónő lakásból álló gyönyörű kisdudóvodával ajándékozta meg, oly hozzáadással, miszerint e szép épületet saját költségén fentartani s az ott alkalmazott óvónőt és segédjét is fizetni fogja. Ez ajándék értéke meghaladja a 10,000 frtot.

Lébeny nagyközség hirneves templommal bir, a hazai legrégibb s legnevezetesebb műemlékek egyike, mely az 1206. évben építtetett Tóth mosonyi és Chépán bácsmegyei várispányok által, kik a Hédervári nemzetségből származtak s birtokkal együtt a pannonhalmi benczéseknek adták át. A lébenyi templomról Schmiedt Ferencz bécsi cs. kir. főépítészeti tanácsos így nyilatkozott: «e templom Magyarország legnevezetesebb épületeihez sorolható s egyházi épületei között a legkiválóbb helyek egyikét foglalja el. Csodálatot érdemel annak nemes és sajátos építészeti tükélye. Mint valami tengerentúli növény távoli éghajlat alól hazánk földébe ültetve, úgy díszlik e templom antik-művészetre emlékeztető alkotásával Kelet-Európa földén».

E nagyszerű templom ujjaalkotásának hátralevő befejezése csak a cultusministerium által helybenhagyott terv szerint történhetik; e terv ugyan már régen elkészült, de még mindig a ministeriumnál van elbírálás végett. A gróf úr eddig egy díszes massiv bronzcsillárral ajándékozta meg a templomot.

Mecsér községben a templom 1890-ben új tetőt nyert, egész épülete és tornya kijavíttatott és díszesen színeztetett; a plébánia kertje jóval nagyobbíttatott és kikerekíttetett s a lelkész évi kegydíjat is nyert. Ugyancsak 1890-ben a grófi kegyúr iskolai czélra az egykori regálejoghoz tartozó tágas korcsmaépületet ajándékozott, melynek becsértéke 3000 frt volt.

Az összes uradalmakban a cselédség és azok családjainak minden tagja betegség esetén uradalmi orvos által kezeltetik és gyógyszerrel lesz ellátva. A cselédek személyi és kereseti adóját úgy a nők, valamint a 16 éven felüliek után és a fogyasztási adót az uradalom fizeti. Hadgyakorlatokra behívott cselédektől az ott eltöltött idejük után kárpótlás nem vétetik. Minden cseléd, ha kiküldetésben van távol az uradalomtól, napi pótlékban részesül. Ruha- és pénzpótlékban részesülnek a gépek körül foglalkozók, melegben és erős munkaközben pálinkát és eczetet díjtalanul kapnak a munkások. A cselédség gabonaneműje ingyen öröltetik. Midőn gyenge kukoriczatermések vannak, ingyen erőtakarmány, az országos sertésvész idején jelentékeny mennyiségű zsiradék osztatott ki közöttük s gyakran egész tél folyamán szót alig érdemlő csekély díjért kapnak tejet az uradalomtól.

Ilyen jótékony és igazi atya a gróf cselédjeivel, alattvalóival szemben.

Jótékonyága pedig ott működik leghathatósabban, a hol a legmagasztosabb cél ragyog, a hol legszükségesebb s legáldásosabb mind a jelenre, mind a jövőre nézve, t. i. az egyház és a haza felvirágoztatására; működik kiválóan a *vallásosság* és a *népnevelés* tettelegesen felkarolása által.

S ez oltárra hozta a nemes grófi pár a letelt huszonöt év alatt a legszebb áldozatokat, melyeket a múlt évek csak nőni, csak gyarapodni látnak!

* * *

Ha valakitől valamely jótéteményben részesülünk, azt szoktuk mondani: «fizesse meg az Isten», «adjon az Isten ezerannyit helyette»!

Wenckheim Frigyes grófon és családján beteljesül a jótékony-ságot élvezők ez áldó imádsága, mert a mit ő másokért áldozatul hoz, az Isten visszafizeti azt, szemmel láthatólag áldva meg gyarapodó földi javakkal. De az Isten áldásához szorgalmatos, lankadatlan fáradtsággal és munkával működik közre, s itt a szorgalom és az Isten áldása együtt termik gyümölcseiket.

S mert dolgozik Istenért, hazáért, családjáért és embertársaiért s dolgozik, hogy javakban gyarapodva minél több áldozatot hozhasson s jót tehessen: ezért áldja, áldja is meg a minden jókat jutalmazó Isten.

Legyenek tehát a következő lapok azon munkásság bemutatására szentelve, mely gróf Wenckheim Frigyes az ország legelső mintagazdájává s legmunkásabb főurává tette.

III.

Valamint az egyes ember és család, úgy az egész ország jólétének, haladásának és boldogulásának alapját a vagyonosság, a gazdasági kérdés képezi. Az igazi erkölcsi hatás, az egyedek függetlensége, az egészséges politika legbiztosabb alapját a birtok képezi. És bár szükséges, áldásos a szabad forgalom, mindazáltal ez mértéken túl fokozva nemzeti csapássá válik, mely sem az egyeseknek sem az országnak nem áll érdekében.

Az ország népe összességének, úgy mint a trónnak, szüksége van egy független testületre, a mely állásánál, érzelmeinél, hivatása körénél fogva ne legyen érdekek, csak igazságos meggyőződés, a haza odaadó szeretete által befolyásolva. E testületet évezredek óta, minden országok és népeknél a főnemesi osztály képviselte, a melynek rendi kifejlődése és fennállása, tekintélye s befolyása az ország biztonságát jelzi. S hogy e magas testület csak addig teljesíti feladatát, a míg függetlenségét, elveit áruba nem bocsátotta: az a történelem ezeréves tanúsága; s hogy ez alkudozás megkezdődik ott, hol a vagyoni romlás áll be, ez is mindennapi igazság.

Az is tapasztalati tény továbbá, hogy a független s anyagi jólétnek örvendő nagybirtokos osztály valódi áldása alattvalóiknak; sok ezreknek állandó munkát adnak, nemzedékek növekednek fel s élnek birtokaikon anyagi szükségtől menten, szorgalmuknak munkáját becsületes kenyérben s elismerésben találva meg.

Ily földesurak nem arra tekintik alattvalóikat, hogy csak munkájukat kihasználják, nem is az a viszony van közöttük mint úr és szolga között, hanem megfizetve egy egész élet odaadó fáradságát s évről-évre megújuló munkáját s apáról fiúra szálló hűségét, mint jó atya viseltetnek irántuk.

Ily áldásos élet, ily felfogás és ilyen viszony jellemzi és tette országosan tiszteltté gróf Wenckheim Frigyes nevét, és ezért száll

elismerés a koronától, tisztelet a nemzettől és hódolat alattvalóitól ma és mindenkoron feléje!

E következő lapok célja bemutatni: mennyit fáradozik ön-maga napról-napra lankadatlan munkásságban, mily mintagazdaságot teremtett birtokain nagy áldozatok árán s ekként mint lett oszlópa s dísze főnemesi osztályunknak, mint lett mintagazdájává földművelő országunknak s gondviselő atyjává cselédjeinek s népeinek.

Birtoktestenként csoportosíttatnak az uradalmi birtokok, művelési ágak szerint bemutatva a kezelési rendszer és a huszonöt év alatt elért eredmény.

KIGYÓS.

A kigyósi uradalom, a Wenckheim családnak örökségi birtoka, fekszik a gyulai, csabai, kétegyházi és apáczai határok között. Tala-jának fekvése nagy részben róna, kevés hullámmzással. Az itt-ott ki-emelkedő dombosabb helyekről mérföldekre esik a szem látóhatára s az ország egyik legszebb délibábos vidéke, mely légi alakokkal népesíti be a szemlélő előtt sík tengernek látszó csalóka képet. A talaj minősége fekete homok, néhol homokos homag, részben szikes vegyületű s ez különösen a legelőkön vakszikbe megy át.

Területi nagysága 22,831 hold és 1031 □ öl, melyből kigyósi terület 21,407 hold 206 □ öl és kisapáczai föld 1424 hold 825 □ öl, mely egyes művelési ágak szerint feltüntetve az átvétel 1872. évét és a mai 1896-iki állapotot, a következőkép oszlik meg:

	1872-ik évben		1896-ik évben	
	hold	□ öl	hold	□ öl
Kert	—	—	59	798
Szőllő	12	—	15	765
Szántóföld, majori művelés	3218	367	4993	135
« haszonbéres	13511	825	8628	63
Rét	1676	550	1615	453
Legelő	4125	719	4429	769
Nádas	—	—	394	345
Erdő és fásítás	35	910	329	108
Adó alá nem eső terület	251	960	713	358
Összesen	22831	1031	21178	494

Az adó alá nem eső területben foglaltatik: a belsőségek, gazdasági utak, árkok, gödrök, csatornák stb.

Az 1872-ik évi birtokterületben gyarapodás nincs, kevesbedett Új-Kigyós község örökváltsági földterületével. A néhány holdnyi szaporodást az 1884-ik évi kataszteri felmérések eredményezték.

Kezelési rendszer. Az egész — összes uradalmak — főfelügyelője és inspektora maga a gróf úr, kinek minden uradalmából a hetenként összeülő tiszti székek az előre megállapított jövő heti munkáról és havonként az egész hónapban elvégzettekről írásbeli jelentések tételnek, a mely jelentés kellő megjegyzésekkel minden héten vissza is küldetik. A vidéki uradalmakban a felelősség az illető főtiszteken nyugszik, a központi kigyósi uradalomban maga a gróf a főintéző.

A tisztek kinevezésére, hatáskörüik megállapítására, előléptetések s felmondásra vonatkozó, szóval a személyzeti jogokat minden uradalmi birtokrészen a gróf úr tartja fenn magának.

A tisztek és szolgálati személyzet díjazásának tárgyát lakás, készpénz és termények képezik. A tiszti előléptetések érdem és képesség szerint történnek.

A nyugdíjazás tekintetében egyénenként külön szintén a gróf úr határoz s nem csak az elaggott s szolgálatképtelen tisztek, de azok özvegyei is részesülnek kegyes nyugdíjazó gondoskodásban s ezen magas kegy a cselédségre is kiterjesztetik.

A gróf úr kegyes gondoskodását s nemesszívűségét áldják továbbá a több tagot számláló tiszti családok, a mennyiben gyermekeik neveltetését állandóan s évenként a kegyes gróf nagyobb összeggel elősegíti.

Az uradalom beosztása, tiszti és szolgálati személyzete.

Gazdasági kerület: a nagymajori, József-majori, apáti, makkosháti és ökörjárasi majorok. Kigyósi főtiszt Bauner Béla intéző.

	1872. évben	1896. évben
Intéző	—	1
Számvevő	—	1
Ügyvéd	1	1
Orvos	1	1
Pénztárnok	1	—
Számtartó	1	1
Ispán	1	1
Irnok	1	3
Kertész	1	1
Gépész	1	1
Éves cseléd	72	275

Házi kezelés alatt álló gazdaságok művelési ágak s termények szerint.

	1872-ik évben hold	1896-ik évben □ öl	1872-ik évben hold	1896-ik évben □ öl
Haszonbéres Kigyóson	12087	—	7193	892
« Apáczán	1424	825	1434	271
Majori művelés:				
Búza	650	—	1681	789
Árpa	350	—	1202	387
Zab	273	—	379	396
Tavaszi búkköny	10	—	30	—
Luczerna	214	—	284	—
Zabos búkköny	70	—	167	140
Majori művelés:				
Gyep s kaszáló	1392	550	1328	441
Legelő	4125	719	3046	530
Deputát földek	456	367	258	414
Szöllő	12	—	15	765
Erdő	35	910	384	8
Adó alá nem eső terület	251	960	559	1045
Dohány	—	—	149	685
Nádas	—	—	473	948
Kert	—	—	101	465
Magrépa	—	—	5	44
Takarmányrépa	—	—	117	04
Czukorrépa	—	—	74	158
Muhar takarmány	—	—	38	—
Csalamádé takarmány	—	—	144	748
Rozs takarmány	—	—	12	—
Rozs magnak	—	—	39	—
Tengeri harmados	—	—	845	966
Murokrépa	—	—	8	—
Lóbab	—	—	15	—
Fácánkeverék	—	—	5	—
Téglavető hely	—	—	3	399
Feles művelés:				
Búza	270	—	353	550
Árpa	475	—	334	—
Zab	100	—	48	—
Köles	4	—	—	—
Tengeri	575	—	383	450
Dohány	55	—	63	—
Összes terület	22831	1031	21178	494

NÖVÉNYTERMEELÉS.

A kigyósi uradalmi területen legfőképen a búza, árpa, zab, ten-
geri és takarmányrépa termeltetnek. Búzája a legjobb, aczélos, nagy-
szemű, 79—83 kilós s a búzatermés évről-évre nagyobb területen
üzetik, a mi az alanti kimutatásból is kitűnik. Ritkán válik hibássá
a ködök által s bármily időjárást kibír. Árpa, zab és takarmány-
répamag szintén igen jó minőségűek; a tengeri a búzával hasonló
nagy mennyiségben termeltetik. Ezen főbb termelési ágakon kívül
rozs, köles és lóbab is vettetik a szükséglet szerint.

A terményekről a következő kimutatás ad számot:

	1872-ik évben pozsonyi mérőben	1896-ik évben hektoliterben
Tiszta búza	2547	20425·90
Kétszeres búza	905 ¹ / ₈	—
Árpa	6093 ⁴ / ₈	13191·15
Zab	4893 ⁴ / ₈	4819·00
Rozs	—	491·75
Köles	31	6·49
Tavaszi búkköny	45	177·00
Lóbab	—	142·50
Bab	—	19·22
(Rostaalj s ocsu) Aljgabona	1170	1110·19
Takarmányrépamag	—	1878 kgm.
Jó csöves tengeri	5517	20830·18 hktl.
Alj csöves tengeri	756	1351·70 «
Burgonya	—	6·90 «

Kertészet a nagymajorban egy kertész felügyelete alatt üzetik;
egy nagy konyhakert, melynek terményei az urasági háztartáshoz
használatnak, s a kastély körüli egy négyszögkilométernyi díszkert
ritka és szebbnél szebb növények-, virágok- és fákkal. Az uradalmi
földek útjai sok helyen szép gyümölcs-fasorral vannak szegélyezve.

Szőllőszet a József-majorban tizenhat hold területen van, mely-
ben a házi szükségletre gyümölcs és szőlő terem, de bora is oly jó
és gyöngyöző arany színű, hogy a gróf úrnak saját használatára ren-
des, kedvencz asztali borát szolgáltatja.

Rét 1600 holdon terül el s a széna a lapályosabb és vízjárta
helyeken igen jó, de sok helyütt a szikes talajon csak esős időben
használható kaszálónak.

Nádas mintegy 400 holdnyi területet foglal el, a melyben nyár idején is félméteres víz van és a vízi vadászatra igen kellemes hely, de maga a nád is, mint termény, hasznos czikket képez.

ÁLLATTENYÉSZTÉS.

Az állattenyésztés szintén egyik jelentékeny ágát képezi a kigyósi uradalomnak, és pedig nemcsak uradalmi szükségletre, hanem eladásra is.

Lótenyésztés. Tenyésztetik angol arabs félvér fajta. A ménés alapítottatott 1842. évben, id. gróf Wenckheim József Antal által, gróf Bánffy és gróf Bethlen tiszta vérű erdélyi méneséből vásárolt s Priám-fajta 18 darab kanczával és Bátor nevű ménnel; 1844-ik évben az államtól vétetett El-Bedawy telivér arabs mén; 1850-ik évben báró Fechtig Armandtól Bulcsról 4 db telivér arabs kancza és Hamdani és Habibe telivér arabs ménnek vétettek, ezen utóbbi mén rövid időn elpusztulván, vétetett Konstantinápolyban Luzzi Józseftől, Tajár-Siglawi és El-Bagdadli eredeti arabs mén; 1854-ik évben gróf Károlyi István főthi méneséből vétetett Bob-Peel telivér angol mén; 1859. évben gróf Wenckheim Rudolf dobozi méneséből vétetett Little-Jack telivér angol mén; 1866-ig ezen ménnek, kanczák és ivadékaikkal folytatott a tenyésztés; s miután az ivadékoknál a csontalap nagyon elfinomodott és kicsinyek maradtak, 1867-től az államtól bérelt félvér angol ménnek használtattak és vétetett Mezőhegyesről az államtól 12 Nonius kancza, 6 db a nagy, 6 db a kis Nonius-törzsből; 1871-től Gidrán XXVIII. és Gidrán XXXI. állami bérmének használtattak 1881. évig; ekkor vétetett id. gróf Almássy Kálmántól Cornélius angol telivér, mely saját nevelésű Gidrán ménekkel és az államtól bérelt Furioso félvér angol ménnel használtatott 1885-ig, mikor is megkezdett a mezőhegyesi angol telivér állami törzsmének használata; 1888-ik évben vétetett gr. Eszterházy méneséből Red-Hót angol telivér; 1891-ik évben vétetett gróf Festetich Tasziló keszthelyi méneséből Hazard angol telivér; 1894-ik évben vétetett Fülöp bajor herceg sárvári méneséből Hadfi telivér és Légyott félvér angol mén; 1895-ik évben kibéreltetett báró Schossberger Nándor turai méneséből Arábi angol telivér és vétetett gróf Károlyi István nagy-károlyi méneséből Bukfencz angol telivér mén.

A tenyészirány a nemes félvértenyésztés saját szükséglet fedezésére, a szükséglet fedezése után fenmaradó négy éves csikók az istállóból adatnak el, betanítva, a kanczák pedig beosztatnak.

Állomány volt 1872-ik évben összesen 130 db ló és csikó.

« « 1896-ik « « 234 « « « «

Kiállításon volt a ménes Budapesten 1885-ik évben és Bécsben 1890-ik évben, mindkét évben díjaztatott.

Szarvasmarhatenyésztés. Tenyésztetik berni fajta szarvasmarha, czélja tejtermelés, az urasági ház tejszükségletének fedezésére, és borjúnevelés, melylyel a József-majorban levő tarka ökrállomány egészített ki.

A magyar ökrállomány kiegészítésére vásároltatik évenként 100 db elválasztott tinó borjú s neveltetik fel, a felesleg meghizlalva értékesítettik.

Állomány volt 1872-ik évben 161 db, ebből ökör 78 db.

« « 1896-ik « 1126 « « « 396 «

Sertésenyésztés. Tenyésztetik szőke szőrű magyar mangalicza, állomány volt 1892. évben 229 db, 1896. évben 875 db.

Juhtenyésztés. Tenyésztetik magyar fésűs gyapjas birka. Állomány volt 1872. évben 2332 db, 1896. évben 2109 db.

A birkák a bécsi gazd. kiállításon 1890-ik évben voltak és díjaztattak.

Állat-állomány.

	1872-ik évben	1896-ik évben
Ló	130 db	234 db
Szarvasmarha	161 «	1126 «
ebből jármos ökör	78 «	396 «
Sertés	229 «	875 «
Birka	2332 «	2109 «
Szamár	10 «	3 «

BERUHÁZÁSOK.

Ily nagymérvű gazdálkodás csak megfelelő beruházásokkal eszközölhető, a mi 1872. év óta jelentékeny összeget képvisel. Minden gazdasági pajták, ólak, szinek, műhelyek, górék oly nagy mértékben szaporítottak, hogy míg 1872-ben 98 gazdasági épület volt, ma 194-re emelkedett ezek száma. Ezen beruházások és nagyobb arányú művelésnek megfelelőleg szaporítottak a munkaerő is, úgy hogy az

1872. évi 75 éves eselédletszám 1896-ig 210 éves és 65 hónaposra emelkedett.

1876. évben a kigyósi vasuti állomáson egy kitérő vágány építettett teherárú szállításra s teljes waggonrakományra az uradalom 7000 frtnyi költségén.

A jelen évben pedig a most munkálat alatt levő csaba-apácza vasut-vonalhoz, mely Kigyós falut és a nagymajort, valamint a grófi szőlős birtokot is érinteni fogja, a gróf úr 100,000 forinttal járult hozzá.

1894. évben Zsigmondy Béla által készítettett egy 335 méter mélységű ártézi kút a kastély parkjában, melyből 1321 méter hosszú vízvezeték látja el a kertet, konyhakertet és a majort vízzel. A víz az országos vegyészeti állomás vizsgálata szerint egyike az ország legjobb ártézi vizeinek, a kút vízbősége pedig oly nagy, hogy 24 óra alatt 352,800 liter vizet vagyis óránként 14,700, perczenként 245 litert ad.

A kút került 24,000 forintba.

Azonfölül az összes majorokat úgy egymással, mint a többi békés- és aradmegyei birtokokkal az uradalmat *telephonhálózat* köti össze.

ÉRDÉSZET, VADÁSZAT.

Egyik főekessége a kigyósi uradalmi birtoknak, hogy órákig haladhat az ember árnyékos utakon, mert az utak szélei mindenütt sűrű fákkal, legnagyobbbrészt akácokkal vannak beültetve. De hogy mennyire halad magában a birtoktestben a fásítás, mutatja az, hogy míg 25 év előtt 35 hold terület volt fás, ma 329 hold van beültetve, melyek mint viruló oázok emelkednek ki a sík pusztákból. Van igen szép kis fenyves-ültetvény, a melynek a talaj, úgy látszik, elég kedvező.

A kigyósi uradalmi terület vadászterületnek a legkitünőbbek közé tartozik, már t. i. a nyúl, fáczán, fogoly, fürj, stb. efféle vadak tekintetében. A fáczánoknak 1874-ben lett egy külön úgynevezett «fáczános-erdő» beültetve, s a sűrű lombos utakat sokszor seregestül lepik el. Az őzállomány különösen az utóbbi időkben oly szépen szaporodik, hogy az országúton haladók nem ritkán állanak meg a 30—50 darabot is számláló őz-falkákat nézni.

A vadászat, a melyen a főúri világ előkelőségei szoktak részt venni, évenként deczemberben tartatik meg, s a vadállomány nagysága szerint lövetnek a vadak. Az örvendetes szaporodásról különben a következő kimutatás tanúskodik:

Lövetett	H a s z n o s										K á r t é k o n y																	
	Őz	Nyúl	Fácán	Fogoly	Fűrj	Szalon- ka		Vad liba	Tüzkok	Vad kacsa		Róka	Kutya	Macska		Nyest	Sündisznó	Görény	Menyét	Sas	Karvaly	Kánya	Szarka	Tarka varjú	Vérese	Hejja	Ragadozó- madár tojás	
						erdei	vizi			nagy	kicsi			vad	házi													
d a r a b																												
1872. évben	38	322	35	36	.		
1873. «	6	111	1	21	.	.	237	.	40	.	32		
1874. «	.	748	3	68	9	4	1	2	.	6	3	.	1	37	134	.	15	13	1	.	78	232	89	85	18	50		
1875. «	.	598	1	9	29	8	31	1	.	6	1	195	.	29	.	.	2	20	2	.	102	269	66	89	14	.		
1876. «	.	937	5	11	47	39	17	1	.	14	20	10	204	1	56	.	6	10	.	.	56	218	64	53	7	.		
1877. «	.	1526	6	20	101	29	6	4	1	27	1	13	219	1	75	.	5	1	23	3	16	72	189	23	53	.		
1878. «	.	1447	15	13	56	13	4	.	.	10	3	10	202	.	70	.	3	.	9	3	12	74	308	51	66	.		
1879. «	.	1977	98	23	44	123	.	1	.	38	18	22	208	.	113	.	8	2	15	.	14	72	286	41	80	.		
1880. «	.	3	30	.	.	1	.	1	.	1	.	10	82	.	50	.	1	4	5	.	111	144	8	59	.	.		
1881. «	2	418	18	11	47	9	.	2	23	7	13	346	.	205	.	124	32	155	3	.	268	278	52	168	.	3		
1882. «	3	4165	205	119	10	1	1	.	.	34	7	18	258	1	168	.	166	14	123	2	38	130	434	31	80	.	34	
1883. «	5	2587	346	125	81	14	14	3	1	18	1	11	247	.	178	.	168	40	62	6	137	102	508	12	114	.	.	
1884. «	7	2873	285	257	67	5	.	3	3	.	9	259	.	207	.	273	20	111	3	147	141	429	46	151	.	.		
1885. «	18	1670	308	200	115	14	.	1	.	2	16	221	4	159	.	291	19	119	1	136	147	416	19	97	.	.		
1886. «	18	2969	422	315	135	48	.	.	2	13	3	11	207	.	104	.	490	18	59	2	100	187	498	10	112	.	.	
1887. «	16	2963	412	248	53	8	4	.	.	.	3	4	244	.	141	.	395	15	93	.	98	329	480	52	149	.	.	
1888. «	13	107	498	34	225	22	1	.	.	21	.	16	190	.	197	.	446	22	95	6	68	271	417	17	47	.	.	
1889. «	37	3476	740	175	54	5	6	1	.	38	7	15	233	3	156	.	345	27	157	2	99	249	499	7	.	.	11	
1890. «	26	5881	1131	387	65	2	13	1	1	28	.	11	253	.	274	.	441	58	163	3	123	228	654	30	.	.	.	
1891. «	45	161	777	136	54	1	6	2	3	50	6	10	283	1	291	.	551	65	150	.	156	233	608	32	.	.	.	
1892. «	43	4414	1216	222	99	6	11	2	.	57	.	5	264	.	321	.	618	29	178	3	172	141	682	26	.	.	.	
1893. «	38	1671	605	133	163	7	14	.	.	15	1	9	277	2	353	.	631	43	179	3	152	263	544	32	.	.	.	
1894. «	80	5677	1020	283	80	27	17	1	4	2	.	6	351	.	397	.	803	43	165	4	156	132	660	26	.	.	.	
1895. «	22	172	639	104	76	1	3	.	3	64	17	1	304	.	340	.	922	26	80	.	141	165	440	24	.	.	.	
1896. «	39	2801	1007	366	60	9	6	.	1	71	2	3	420	1	505	.	657	34	182	2	239	678	614	37	.	.	.	
Összesen	412	49241	9787	3259	1670	396	155	21	21	532	102	233	5663	16	4426	134	7337	529	2166	70	2004	4239	10091	1117	1477	75	158	
Ezek szerint	összesen: 65596 db hasznos vad és 39577 db kártékony vad.																											

SZÉKUDVARI URADALOM.

A székkudvari uradalom örökségi birtok és Kigyóssal együtt hitbizományt képez. Aradmegye szélén, Kisjenő mellett terül el a fehér Körös mindkét partján. A szántóföldek fel- és altalaja agyagos, a legelő többnyire szikes. A birtok sokat szenvedett az árvizektől, valamint a belvizektől is, de az utóbbi idők nagymérvű árvíz és belvíz elleni munkálatai következtében a helyzet annyira javult, hogy a balparti birtokrész a belvizektől mentesítve van és árvíz is csak nagyon rendkívüli esetekben fordul elő. A Körös-társulat elnöke a tulajdonos Wenckheim Frigyes gróf úr, ki a székkudvari uradalom 7933 hold árterülete után a társulat által felvett 1.500,000 frt tőketörlesztéshez évenként 8092 frttal járul.

A székkudvari uradalomhoz tartozik az arad-szentmártoni legelő, a muszkai és a ménesi szőlő.

	hold	□ öl
Az egész uradalom területi nagysága	14056	690
és pedig: Székkudvari szántóföld	4944	1029
« kert	8	341
« rét	168	55
« legelő	5619	339
« erdő	1803	284
« adó alá nem eső	630	537
Szentmártoni legelő	826	727
Muszkai szőlő	17	284
« rét	5	—
Ménesi szőlő	6	391

A birtoktest egyes részei Csikos, Csorvás, Nagyrét, Tamási, Traján, Szentkirály, Nagymajor és Rikamajor neveket viseli; az erdő-részek nevei pedig: Zábrány, Tamási, Kolcz, Szilbikor.

Az uradalmat a boros-sebesi felügyelő vezetése alatt kezeli egy ispán, egy ellenőr. Az uradalmi állandó alkalmazottakat és cselédséget képezi: egy gépész, négy csősz, egy magtáros, hét kocsis, 26 szekeres béres, hét gyalogbéres, három gulyás és 20 kanász.

Az erdészethetnél Hoffmann Antal főerdész vezetése alatt két erdész, három erdőőr. — A szőlőszetnél egy felvigyázó, két vinczellér. A vizimalomnál egy malommester két segéddel.

Az uradalom úgy a növénytermelés és erdészetre, valamint az állattenyésztésre és szőlőszetetre kiterjed.

NÖVÉNYTERMELES.

Főágait képezik a búza, árpa, zab, tengeri és utóbbi időben a czukorrépa, mely a mezőhegyesi czukorgyárnál értékesítetik. Nagy jótétemény magára Székudvar községére, hogy 2400 hold feles művelés alatt van, a mi a lakosság könnyebb megélhetését biztosítja s ezért nagy hálával tartoznak a birtokos gróf iránt.

Majori művelés alatt van: búza 800 hold, árpa 500 hold, zab 150 hold, tengeri 250 hold, takarmány 150 hold, repce 50 hold.

Feles erővel műveltetik: búza 600 hold, zab—árpa 300 hold, tengeri 1500 hold. A többi 5000 hold, mely többnyire legelő, hasznó-bérbe van adva.

ÁLLATTENYÉSZTÉS.

Szarvasmarha. A békési híres magyar fajta állományból származik ez uradalom gulyája, a melynek szaporulataiból egészítetik ki a tehénállomány és az igavonó ökrök. Eladásra kerülnek a két éves bikák egyrésze és a meghizlalt marhák.

Sertésenyésztés nagyban űzetik s az állandó állomány 580 db-ból áll, melyek után évi 2500—3000 db szaporulat van. A sertésállomány fehér göndörszőrű. A községen kívül van elhelyezve 1000 db sertés hizlalására berendezett hizlaló, vízvezetékkal, kanász-lakkal és górékkal ellátva. A süldők egy része a januári gyulai vásáron adatik el, a másik része pedig meghizlaltatik.

A sertések a békési uradalom sertéseivel együtt lettek a bécsi és budapesti kiállításokon bemutatva.

ERDÉSZET.

A székudvari erdőség egyike az Alföld legszebb erdőinek. 1800 holdnyi területen a Körös partján fekszik s hatalmas fái mellett gyönyörű rendezett beosztása lep meg. Az uralkodó faállomány a tölgy, negyed része szilfa és kőrisfa, mely épület- és tűzifának használtatik. Évenként 2—3000 kbmt. tűzifa vágatik, melyet a környék lakosai vesznek meg.

Vadállományban igen gazdag az erdőség és a székudvari birtok. Az erdőben a hasznos és kártékony állatok minden fajai gyönyörű változatokban előfordulnak, a melynek remek gyűjteményét sokan

csodálják az uradalmi főerdész gyönyörű összeállításában. Ritkán előfordul róka, vadmacska és farkas is.

Hasznos vadak a fáczány, nyúl és őz. Az általános vadászatok december hónapban vannak s a vadállományhoz képest igen változó eredménnyel végződnek. Fáczán 600—1800 darabig, nyúl 500—1200-ig, az őzbakok májusban lövetnek 20—35 darabig.

* * *

Az uradalom tulajdonát képezik a községben levő két tisztalak, két vendéglői épület, az erdőben főerdéshi, két erdési és három erdőőri lakás, a pusztákon csöszlak és gulyaistállók. Az urasági cselédség nagyrészt a faluban lakik. Az 1872. évtől tett nevezetesebb beruházások: a tamási pusztán a «Rika major» építése; sertés-hizlaló, fiaztatók, ólak és nyolcz góré készítettett; az igavonó állatok ökor- és lóigákkal szaporítottak, ugyszintén a szarvasmarhaállomány 50 db tehénnel gyarapítottak, a sertésállomány pedig, mely eleinte 200 tenyészsertésből állott, 500-ra emeltetett. Új ekék, vető- és cséplőgépek szereztettek be, melyek összege a 100,000 frtot meghaladja.

Ezenfölül 1000 hold legelő és kaszáló mag alá felszántatott. — A gazdaság kiegészítő része még a József nádor-malomcsatornán levő négykövű vizimalom, mely szítáló szerkezettel is el van látva.

SZÖLLŐMŰVELES.

A muszkai és a ménesi szőlők 1856. évben vétettek a gyámság által. A szőlőket a fellépett filloxeravész egészen kipusztította, de jelenleg már teljesen felujtított és termőképes. Uralkodó szőlőfajai Muszkán a mustosfehér, rizling és bakator, Ménesen a kadarka; azonban majd minden más faj is feltalálható. Az utak szélein nemes fajú gyümölcsfák vannak ültetve és különösen gyönyörű őszi barackjai keltenek feltűnést.

A muszkai pincze történeti nevezetességgel is bír, a mennyiben Árpádkori kövek tanúsítják, hogy legalább is 1000 éves alkotmány. Hajdan a cistercitáknak volt ott a zárdájuk, majd az elpusztulván, a világosi vár előudvarát képezte. A későbbi szőlő József nádor tulajdona volt, a szomszédos pankotai uradalom pedig báró Dietriché. Egy szüreti multság alkalmával a báró dicsekedett, hogy neki a nádor is dézsmát tartozik fizetni, de ő ezt elengedi és nem szokta behajtani az uradalmon. A mely dicsekvésnek midőn a nádor hírért vette, azonnal futárt küldött Bécsből, hogy neki a kegy nem kell,

hanem azonnal adassék el a szőlő. Így vette meg Buday nevű ügyvéd, a kinek nevére ma is «budai szőlő»-nek hívják; ettől vette az aradi Pálffy-család s innen került az uradalom birtokába. A pinczébe 1000 hektoliter bort kényelmesen el lehet helyezni.

E szőlők borai az aradi kiállításon lettek bemutatva és kiállítási nagy éremmel kitüntetve.

PÓSTELEKI URADALOM.

Fekszik Békésmegye gyulai járásában. Keleten: Gyula, Doboz, délen: Csaba, nyugaton és éjszakon: Gerla földjei határolják.

1874-től a gerlai uradalommal együtt önálló községet képezett, de az 1889-ben beszüntetett dohánytermelés miatt lakosainak száma megapadván, Doboz község kötelékébe lépett minden hat évben megújított szerződés alapján.

Felülete mély sík, némi emelkedéssel az élőviz-csatorna felé, mely csatorna Gyula, Csaba és Póstelek földjei között a gyulai szőlőktől egész a gerlai zsilipig határt képez.

A Körös szabályozása előtt nagyrészt vízjárta erdő, rét és nádas volt kevés szántófölddel, ma egy rendezett uradalom képét nyújtja.

Területe 4015 hold 186 □ öl.

Talaja Békésmegye termékenyebb részei közé tartozik, mert nemcsak az élőviz-csatorna mentén elterülő homokos agyagon, hanem a többi mélyen fekvő és mély termő rétegű fekete agyagon is kitűnő gabonát terem.

Éghajlata mély fekvésénél fogva nem igen egészséges, magán viseli az alföldi klíma jellemző vonásait, azaz a szélsőségeket; így a hideget minden átmenet nélkül követi a meleg, a sok csapadékot az aszály.

Az uradalmat gróf Wenckheim Gyulától 1876-ban vette gróf Wenckheim Károly és 1891-ben örökség folytán szállott gr. Wenckheim Frigyesre. 1876-tól, a vételtől egész az örökösödésig, a birtok fokozatos beruházások által érték és jövedelmezőség tekintetében célirányosan emeltetett. Például a gyakorta jelentkezett belvizeknek az élőviz-csatornába való levezethetése végett sok árok készítettetett, új táblabeosztás szerveztetett, az épület, élő és holt leltár szaporítottatott. Azonban a kor igényeinek s az itteni viszonyoknak megfelelő felszerelést a birtok mégis gróf Wenckheim Frigyes kezeibe végleges jutása után nyerte.

Azonnal épült kényelmes cselédlak a cselédség szaporíthatása végett. Az összes cselédség sertéseinek kőólak, sertésfiazató, ökör-istálló, cselédgabona jutányosabb örölhetése és az uradalmi jószág célirányosabb darázhatása végett gőzmalom, szekérszín, bognár, gépész-kovács műhely, iskola, továbbá privát telephon a «Hajlás» nevű mellék-major, a csabai posta, Kigyós, Gerla, Doboz és a békési kastélyok, továbbá a Békésen lakó urad. orvos lakásának bekapcsolásával.

Szaporítottatott az ökör-, gulya-, ló- és sertésállomány. A holt leltárhoz beszereztetett több vetőgép, még egy cséplőgarnitúra, rosták, kocsik, szekerek stb.

Ezen hasznos beruházások által természetesen a birtok értéke és jövedelmezősége szemlátomást gyarapodott.

Ma Póstelek területe a művelési ágak szerint a következőleg oszlik fel:

	hold	□ öl
Szántóföld	2902	978
Kert	18	294
Legelő	185	181
Erdő	715	483
Út, árok, belsőség, azaz: földadó alá nem eső	193	450
Összesen	4015	186

A befektetési tőke értéke az örökség átvételekor, 1891-ben az erdészeten kívül, volt: 101,231 frt 98 kr., 1895. év végén; 152,336 frt 13 kr., tehát négy évi beruházás összesen 51,104 frt 15 kr.

A pósteleki uradalom gazdasági főbb terményei: búza, árpa, zab, tengeri, továbbá luczerna és zabos bükköny. Amennyiben rét egyáltalán nincsen, azért a szükséges takarmány mesterségesen kell, hogy előállíttassék.

Erdeje 715 hold. Nevezetesebb fanemei: a tölgy, szil, kőris és ákác.

Évi vágás alá kerül 12—14 hold. E területről szaporodott faanyagból az uradalom szükségletének fedezése után fenmaradt mennyiség Gyula, Békés, Doboz és Csaba által lesz értékesítve.

A pósteleki erdőben a vadtenyésztés szakszerűen üzetik s így vadállomány nagy. Főbb vadjai: őz, nyúl és fácán.

Az állattenyésztés nagyban a sertéssel üzetik, mágori és székudivari fajok keresztezéséből származott anyaggal minden öt évben történő vérfrissítéssel.

Üzetik továbbá a tinó-gulya nevelés. Az anyag évenként 50 darabjával Békésmegye jobb szarvasmarhaállománynyal rendelkező vidékeiről lesz beszerezve a tejtől való elválasztás után. Az ily mó-

don gyűjtött gulyából befogás alá kerülő jobb egyedekkel fedeztetik az ökörállományból évente történő selejtezés által származott hiány. A selejtezett öreg ökrök és a befogás alá kerülő tinók gyengébbjei számra mintegy 50 db hizlalás után értékesítetik.

A lótenyésztés csak annyiban űzetik, hogy az igás kanczák évente földözttetve és a szaporodott csikók elválasztás után a békési uradalomnak visszaszolgálva lesznek azért, mert a kanczákat használatra nevezett uradalom adja.

1896. év végén volt az összes jószágállomány: 15 db ló, 6 bivaly, 49 db göboly ökör, 124 db jármos ökör, 50 db 4 éves tinó, 48 db 3 éves tinó, 40 db 2 éves tinó, 48 db 1 éves tinó, 300 db sertés.

Az uradalmat Gabriely Aladár kasznár és egy erdész kezeli.

Szocziális munkáskérdés által az uradalom eddig érdekelve nem volt, annál kevésbbé a munkásmozgalomból kifolyó kárral.

A napszámosság szükséglet leginkább Csabáról, ritkán Békésről fedeztetik. Egész éven át elegendőt lehet kapni.

A tengeri feleseket nagyban Csaba, csekély részben Doboz szolgálja. Aratók Csaba és Dobozról alkalmaztatnak bizonyos mennyiségnek biztosításával és élelmezéssel.

Részök uradalmi gépen van csépelve és uradalmi erővel hazaszállítva.

A birtokból az élőviz-csatorna és annak gátja közé eső 123 hold 782 □ öl van csak bérben, nagyrészt kerti művelés alá.

Felesek által csupán tengeri, évente 5—600 hold műveltetik. A többi uradalmi terület mind házilag kezeltetik.

Pósteleki kezelés alatt áll az *elek-eperjesi* gazdaság; 1878. évben örökség útján került az uradalomhoz.

Aradmegye eleki járásában közvetlen a kigyósi uradalom mellett fekszik teljes sík felületen. Talaja Aradmegye termékeny részei közé tartozik, nagyrészt agyagos homok.

Területe 1215 hold 482 □ öl.

Az egész birtok egy uradalmi gazda keze alatt felesek által műveltetik; 14 hold legelő és 4 hold erdő kivételével mind szántóföld s búza, árpa, zab és tengeri termeltetik. Köröskörül szép ákácza aléval van beültetve az egész terület. A gabona a kigyósi magtárba szállíttatik.

A póstelek-eperjesi terület igen gazdag vadállományban s eredménydús vadászatok tartatnak rajta. Az évi vadászati eredmény ez volt:

	H a s z n o s v a d										K á r t é k o n y v a d																		
	Őz		Nyúl	Fácán		Fogoly	Galamb	Rucza		Szalonka		Fűrj	Farkas	Róka	Nyest	Görény	Macska		Kutya	Menyét	Sündisznó	Sas	Ölyv	Kánya	Vércse	Szarka	Varju		Szajkó
	bak	suta		kakas	tyúk			tőke	kis	erdei	vizi						vad	házi											
d a r a b																													
Az 1878. évben...	17	1	530	191	1	1	.	1	.	6	.	8	.	9	.	3	1	10	26	8	47	1	1	27	15	395	29	.	.
« 1879. «	20	10	486	323	12	17	21	15	3	72	.	38	.	2	.	12	1	19	18	24	76	1	19	36	94	454	32	.	245
« 1880. «	17	1	298	341	20	5	3	3	.	1	.	61	.	.	.	1	.	26	24	5	81	1	26	34	21	164	13	.	62
« 1881. «	19	26	295	289	10	4	.	61	21	.	2	19	.	1	.	6	.	18	21	11	52	.	15	9	22	132	32	.	31
« 1882. «	29	18	242	253	19	9	1	8	.	1	.	3	.	7	1	13	.	18	22	22	77	2	24	18	16	214	17	26	33
« 1883. «	31	18	476	471	34	20	8	13	1	2	.	6	.	.	.	29	4	16	18	43	71	.	14	35	15	493	22	9	71
« 1884. «	19	8	960	663	16	37	.	39	.	3	.	5	.	1	.	18	.	22	42	197	154	6	10	53	41	548	28	.	86
« 1885. «	12	6	405	508	29	24	2	1	.	15	.	8	.	8	.	21	2	42	57	112	83	3	16	56	40	505	44	.	35
« 1886. «	9	6	1210	1193	91	56	3	34	1	23	.	43	.	2	1	17	3	29	54	89	126	4	24	25	25	342	28	.	65
« 1887. «	16	6	949	164	22	31	.	12	.	6	.	50	.	.	.	22	.	24	60	78	110	2	15	18	20	373	17	5	69
« 1888. «	1	.	.	209	14	.	1	1	.	32	.	99	.	1	.	5	2	28	20	21	39	1	5	38	21	189	22	.	52
« 1889. «	1	.	2	627	27	4	15	11	.	15	.	14	.	.	.	3	2	20	38	38	69	1	15	65	48	236	13	47	107
« 1890. «	3	1	192	705	84	26	14	16	.	3	.	2	.	16	.	16	2	31	35	119	180	.	12	106	42	286	30	74	66
« 1891. «	4	.	405	485	130	10	.	15	3	6	.	75	.	7	1	10	.	31	39	33	119	1	13	39	21	183	14	82	38
« 1892. «	8	.	603	515	63	7	.	2	.	5	.	15	.	2	.	30	.	39	29	112	75	.	9	48	31	181	5	42	24
« 1893. «	15	.	236	411	56	9	.	1	.	32	.	98	.	2	1	30	1	35	15	62	82	.	14	22	2	166	7	34	23
« 1894. «	17	1	795	816	119	24	.	2	.	25	.	2	.	3	.	27	.	38	25	97	110	1	20	44	59	180	6	38	29
« 1895. «	10	.	260	354	60	4	.	4	.	3	.	75	.	2	.	14	.	47	23	39	162	.	20	35	24	130	2	122	21
« 1896. «	14	.	696	853	153	22	.	.	.	12	.	39	.	1	.	23	.	23	29	138	77	.	34	158	49	163	8	120	26

BÉKÉSI URADALOM.

A békési uradalom a Wenckheim család örökségi birtoka. Határai északról a berényi községi birtok, a büngözd-ér, a hosszúfoki csatorna, Kárász és D'orsay Megyer és a vésztői községi birtok. Keletről a vésztői, a sarkadi és a dobozi uradalom. Délről békési lakosok községi földje és a Körös folyó. A Körös baloldalán fekvő földvári birtokrész határai nyugatról és északról a békési községi birtok. Keletről Békés város birtoka, délről a szarvasi és a csaba-berényi orszáágút.

A békési uradalom a következő elnevezésű birtoktestekből áll:

A Körös folyó jobb oldalán fekvő birtoktest Fehérhát, Ludad-Déló, Békáslapos, Bodzás-zug, Tarhos, Hosszusziget, Féltő, Száraz-Fásmellék, Szilaslapos, Vizes-Fásmellék és Bél-Megyer. A Körös baloldalán fekvő birtoktest a következő elnevezésű részekből áll:

Földvár, Tarafű, Soványhát, Hidashát, Hármassziget, Görög és Határuzug, Krisztina és Povátzug, Kastély és Libazugból s a beltelkekből.

A békési uradalom zöme terepviszonyaira nézve a Kettős-Körös és Sebes-Körös által képezett deltában fekvő lapályterület, melyet keletről délnyugoti irányban a határéri csatorna határol; délkeletről kiindulva a gyepes ér szeli át, a melyek az ugynevezett «Kettőságnál» egyesülvén, nyugotnak haladva mintegy kétfelé osztja a hosszúfoki csatorna, a mely a Körös folyóba torkollik s torkolatánál zsillippel van ellátva.

A határér és a gyepes ér, melyek közül az egyiknek jobb oldalán, a másiknak bal oldalán létezik töltés, a biharmegyei vadvizek levezelésére szolgál és ezen két ér közé van ékelve a békési uradalomnak mintegy 6400 hold birtokterülete.

A Kettős-Körös és Sebes-Körös deltájában fekvő birtoktest a Fekete-Körös és Kettős-Körös árvizei által több esetben el volt borítva, az ugynevezett «Vizes-Fásmellékét» pedig a biharmegyei vizek csaknem minden esztendőben kisebb-nagyobb mértékben elborították és így a föld művelése nagyobb kockázattal járt.

Ezen bajok az 1890-ik évig tartottak, a mely időtől kezdve, miután a Körös folyók töltései megfelelő magasság és szélességben kiépítették, az árviz által való elborítás eshetőségei is csökkentek.

Midőn 1872-ben a békési uradalom a gyámi kezelésből átvétetett, első és főteendő volt a Körös folyó, a határér, gyepesér és a hosszufoki csatorna töltéseinek társulati uton való kiépíttetése, az ármentesítés fokozása, a belvizeknek saját költségen való rendezése és a birtokterületre való beözönlése ellen való védekezés. A Körös folyók töltéseinek kiépítése az 1880-as évek elejétől kezdődőleg nagyobb mérvben nagy költséggel hajtattott végre a hosszufoki társulat által a társulat összes vonalain, különösen azóta, a mióta a gróf úr áll ezen társulatnak élén.

Az uradalom a nagyobb biztonság szempontjából és előre nem látható esetekre tekintettel, a tarhos-berkei részt saját költségén körgáttal vette körül; a mintegy 10,000 frtnyi költségbe kerülő körgát 2600 holdnyi területet biztosít a Körös töltéseinek kiszakadása esetén az árvíz ellen.

Ezen körgát építése 1888-ban nyert befejezést. 1888-ban a bodzászugi sertéstelep, 1889-ben a ludadi kerület Pálmajorja, mintegy 5500 frt költségen vétetett körül körtöltéssel.

1892-ben létesíttetett a ludadi kerületben a belvizlevezetési művelet 8000 frt költséggel. Azt megelőzőleg az 1880-as évek elején a tarhosi rész belvizeinek eltávolítására mintegy 8000 frtnyi költséggel egy szivattyútelep állíttatott fel gőzerőre. 1893-ban a Szárazfás mellékén a dobozi uradalommal közösen létesíttetett egy belvizlevezetési művelet 947 frt 70 kr. költséggel az ottani belvizek részbeni levezetésére. Ez évben munkába vétetett az árteres fás melléknek a bihari belvizek ellen való ármentesítése; a mely művelet 1897 márczius havában nyert befejezést és mintegy 18,000 frtba került. A felsorolt biztosítási munkálatok által nemcsak a föld használata és művelése nyert nagyobb biztonságot s fokozta a művelés alatt volt föld jövedelmezőségét, hanem mind több és több földterület vétetett művelés alá, a mi a békési uradalom jövedelmezőségére nagy befolyással leend. A föld értéke pedig a nevezett biztosítási műveletek által nagy mértékben emelkedett és még emelkedni fog.

Az uradalom birtokterülete 1872. évben volt 28667 hold 700 □ öl; ezen területből máig töltések építésére, átmetszésekre és a regálejognak Békés városa által történt megváltása következtében fogyott 210 hold 361 □ öllel s így ma az uradalom területi nagysága 28457 hold 339 □ öl.

A kezelés nagy különbözetet mutat a huszonöt év alatt. Nevezetesen így használtatott 1872. év előtt:

	hold	□ öl
Hosszabb időre bérbe volt adva	10803	800
Egy évi időre bérbe volt adva	9766	873
Majori művelés alatt állott	775	550
Feles művelés alatt állott	2862	695
Természetes kaszáló és legelő volt	3115	383
Szegődményes föld volt	15	—
Erdő és füzes	677	551
Hasznavehetetlen és adó alá nem eső terület	651	149
Összesen	28667	700

és 1896-ban :

Majorsági művelés alatt :	hold	□ öl
Kalászos növények termelésére	7258	512
Magvak termelésére	239	550
Takarmány termelésére	1940	650
Kapás növények termelésére	2600	1098
Ipari növények termelésére	60	—
Kaszáló és legelőül	6357	811
Szőllőművelésre	16	550
Major terek, téglagödrök és beltelkek	189	284
Szegődmény és vetemény földekre	164	500
Erdősítés és faiskolákra	945	103
Összesen	19772	658
Feles művelés alatt	hold	□ öl
Haszonbérbe adva	5639	185
Adó nélküli terület	2395	18
Összesen	650	578
	8684	781

A termés pedig ily különbözetet mutat :

	1872. évben pozsonyi mérő	1896. évben hektoliter
Búza	4256	35821
Rozs	—	1521
Árpa	5184	31118
Zab	2536	13882
Köles	48	185
Tengeri	1956	38737
Alj tengeri	648	4797
Bükkönymag	—	1850
Luczerna	—	20 mm.
Répamag	—	13 «
Muharmag	—	30 «

E kimutatás feltünteteti egyszersmind a művelési ágakat is.

Az uradalom, melynek élén Emperl Ernő tiszttartó áll, a következő tisztekkel kezeltetik: 1 pénztárnok, 1 számtartó, 3 ispán, 4 ellenőr, 2 irtók és 1 erdész. Az urasági cselédség száma 223.

NÖVÉNYTERMELES.

A növényi termelés minden ágára igen kedvező és jó a föld, azért az üzetik is. Legnagyobb mennyiségben itt is a búza, árpa és tengeri, melyek a legszebb és legjobb magvakat adják. Szénája pedig — a mi a jógyakorta vízjárta kaszálókról természetes is — a legkitünőbb.

Termelési ágak szerint 1896-ban így volt a föld felosztva:

	Hold		Hold
Őszi búza	4385	Muhar	150
Rozs	280	Lóbab	30
Árpa	2711	Zabos bükköny	698
Zab	1089	Zabos bükkönymag	70
Repcze	480	Csalamádé	338
Köles	100	Luczernás	637
Tengeri	2600	Kaszáló és legelő	6357
Czukorrépa	60	Feles művelés alatt	5600
Répa	228	Haszonbérbe	2400

Mint kitűnik, itt is nagyterjedelmű feles földek osztattak ki, a mi nagy jótétemény a békési lakosságra nézve is.

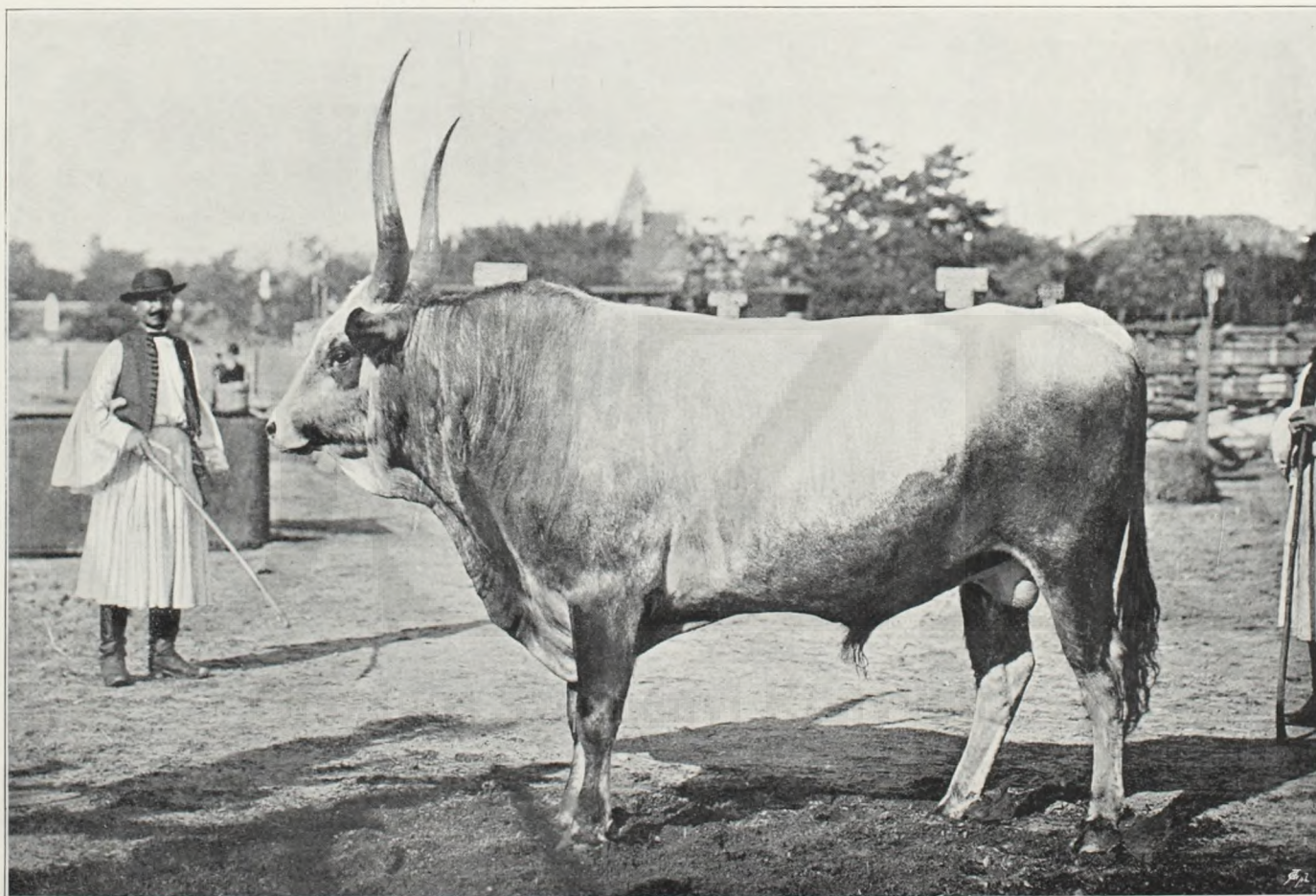
ÁLLATTENYÉSZTÉS.

A békési uradalom legfőbb büszkeségét mégis az állattenyésztés képezi, mely az egész grófi uradalomban itt a legszebb eredménnyel üzetik, úgy hogy nemcsak a hazai, de a bécsi kiállításokon is a legelső díjakkal lett az uradalom szarvasmarha- és sertésenyésztése kitüntetve.

Lótenyésztés. 1873-ban a lóállomány 26 darabból állott. A lótenyésztés az 1880-as évek eleje óta áll fenn. Alapját képezte részint az itteni vásárolt, részint Kigyósról ide átadott lovak.

A tenyésztés iránya igás és könnyű kocsi lovak előállítására. Fedeztetésre az államtól bérelt lipizzai és arabs ménnek használtatnak.

A lóállomány 1896. év végével összesen 264 darab különböző korú és ivarú ló és csikóból állott.

BÉKÉSI BIKÁ.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

Szarvasmarhatenyésztés. 1873-ban a szarvasmarhaállomány 477 darabból állott, s ebben befoglaltatik az igásökör létszám is, a mely 67 darab volt. 1896-ban a szarvasmarhalétszám 1897 darab, ebből jármos ökör 571; hizó ökör 150; gulyabeli tőke és növendék marha 961; nyugoti marha 108 és bivaly 107 darab.

A szarvasmarhatenyésztés áll: Magyaralföldi jellegű szarvasmarhából és nyugoti tájfajtából.

A magyaralföldi jellegű szarvasmarha tenyésztésének célja: bikanvelés és igavonó jószág előállítása.

A tenyészállomány 51 db különböző korú bikából és 298 db tehénből áll.

A nyugoti tájfajta tenyésztésének célja: tejtermelés és borju-nevelés.

A tenyészállomány: 3 bika és 45 darab tehén.

A *bivalytenyésztés* célja: igavonó állatok előállítása. Tenyészállomány: 4 bika, 29 darab tehén.

Sertéstenyésztés. 1873-ban létesítettett 47 darabból álló tőkével.

A sertéstenyésztés magyar, szőke, kondor szőrű mangalicza fajtából áll.

Az állomány: 100 darab kan és 630 darab kocza.

Évi szaporulat 3300 darab.

Juhtenyésztés. A juhtenyésztés célja: gyapju és hústermelés.

A juhnyáj eredetileg alföldi fésűs, gyapjas juhokból állítottatott fel feles rendszer útján. 1888-ban porosz Sziléziában 250 darab anya és 20 darab kosból álló rambouillet nyáj vásároltatott, a mely jelenleg is tisztán kezeltek. Az ezen nyájból származó kosok a közönséges fésűs, gyapjas juhok keresztezésére használtatnak. A keresztezés már az egész nyájon végrehajtatott.

A juhállomány ez idő szerint 4013 darabból áll.

Évi szaporulat: 1200 darab.

A békési uradalom több ízben vett részt és nyert a tartott kiállításokon és pedig:

A gulyabeli szarvasmarhából: tehén, üsző és különböző korú bikák lettek kiállítva az 1890-iki bécsi általános gazdasági kiállításon, a mely alkalommal úgy a tenyésztés, mint az egyedek a legelső díjjal lettek kitüntetve.

Ugyanekkor négy darab ökör is lett kiállítva, melylyel az uradalom a kiállításon a vonóképeség, gyorsaság kipróbálására rendezett versenyben is részt vett a négy ökörrel. Ezen négy ökör úgy

külemi, mint vonóképeség, valamint gyorsaság tekintetéből első tiszteletdíjjal lett kitüntetve.

1891-ben az «Országos Magyar Gazdasági Egyesület» által rendezett s díjazással egybekötött állatvásáron tenyészbikák voltak kiállítva, mely alkalommal úgy a csoport, mint az egyed a legelső díjat nyerte.

1894-ben ugyancsak az «Országos Magyar Gazdasági Egyesület» által rendezett s díjazással egybekötött állatvásáron tenyészbikák voltak kiállítva, mely alkalommal szintén az első díjjal lettek kitüntetve.

1896-ban az «Ezredéves Országos» kiállításon az uradalom 72 darab szarvasmarhával vett részt, mely alkalommal szintén a legelső díjjal lett díjazva.

1885-ben a budapesti sertéskiállításon a békési uradalom sertésenyésztése a harmadik díjjal lett díjazva.

1888-ban Nagy-Kőrösön a «Pestmegyei Gazdasági Egyesület» által rendezett kiállításon a sertésenyésztés az első díjat nyerte.

1890-ben Bécsben rendezett «Általános Gazdasági» kiállításon az első díjjal lett kitüntetve a sertésenyésztés.

1891-ben az «Országos Gazdasági Egyesület» által Budapesten rendezett s díjazással egybekötött állatvásáron a tenyészlovak az első, a tenyészkanok a második díjat nyerték el.

Juhokkal az uradalom csak az 1890-ben Bécsben rendezett általános gazdasági kiállításon vett részt, mely alkalommal a második díjjal lett a juhtenyésztés kitüntetve.

BERUHÁZÁSOK.

1872-ben a következő gazdasági épületek voltak: tisztalak 3, cselédlakház 5, csőszlakás 3, erdőszlak 1, gőzmalom 1, magtár 1, góré 2, padlásolatlan ököristálló 2, padlásolatlan, részben nyitott szín 9, és ma van:

Tisztalak 7, cselédlakház 27 db 189 család részére, csőszlakás 14, erdőszlak 1, iskola, tanítói laklak 1, lóistálló 4, ököristálló 9, tehénistálló 1, csikóistálló 2, sertésfiasztató 7, sertésól 7, gulyaszín 9, birkaakol 7, gép-, kovács-, bognár- és szijgyártóműhely 8, kétemeletes magtár 2, földszintes 1, góré 23, gépszín 2, szivattyú-telep 1.

BÉKÉSI BORJAS TEHÉN.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

A főbb gazdasági eszközök összehasonlítása 1873—1896-ik évig:

	Gazdasági eszközök 1873. évben darab	1896. évben darab
Közönséges egybarázdás eke	35	86
Kapáló eke	2	7
Töltőgető	4	—
Vasborona	5	46
Henger	6	35
Igáskocsi	5	36
Ökörszekér	20	160
Ökörtalyiga	3	15
Arató és kaszáló	1	7
Cséplőgép hat lóerőre	1	—
Cséplőgép gőzerőre	—	6
Gőzekekészlet	—	1
Hárombarázdás eke	—	25
Kétbarázdás eke	—	24
Egybarázdás eke, Sack-féle	—	91
Vetőgép	—	21

Békés város piacsterén áll a kastély, mely az uraságnak Békésen tartózkodása alatt lakóhelyül szolgál. Be van rendezve a vadász-vendégek elszállásolására is s itt van elhelyezve a központi iroda és a pénztár.

1883-ban építtetett ki az uradalom 60,000 frtnyi hozzájárulásával Békés várossal közösen a békés—békés-földvári vasut-szárnnyvonallal nyolcz kilométer hosszúságban. 1889-ben létesítette az uradalom Békésen a vasúthoz vezető körútból kiindulva békési gőzmalomhoz vezető 1500 méter hosszúságú kőutat 14,500 frt költséggel. 1895-ben furatott békési uradalma árteres fás melléki területén egy 370 méter mély ártézi kutat, a mely perczenként 45 liter vízmennyiséget ad.

Az épületek és egyéb felszerelések értéke, beruházások, a lábas-jóság értékelkedését is ideértve 1872-től körülbelül a 700,000 frtot megközelíti.

VADÁSZAT, ERDÉSZET.

A vadászatok évenként deczemberben tartatnak változatos eredménynyel, mely azonban az utóbbi időkben, mint az uradalom minden vadászterületén, a hasznos vadakban nagy emelkedést, a kártékonyakban óriási csökkenést mutat.

	Óz	Nyúl	Fácán	Fogoly	Fűrj	Szalonka		Vadliba	Kacsa		Farkas	Róka	Kutya	Macska		Nyest	Görény	Menyét	Sün- disznó	Sas	Karvaly	Kánya	Szarka	Szürke varjú	Tojás és különféle
	d a r a b																								
1872. évben	10	25	138	95	.	45	3	.	102	62	.	2	3	7	.	.	16	165	22	652	.
1873. "	2	145	322	9	.	7	13	.	23	2	.	7	103	1	27	.	12	31	140	6	213	211	164	140	27
1874. "	8	331	117	31	6	1	32	.	23	8	2	5	116	1	28	.	13	15	91	1	90	92	89	122	.
1875. "	8	281	299	9	1	.	.	.	5	18	2	3	91	.	16	.	4	13	179	6	83	94	136	238	.
1876. "	4	590	196	23	23	14	7	.	12	10	.	1	74	.	26	.	7	15	114	1	40	74	97	107	.
1877. "	9	872	287	19	40	6	.	.	9	22	.	9	89	1	22	.	7	21	50	1	57	59	143	153	.
1878. "	14	1376	393	13	5	6	.	.	10	13	.	11	77	.	40	.	16	17	46	2	65	72	193	228	.
1879. "	13	73	132	9	1	6	.	.	9	11	1	23	71	2	28	.	6	25	74	2	77	137	200	157	.
1880. "	13	52	411	.	52	2	7	.	46	26	5	18	54	2	25	.	2	8	33	3	84	105	102	152	.
1881. "	13	.	70	.	118	2	20	.	26	14	2	5	48	.	19	.	5	10	81	11	64	70	102	156	.
1882. "	17	765	308	7	26	5	3	.	117	28	.	12	45	2	30	.	4	13	78	5	46	64	151	70	.
1883. "	32	1747	288	9	8	1	.	.	69	12	1	23	.	3	.	.	11	23	.	4	83	54	.	.	469
1884. "	144	4493	633	29	22	1	.	.	37	3	12	26	41	.	23	1	25	71	87	7	104	83	299	143	.
1885. "	34	1408	208	19	8	7	.	.	4	.	.	28	87	4	44	.	32	85	134	1	172	127	526	210	68
1886. "	57	152	429	15	12	6	.	.	3	.	.	11	84	.	44	.	23	68	121	6	195	132	416	296	10
1887. "	44	3226	291	87	.	7	.	.	3	.	1	10	92	1	58	.	10	44	134	3	176	114	448	351	2
1888. "	13	610	445	3	.	1	21	18	73	1	49	.	10	84	294	3	102	88	272	267	2
1889. "	32	1735	347	28	.	11	.	1	49	5	.	26	80	4	62	.	10	64	322	4	33	112	326	241	78
1890. "	29	3285	442	66	1	.	.	.	73	4	1	11	125	.	69	.	17	125	685	2	126	225	430	338	2
1891. "	13	71	208	17	21	6	10	.	79	14	.	9	122	.	62	1	8	106	117	1	67	104	344	263	.
1892. "	42	3233	829	47	107	1	14	.	127	.	.	15	.	1	.	.	10	126	.	7	215	45	.	.	734
1893. "	21	.	71	.	.	2	.	.	6	.	.	10	110	1	98	.	39	161	81	5	68	88	259	207	.
1894. "	45	6183	861	66	.	3	13	35	132	.	3	150	236	.	.	921
1895. "	14	151	329	2	.	3	5	.	52	24	.	4	71	.	39	.	13	126	316	.	149	87	420	358	11
1896. "	21	3884	624	46	29	4	.	.	54	.	.	4	.	1	.	.	9	51	.	4	89	107	.	.	892
Mindösszesen	652	34688	8679	649	482	147	135	1	938	276	27	304	1653	25	809	2	331	1441	3177	88	2604	2745	5139	4849	3216

A békési uradalomban 945 hold erdő van, ezenkívül vagy 800 hold nádas, gyékényes «Almár» elnevezéssel.

Az erdőség így van felosztva:

	Hold
Bodzás-zugi fáczános	308
Megyeri erdő	385
Tarhosi ültetvények	47
Körös hullámtéri füzesek	205
«Almár» nádas	800

Az erdősitések legnagyobb része tölgy-, ákác-, szil-, nyárfa és kevés kőrisfa.

A vadállomány igen bőséges és mindenféle viziszárnyason kívül képviselve van őz, nyúl, fáczán, fogoly, vadkacsa. Dúvadak közül róka, görény, menyét lövetik.

1886-ig több ízben farkasvadászat is tartatott az «Almár» és «Dókai» részen, a mely ideig összesen mintegy 14 darab farkas lövettet, melyek közül két hatalmas példány a kigyósi kastély előcsarnokát díszíti; lövettet néha egy-egy idetévedt vaddisznó is.

SZÖLLŐS.

A szőlősi uradalom a Wenckheim családnak szerzett birtoka; vétetett gr. Károlyi Sándortól 1870-ben 1.149,177 frt 06 krért. Fekszik a H.-M.-Vásárhely, P.-Földvár, Kaszaper és Komlói határok között. A terület teljesen róna, talajminősége televényes homag.

Területi nagysága 7910 hold 583 □ öl. Az egész uradalom az 1873. év őszéig haszonbéresek által kezeltetett s ekkor vette kezdetét a majorsági kezelés feles műveléssel, mely a bérletek lejártával fokozatosan lett házi kezelés alá véve; az 1892-ik év őszén már az egész uradalom majorsági kezelésbe ment át.

Művelési ágak szerinti elosztás:

	Hold	□ öl
Kert	1	300
Erdő	24	949
Szántóföld	7614	895
Majortér és dülőut	157	709
Árok és utak	111	1030
Összesen	7910	583

KEZELÉSI RENDSZER.

Az egész uradalom főfelügyelője maga a gróf úr. Az uradalom egy főtiszt és két kezelőtiszt által kezeltetik. A végzett munkák, valamint a végeztetni szándékoltak minden héten tisztiszéki jegyzőkönyvben terjesztetnek be a gróf úrnak, mely jegyzőkönyvek esetleg megjegyzések és utasításokkal küldetnek vissza. A tiszti kinevezés, hatáskörmegállapítás, előléptetések s felmondási jogokat a gróf úr maga gyakorolja.

A nyugdíjazást is minden egyes esetben a gróf úr maga állapítja meg, tekintetbe véve a hátramaradt árvaakat; az illető szolgálati éveit, s ezen idő alatti magaviseletét.

Az uradalom beosztása, tiszti és szolgálati személyzete.

Nagymajori kerület, melyhez tartozik a Kismajor.

Lászlómajori kerület, melyhez a «Pál» és «Ilona» majorok tartoznak.

Van jelenleg alkalmazásban: Számtartó: Eöröm Ede, ispán 2, orvos 1, gépész 1, kovács 1, éves cseléd 112, éven át szolgáló hónapos 25 és feles dohánykertész 42.

Az alkalmazott éves cselédek orvoslási díját és gyógyszerzsükségletét a kegyes földesúr fedezi; ugyancsak a cselédség adója is az uradalmi pénztár által fizettetik.

A házilag kezelt területeken termeltetik:

	Hold	□ öl
Búza	2392	132
Árpa	712	100
Zab	210	—
Tavaszi búkköny	22	—
Luczerna	257	—
Zabos búkköny	336	1047
Szegődményes tengeri	216	—
Veteményföld	10	200
Czukorrépa	90	—
Takarmányrépa	123	900
Magrépa	—	400
Dohány	244	—
Tengeri	1032	40
Átvitel	5345	1249

	Áthozat	Hold	□ öl
Őszi bükköny		5345	1249
Muhar		4	—
Csalamádé		11	—
Repcze		222	—
Őszi árpa és rozs		50	—
Dohánypalántás		91	—
Nyári trágyázás		4	—
		137	460
Feles műveléssel termeltetik:			
Búza		56	—
Árpa		408	—
Tengeri		921	906
Ezeken kívül pénzért a szomszédos Földvár köz-			
ség szegény lakosainak s a cselédségnek ki-			
osztott veteményföld		63	10
Tisztek kertje		1	300
Ákácültetvények		24	949
Majortér és dűlőutak, árkok		269	639
Összesen		7910	583

NÖVÉNYTERMELÉS.

A szőlősi uradalom főterménye a búza; ezután a tengeri, árpa, zab és répafélék, valamint a dohány termeltetik nagyobb területeken. Búzája a tiszavidéki búzák között az első helyet foglalja el, sulya, ha csak rendellenes időjárás nincsen: 81—82 kgr. Az árpák a jó égető árpát is elérik minőségre, de legtöbb évben csakis takarmánynak használhatók.

Tengeri, különösen a cinquantin, szép egyenlő színe által tűnik ki, s úgyszólván a vidék legjobb minősége.

ÁLLATTENYÉSZTÉS.

Az egész uradalom szántóföld lévén, csakis a lótenyésztés üzemel.

Nehéz muraközi ígás kanczák «Perseron» és «Nóri» fajta mén utódaitól származó csikókból a szükséglet fedeztetik és ezenkívül évenként néhány darab eladásra is bocsátatik.

Az állomány jelenleg: mén 2 db, kancza 29 db, herélt 21 db, egy és két éves csikó 19 db, összesen 71 db.

Szarvasmarhatenyésztés nincsen; az igásökr-állomány kiegészítésére évente 60 darab borju vétetik, mely nyári legelőre részint Kigyós, részint Székudvarra hajtatik. A kisorolt jármos ökrök és tinókból évente 100—120 db lesz meghizlalva.

Sertésenyésztés nem üzetik; csakis tarlőszabaduláskor hajtatik a többi uradalmakból ide 1000—2000 db malacz, mely tavaszig tartva adatik el.

BERUHÁZÁSOK.

Mint szerzett birtok, néhány kisebb épülettel vétetvén át minden felszerelés nélkül, rendkívüli nagy beruházás kellett ahhoz, hogy tel' sen felszerelve legyen.

A defektetéseket az alábbi táblázat tünteti fel:

Gazdasági épületek értéke	231024	frt	81	kr.
Élő állatok értéke	93443	«	52	«
Gazdasági leltár értéke	21800	«	62	«
Gépészeti leltár értéke	20201	«	83	«
Összes érték	366470	frt	78	kr.

Ezen beruházásokon kívül a birtok szomszédságában levő «békés-csanádi vasutak» gyulamezői megállóhelyén, a szomszédos birtokos, gróf Károlyi Istvánnal egy közös kitérő építéséhez, 5000 frttal járult a nagyméltóságú gróf úr.

A megyei telephonhálózatba mindkét gazdasági kerület be van kapcsolva. Puszta-Földvártól a majorokig saját költségen lett a vonal kiépítve és évente a gróf úr két előfizetésre kötelezte magát azon okból, hogy P.-Földvár is — melynek előfizetője nem volt — bekapcsolható legyen a telephonhálózatba, hogy a község fejlődése ez által is előmozdítható legyen.

A jelenleg tervben levő Kovácsháza, Apácza, csabai gazdasági vasut munkálatai innen indultak ki, mivel a nagyméltóságú uraság 100,000 frtnyi részvény jegyzésével lehetővé tette ezen terv megvalósulását.

VADÁSZAT.

Az uradalmi területen a fő vad a nyul, kevés számban fogoly.

Ezen vadászterületet a nagyméltóságú gróf úr a Békés és szomszédos megyék vadászatkedvelő intelligenciájából meghívott vendégeknek tartja fenn, s évente két napig tartó vadászon 1000—1500 darab nyul ejtetik el.

NÉPNEVELÉS.

Az uradalmi birtok berendezésével első teendő volt egy iskola létesítése és egy tanító alkalmazása.

A cselédség, s így a tanköteles gyermekek száma évről-évre szaporodott s a régi iskola szűknek bizonyult; ennek folytán a kegyes földesúr 1887-ben egy 90—100 gyermek befogadására alkalmas új iskolát építtetett 4381 forint 60 krajczár költséggel, mely épületben a tágas tantermen kívül, kényelmes tanítói lakás van elhelyezve.

Vasár- és ünnepnapokon az iskolában a tanító által szent olvasmány tartatik és a hívek buzgó imádságban kéri a mindenható Istent, hogy jóteknő földesurukat meg nem számlálh: jótémenyeiért bő áldásaival áraszsza el.

* * *

Ezen alföldi uradalmak után lehet néhány szóval megemlékezni arról, hogy az alföldi, békésmegyei szocialista mozgalom a gróf úr uradalmait munkásszükséglettel nem fenyegeti. Nem pedig azért, mert, mint a hiteles számok mutatják, a földesúr nemcsak most az utóbbi években, hanem minden időben tekintetbe vette a környék népeinek jóvoltát is és évenként több ezer holdra menő földet engedett át nekik feles művelésre, bár a házikézelés többet jövedelmezett volna s az uradalmi berendezés ezt is megbírná. Így a békési, földvári, csabai, kigyósi községek mind élvezik e jóságát, azonfölül évente sok ezer munkásnak ad tisztességes munkát és kenyeret s ezek nem is lesznek hálátlanok iránta. Valóban, ha minden földesúr így bána népeivel s a szegényebb osztálylyal, nem jutna eszébe senkinek a szocialismus. Különben e mozgalom nem is a nagybirtokos osztály bánásmódjából indult ki, hanem a kisbirtokosok eljárásából, kik negyedes földet, 16-od részt és nagy földuzsora-kamatot szedtek s ezt is csak kegyelemből engedték át. Szóval konstatálni lehet, hogy a szocialista kérdés — a munkáshiány — a gróf úr uradalmát nem érinti.

LÉBENY-SZENT-MIKLÓS.

Az uradalom fekvése és leírása.

A Lébeny-Szent-Miklós rárói vagy egyszerűen a lébeny-szent-miklósi uradalom Mosonmegye magyar-óvári és Györmegye Tó-Sziget és csilizközi járásaiban terül el, magassági mérése az Adriai tengerre vonatkoztatva 115'3 métert tesz ki.

Határai: Északról a Nagy-Csallóköz, keletről több szigetközi község, Öttevény község, Földvály-féle birtok s Börcs község, délről a Rábcza folyó, nyugatról a Hanság, Sz.-Péter, Mosony-Kimle, Szolnok községek s a kis Duna vize.

Az uradalom Györmegye nyugati részét s Mosonmegye keleti részét foglalja el, beékelve a következő tíz község közé, u. m.: Szent-Miklós, Lébeny, Mecsér és Lipót (Mosonmegye); Szabadi, Öttevény, Kún-Sziget, Ráró, Ásvány és Duna-Szent Pál (Györmegye), s úgy az állami, mint a megyei adók, illetve pótagadók ezen községek után fizettetnek.

A birtoktest alaktalanul s szaggatottan terül el, hosszalakjával délnyugatról észak-kelet felé, míg észak-nyugatról dél-keletre fekvő nyúlványa rövidebb távolságot tüntet fel.

Az uradalom hat gazdasági kerületre oszlik, u. m.: szent-miklósi, jánosházi, bormászi, liczkói, sándorházi és rárói gazdasági kerület.

Az uradalom szántóföld fekvéseinek zömét Jánosház, Sándorház és Liczkó kerületek képezik, melyek egymással szorosan összefüggenek. Ezen három kerülettől a szent-miklósi kerületet a budapest-bécsi vasúti fővonal választja el s Szent-Miklós község földjei is jelentékenyen hozzájárulnak ezen megszakításhoz.

A bormászi kerület szintén tekintélyes területet foglal magában, azonban legnagyobb részét a Hanság képezi, mely kaszálók s nádasokból áll leginkább. A kerület keleti részében, a bormászi major körül már vannak termékeny televénydús szántóföldek is. Ezen kerület északon Liczkával határos, míg az uradalom zömétől észak-keleten és keleten Lébeny nagyközség s annak terjedelmes határa választják el.

Végül a rárói uradalom a szigetközben; ez képezi az összterület legészakibb s legkeletibb részét, vizek által körülvéve. A már többször érintett főtömegetől a Kis-Duna ága, gróf Khuen uradalma és Duna-Szent-Pál község választják el. Ez uradalom fekvése és földrajzi viszonyai eltérő lévén a többi uradalom földjeitől, azért érdekes ennek geológiai és meteorológiai viszonya is.

LÉBENYI DUNAI RÉSZLET.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

Geológiai viszonyok.

A geológiai formációt tekintve, alul egy özönvizi képződményű diluvium kavicsréteg vonul az uradalom területén keresztül, mely Mosonmegyének legnagyobb részét képezi s édesvizi keletkezésű. A dunaszélek alluviális képződésűek.

A talajok legnagyobb része vályogos, homokos, fővénydús talaj, — sok helyen jelentékeny mésztartalommal — mely csekélyebb kötöttségénél fogva könnyen művelhető. A talaj fekvőrétege kavics és kavicsos homok, sok helyen tiszta homok. A hansági rész harmincz százalék televény, részben dús, de kevés finom fővényt tartalmazó áradmány, terjedelmes tőzegrétegekkel.

Általában véve az uradalmi termőréteget, a mily távol esnek a legmesszebb fekvő pontok egymástól, ép oly nagy mérvben divergálnak a feltalajok chemiai s fizikai összetételük szerint, s elmondható, hogy a legtermékenyebb s legjobb összetételektől kezdve, a hasznavehetetlen kavicsos, sőt tőzeges összetételekig, mindenféle variációjuk képviselve van a termőrétegeknek. Nem jelentéktelen mennyiségben fordulnak elő a vadvízek s állandó talajvizzel borított területek, melyek esztendőnként s meteorológiai időjárások szerint, majd erősen növekedő, majd fogyó jellegben tűnnek fel.

Meteorológiai viszonyok.

A meteorológiai viszonyok nagy általánosságban kedvezőtleneknek nevezhetők. Némely években túlsok a csapadék, mely az évi átlagos hőmérsék csökkenését idézi elő s ezáltal a növénytermelés fejlődésében nagy károk okoztatnak.

Uralkodó szelek az észak-nyugati s dél-keletiek. Teljes szélcsend ritkán s legfeljebb néhány órai időszakra áll be; az év legnagyobb részében gyenge közepszelek, de tavasz kezdetén s őszt végén több napra terjedő erős szelek uralkodnak.

A légmérsék járása ingadozó és szélsőségekre hajló.

Az észleletek felmutatják, hogy e vidéken legtöbb a csapadék nyáron s legkevesebb télen s a csapadékos napok száma átlag nagyobb, mint a haza más vidékein s ezt a vizrajzi fekvés s azon körülménynek lehet tulajdonítani, hogy az osztrák tartományok éghajlati viszonyainak befolyása alatt állunk, hol aránytalanul magas a csapadékos napok száma.

Tavaszi fagyok ezen vidéken szintén gyakoriak, főoka a szomszédságok domborzatai s az ezekkel összefüggő éghajlati viszonyok, továbbá, hogy légkörünk, kivált tavasszal, igen száraz, s e miatt naplenyugta után gyorsan kihűl a levegő, a kisugárzás erős s párateltség hiányában mi sem akadályozza meg útjában.

Gabonaérés elejére esnek a szárazság végső napjai. Ezeket meleg és hűs, száraz és esős napok váltják fel s megesik, hogy egy nap alatt a köd teljesen tönkre teszi a kalászosokat.

Az ősz szelidebb s állandóbb hőmérsékletű, azonban többször megesik, hogy a vetési munkálatok visszaszoríttatnak az esőzések által.

A tél is általán véve szelid jellegű, azonban nagy baj, hogy állandó hótakaró ritkán fedi a vetéseket s nem a nagy hideg, de a nappali s éjjeli erős hőmérsékingadozás, vagy a száraz hideg rontja meg a vetéseket.

A villamos tüneteményeket jelentékteleneknek lehet mondani; legtöbbször szelidebb jellegben s kár nélkül folynak le.

A növénytenyészet fejlődésében az éghajlati viszonyok abnormitásai folytán többnyire meg van zavarva. A szelek lefolyása s az ezzel kapcsolatos hőmérsékingadozás; a csapadék rendetlen s aránytalan jelentkezése a csirázástól kezdve gát gyanánt hatnak a fejlődésre s gyümölcsözésre.

Az 1896. év időjárási viszonyai a magyar-óvári m. kir. gazdasági akadémia meteorológiai állomás megfigyelései szerint:

H ó	A hőmérsék átlaga	Felhőzet	Csapadék	A csapadékos napok száma	Viszonylagos nedvesség
	C°		millim.		százalék
Január	— 5·6	6	26·5	8	94·0
Február	— 0·3	4·3	21·9	7	88·6
Márczius	+ 6·47	4·5	42·2	11	75·6
Április	8·1	5·8	19·1	8	70·3
Május	14·36	5·2	46·8	11	68·9
Junius	19·91	4·0	74·6	10	68·8
Julius	21·13	4·1	87·4	12	72·13
Augusztus	18·3	6·5	171·6	20	80·1
Szeptember	16·0	5·1	67·8	11	81·2
Október	13·0	3·9	26·0	8	82·6
November	3·0	6·0	32·3	12	83·6
Deczember	0·2	5·8	26·5	7	90·08
Összeg			642·7	125	
Átlag	9·54	5·1			79·59

Az uradalom vétele, nagysága s felosztása művelési ágak szerint.

A lébeny-szent-miklósi uradalom vétetett 1885. évben néhai báró Sina Iphigenia ő nagyméltósága örököseitől.

Az uradalom nagysága az átvétel alkalmával kitett 14,164 kat. hold és 1366 □ ölet, jelenleg azonban kisajátítások s egyéb változások folytán az összterület 14,082 kat. hold és 14 □ ölből áll, s az egyes művelési ágak szerint következőleg oszlik meg:

Művelési ágak:	Hold	□ öl
Kert	36	1357
Szőllő	14	—
Szántóföld	6491	1489
Rét	3640	1294
Legelő	1089	199
Nádas	179	177
Erdő és fásítás	1508	1235
Földadó alá nem eső terület	1124	663
Összesen	14082	014

A földadó alá nem eső területben befoglaltatik a belsőségek területe 114 hold s 1154 □ öl, a többi részét a gazdasági utak, árkok, töltések, védgátak, mocsarak, gödrök és csatornák képezik.

KEZELÉSI RENDSZER.

Az uradalom élén áll Rimler Lajos felügyelő (inspektor).

Az uradalom központosított kezelési rendszer jellegével bír. Az összes kezelő tisztség a felügyelő rendelkezései szerint tartozik eljárni. A felügyelő állapítja meg a termelés irányát s minden fontosabb intézkedés előzetes jóváhagyásától tétetik függővé s ezekből kifolyólag az összes felelősség is a végeredményekben ő reá háramlík. A kezelőtisztek a termelés irányára nézve előterjesztéseket tesznek s azokra jóváhagyásokat kérnek ki, felelősek a reájuk bízott vagyonért.

A termelési ágak, illetve a kerületek között kölcsönös elszámolás történik; minden leszámolás azonban a központban végződik, úgy szintén a kifizetések és bevételek is a számtartóság által eszközöltetnek.

* * *

Az uradalom hat gazdasági kerületének kezelése, mint említve volt, központból s házilag történik, az egy szűnyogházi gazdaság kivételével, melynek területe 210 hold 527 □ ölet tesz ki s bérlet tárgyát képezi.

Házi kezelés alatt álló gazdaságok.

Kerületek	Kert		Szőlő		Szántóföld		Rét		Legelő		Nádas		Erdő és faültetvény		Földadó alá nem eső terület		Összesen	
	hold	öl	hold	öl	hold	öl	hold	öl	hold	öl	hold	öl	hold	öl	hold	öl	öl	hold
Szent Miklós	10	500	14	.	901	560	179	240	122	473	31	1400	9	.	64	1000	1332	1073
Jánosház	1	1000	.	.	944	1000	34	205	22	400	10	30	.	.	67	1200	1080	635
Bormász	1	600	.	.	453	.	2621	1000	99	1400	107	800	359	1405	690	.	4333	405
Liczko	7	900	.	.	1168	.	439	1075	311	1325	.	.	47	200	75	600	2049	900
Sándorház	4	349	.	.	1292	400	20	1398	160	187	.	.	20	953	31	1278	1529	1365
Ráró	11	1108	.	.	1732	1129	345	576	372	1214	29	1147	1072	277	191	1385	3756	436
Összesen	36	1357	14	.	6491	1489	3640	1294	1089	199	179	177	1508	1235	1121	663	14082	014
Százalékok	0·26		0·09		46·11		25·86		7·73		1·28		10·72		7·96		100	

KÖZPONTI KEZELŐSÉG.

Inspektor (főfelügyelő), egy számtartó és egy ellenőr vezetése alatt

Az uradalom beosztása, tiszti és szolgálati személyzete.

Gazdasági kerület 6, erdészeti hivatal 1, major 17.

Tisztviselők: A központban 3, gazd. kerületekben 9, erdészetnél 4, gyártelepen 2, iskolában 1, óvodában 1.

Szolgálati személyzet: Központ, kert, szállónál 12, gazd. kerületekben 423, erdészetnél 6, gyártelep (malom, műhely, magtár és raktár) 12, óvoda 1.

NÖVÉNYTERMELES.

Szántóföld. Az uradalom piaci növényeiként búza, árpa, zab, s kapások közül a tengeri kultiváltakat. Utóbbi években a repce-termelés is lendületet nyert. Más kereskedelmi s iparnövények termelésére gondolni is alig lehet, egyrészt a sekély termőréteg, a hőmérsék szabálytalan ingadozása s másrészt a nagyobb külső munkák idején beálló munkáshiány folytán.

A búza termése kivált a rárói kerületben a gyakori nyári ködök jelentkezése folytán nagyon is kétséges, azért ezen kerületben a búza-termelés a minimumra szoríttatott. A többi kerületekben, úgy mennyiség, mint minőség tekintetében, kedvező években termelése jó közepes eredménnyel jár.

A rozs eddig csekélyebb mérvben termeltetett, bár a tapasztalatok szerint termése biztosabb mint a búzáé.

Tavaszi árpa mennyiség s minőség tekintetében közepes eredményeket ad. Súlya legtöbbször jó; színe sörgyártásra nem mindenkor alkalmas.

Zabtermelés jó közepes eredményekkel jár.

A tengeri művelése nagy jelentőségű; eredményei jóknak, sőt igen jóknak mondhatók. Az uradalom által Pignoletto, Cinquantin és Florentini tengeri termeltetnek.

Takarmánynövényekként: ősziborsó rozsszal, zabosbükköny, muhar, répa, luczerna, baltaczim, csalamádé termeltetnek. Dombosabb helyeken s száraz években a muhar leghálásabb, minthogy összes takarmánynövényeink között a szárazságot legjobban tűri. Lapos

helyeken s főleg nedves időszakokban valamennyi takarmány jó termést eredményez.

Kertészet. A kertészet Szent-Miklóson, Rárón, az egyik nagy dunai szigeten, az úgynevezett «Nagyerdőn» s Liczkón van képviselve, az utóbbi helyeken gyümölcsösök által, melyek termése árverés útján értékesítetik.

Szőllőszet. A szőlő- és bortermelés a kedvező földrajzi és helyi fekvéseknél fogva jelentékenyebb szerepre van hivatva, s az agyagos homok márgatalajok szintén ajánlatossá teszik a szőlőtermelés kiterjesztését, a mi azonban csakis amerikai alanyokra oltott európaival történhetik, miután 1895. évben a filloxera konstatálva lőn. A felujítások terén — miután eddig még alig volt szükség reá — mi sem történt, azonban a közel jövőben a szükséghez képest az uradalom is a cselekvés terére lép.

Rét. Az uradalomnak 25·86% területe rét, mely legnagyobb részt a «Hany»-ban fekszik s ennél fogva szénája is kevésbé jóminőségű. A szénatermés minősége s mennyisége a vizállásoktól függ, szárazabb időben kevesebb, de jobb minőségű terem, míg nedves években a kaszálás és gyűjtés alig végezhető, a széna pedig csekélyebb értéket képvisel s nagyon romlékony.

A préselt széna helyben adatik el s Bécsbe szállítatik. Az utóbbi években az ára nagyon hanyatlott.

Legelő. Az 1089 hold 199 □ ölnyi legelőből legtöbb esik Ráró és liczkói kerületekre, azonban kisebb területtel minden gazdaság rendelkezik.

A szent-miklósi kerület Pálmajori gazdaságában a ménes részére mesterséges legelő is tartatik fenn a dombosabb s szárazabb helyeken. A szent-miklósi növendék-gulyának külön legelője van, míg a többi kerületek növendék-gulyája a kis-nyilasi és zsejkei legelőkre lesz hajtva.

Nádas. A bormászi «Hany»-ban 107 hold 800 □ ölet tesz ki a nádasok területe. Némi területtel Szent-Miklós, Jánosház és rárói kerületek is rendelkeznek. A házi szükségleten felül még eladásra is bocsájt az uradalom évenként bizonyos mennyiséget. A nádasok termése szintén változékony az időjárások szerint.

A területmegoszlásban a főrészt a gabonafélékre esik összesen 47·59%; kapásnövényeknek jut 14·68%; iparnövények 4·35%; szálás takarmányfélékre pedig 25·23% esik; s ezen adatokból látható, hogy a megoszlás a termelés tekintetében területenként kedvezően arányos.

A piaczi növények és egyéb termények, úgyszintén az eladásra tenyésztett állatok értékesítésénél rendkívüli előny az uradalomnak kedvező geográfiai fekvése, hogy egy oly világváros mint Bécs közelségében fekszik, s a budapest—bécsi elsőrendű vasuti fővonal derékon szeli ketté az uradalmat s az állomás jóformán az uradalom közepén van.

ÁLLATTENYÉSZTÉS.

Állatállomány: Szarvasmarha 1200 db, ló 204 db, birka 6234 db, sertés 429 db, szamár 14 db.

Tehenészet. Szent-Miklós, Jánosház és Sándorházán tehenészet van felállítva, s a fejős tehénlétszám míg 1887-ben 198 db volt, 1897 január 1-én 264 darabot számlált.

A szent-miklósi és jánosházi állomány ma már meglehetősen egyöntetűséggel bír. Szent-Miklóson a tehenészet alapanyaga bernialgaui keresztezés volt, azonban jelenleg az algaui jelleg a bernit teljesen elnyomta, miután régebb időtől fogva az apaállatok eredeti algaui importált egyedek.

A jánosházi tehenészet alapanyaga a 80-as évek elején csaknem tiszta berni fajta volt. 1884. év óta tiszta vérű simmenthali bikák szereztettek be és pedig 1884-ben Keszthelyről a gazdasági tanintézetből, később két alkalommal Széll Kálmán tehenészetéből és pedig 1891-ben két tiszta vérű apaállat, s 1893-ban három db eredeti simmenthali üsző vétetett. 1895-ben a bábolnai magy. kir. állami méneshirtokról vétetett két db tiszta simmenthali bika, s végül ugyanonnan 1896. évben 14 db két éves simmenthali hasas üszővel szaporított ezen tehenészet, melyben ma már igen sok simmenthali vér van.

A sándorházi állomány alapanyagát a nyugati fajták legkülönböztetebb keresztezése képezte, újabban az apaállatokat Jánosház szolgáltatta.

Mindhárom tehenészetben főczél a tejtermelésre fordítatik. Második cél tenyésztés útján az állománynak időszakonkénti pótlása és fokozatos szaporítása. A jánosházi tehenészetből felnevelt egyedek közül évente s a körülményekhez képest, bizonyos mennyiségű apaállat bocsájtatik eladás alá, s végül a felnevelt tinók egy része igába, más része hizlalásra lesz fogva.

A növendékállatok a növénytenyésztés ideje alatt legelőn tartatnak.

A tejtermelés 1896. évben kitett: fejés által 450243·7 liter, napi-
 átlag darabonként 4·72 liter.

Tejértékesítés: eladva Bécsben 414792, gazdaságok területén
 belül 23394·7, szegődményre 1106·3, takarmányozásra 994, összesen
 450243·7 liter.

Tejértékesítés télen $6\frac{3}{4}$ kr., nyáron $6\frac{1}{2}$ kr. a Bécsbe szállított
 tej után.

Ménés. Az uradalmi ménés szent-miklósi kerület Pálmajorjában
 van elhelyezve. Az állomány 1887. évben 67 darabot számlált, ma
 105 darabot tesz ki. A felnevelt csikókból lesz fedezve az uradalom
 összes lószükséglete s a felesleg leginkább a győri vásáron adatik el.

A tenyészalapanyag különféle keverékekből állott s a frissítés
 több helyről hozott arabs, lipizzai s végül angol ménekkel eszközöl-
 tetett. Ma a tenyésztés főtörekvése az egyöntetűség felé irányul s
 jelenleg a fedeztetés egy, az uradalom tulajdonát képező angol teli-
 vérrel eszközöltetik.

Juhászat. Az állomány figyelmet érdemlő finom gyapjas Merino.
 A juhtenyésztés, mely azelőtt az egész országban s az uradalomban
 is annyira virágzott, a legutolsó 10 év alatt jelentékenyen alább
 szállott s az uradalmi létszám is nagyon megfogyott. Oka, hogy a
 gyapjúárak rendkívül leestek és a birkahús is olcsóbbá vált. Leg-
 újabban azonban némi fordulat észlelhető az árakban s az állomány
 már is szaporított, főleg hízó ürök előállítása czéljából.

Az állomány igazán finom jellege a folytonosan erős selectiók
 eredménye. A vérfrissítés időszakonként s vétel útján a gróf Károlyi-
 féle tótmegyeri juhászatból eszközöltetik.

Sertésenyésztés. Alföldi uradalmakból hozott mangaliczák s
 újabban erősebb csontozatú mangaliczakeresztezésű Balázsházi-féle
 kanok lettek hozva a pósteleki uradalomból. A sertésenyésztés
 nagyon ajánlatosnak kínálkozott, különösen a kedvező piaci visz-
 nyok folytán. Az állomány szépen szaporodott s igen szép példá-
 nyokból állott, azonban az 1895. évi sertésvész, mely országszerte
 pusztított, csaknem teljesen megsemmisítette a sertéseket. A meg-
 csappant létszám lassan-lassan újból emelkedik, a fiasztatás is elég
 kedvezőleg folyik le, átlag egy koczára öt malacz esik.

1. Szent-miklósi gazdasági kerület.

Egy ispán és egy írnok által kezeltetik.

Majorok: Szent-Miklós és Pálmajor.

	Hold	□ öl
Kert	10	600
Szőllő	14	—
Szántóföld	901	560
Rét	179	240
Legelő	122	473
Nádas	31	1400
Faültetvény	9	—
Földadó alá nem eső terület	64	1000
Összesen	1332	1073

A talaj változatossága a mennyiben szántóföldjei a kataszteri osztályozás I—VII. osztályáig vannak sorolva, szükségessé teszik a legváltozatosabb termelést és művelést. Az 1½ láb mély homokos agyagtól, melynek altalaja jó meszes homok, vannak hideg, sőt bár csekélyebb részben fél láb mély laza silány altalajú földjei is.

A gazdaság tervszerű üzemét, a termelés irányát a részletekben, a piaci árak alakulása jelentékenyen befolyásolja, mit szántóföldjei kulturállapota nem akadályoz meg.

Tehenészet. A tehenészet tiszta algaui tehenekből áll, bár hosszú évekkel azelőtt berni vérrel volt keverve, ez azonban helyes kiválasztás által ma már megismerhetlenné vált s az algaui typust kifogástalanul viseli. A bikákat az uradalom ezen tehenészet részére az óvári főhercegi uradalom közvetítésével nagyon régóta egyenesen Algauból szerzi be. A tejgazdaság tenyésztéssel van egybekötve, bár ez utóbbi csak a tehenészet fentartására szorítkozik s a borjakat a kerület saját legelőin neveli fel.

Ménes. Az uradalom lószükséglete Pálmajorban elhelyezett ménesből lesz fedezve. A használatban lévő jobb kanczák után csikó neveltetik, a csikó elválasztás után a ménesbe kerül, a hol három és fél éves koráig tartatik. Az alkalmas anyag különös tekintettel a kanczákra, a szükséglet szerint az uradalom birtokában marad. A felesleg részint nyersen, részint betanítva lesz értékesítve. Az említett két körülményre való tekintettel a tenyésztés a könnyebb kocsi- és hátsólovak előállítására irányul.

A csikók kora tavasztól késő őszig legelőn vannak, s ez idő alatt az egy évesek és a választottak kapnak csak erőtakarmányt, míg az istállózás idején a két évesek is részesülnek erőtakarmányban.

Az eredeti kanczaállomány keleti vérű, legnagyobb részt a báró Sina simongáti méneséből származik, ezekhez újabb időben szintén arabs származású Solymosy méneséből vásároltatott néhány. Angol vérű lovak a nádasd-ladányi s kigyósi ménesből kerültek az uradalom ménesébe. Mint fedező mén 1885—1891-ig arabs eredetű «Hunyada» a simongáti ménesből, azóta «Favory» állami bérmen lipizzai eredetű, «Prinz Giles» és «Zsarnok» angol félvérek, oroszvári ménesben lévő «Aaron» angol telivér, «Shagya» és «Zarif» állami arabs ménnek s jelenleg a sárvári uradalomtól vett «Hadfi» angol telivér fedez.

A nehezebb lovak angol vérben, a könnyebbek arabs vérben tenyésztetnek tovább.

2. Jánosházi gazdasági kerület.

Egy ispán és egy irtók kezelése alatt.

Majorok: Jánosháza és Barátföld.

	Hold	□ öl
Kert	1	1000
Szántóföld	944	1000
Rét	34	205
Legelő	22	400
Nádas	10	30
Földadó alá nem eső terület	67	1200
Összesen	1080	635

A gazdaság talajviszonyai túrhetően egyenletes typust tüntetnek fel s legnagyobb része homokos humozus agyag, 1—1½ láb feltalajjal; altalaja a mennyiben jó homok, itt csak kedvezően hat a feltalaj minőségére. Vannak ugyan földjei lazább alkattal és sekélyebb feltalajjal is, s általában elmondhatjuk, hogy talaja a meszet kívánatos mértékben tartalmazza.

A gazdaság nevezetessége a tehenészet, mely magas keresztésű, berni simmenthali vérű egyedekből áll s ebből kifolyólag a tejtermelés mellett fele szerep a tenyésztésnek jut. Minden alkal-

masnak ígérkező borju meg lesz hagyva s nemcsak a tehenészet pótlására, de egyszerűen mint tenyészállat eladásra is nevelve s az üzlet hálásnak ígérkezik ezen divatos fajtáinál. A berni vért ma már nagy részben kiküszöbölte a simmenthali. 1884 óta a tehenészetben állandóan tiszta simmenthali hágó bika van, ekkor vétetett egy a keszthelyi gazdasági tanintézettől s ez időtől ugyanis 1891-ben két bika Széll Kálmán birtokáról, 1893-ban Schweiczből három hasas üsző, 1895-ben Bábolnáról két bika s 1896-ban ugyanonnan 14 db hasas üsző vásároltatott.

3. Bormászi gazdasági kerület.

Egy ispán kezeli

Majorok: Bormász és Ottómajor.

	Hold	□ öl
Kert	1	600
Szántóföld	453	—
Rét	2621	1000
Legelő	99	1400
Nádas	107	800
Erdő és fásítás	359	1405
Földadó alá nem eső terület	690	—
Összesen	4333	405

Ezen gazdaság területének túlnyomó részét a Hanyság foglalja el s a szántóföldnek nagyon szerény részt enged. Szántóföldje általában agyagos, humozus homok, lazább altalajjal; feltalaj mélység a földek hullámos fekvése folytán nagyon ingadozó. A Hanyság, melyben a rét, legelő, nádas és hasznavehetetlen terület benn foglaltatik, 3519 kat. holdat tesz ki. A rétnak jut a legnagyobb rész, s ennek termése a szükséglet levonásával részint eladás útján, vagy lábán, vagy pénzért lekaszálvá és préselve adatik el. Évenként 15—17.000 q az eladott széna. Ezen mennyiség a vízállással szoros kapcsolatban van.

Az ötvenes években ezen «Hany»-ban a tűzegipar kultiváltatott és produktuma az akkor működésben levő czukorgyárnak szolgáltatotta a tüzelőt, mely a Hanyságból a mostani gyártelepig épített csatornán lett szállítva.

4. Liczkói gazdasági kerület.

Egy ispán kezelése alatt.

Majorok: Liczkó, Dunamajor, Kis-Nyilas, Máriamajor.

Terület holdakban:	Hold	□ öl
Kert	7	900
Szántóföld	1168	—
Rét	439	1075
Legelő	311	1325
Erdő és faültetvény	47	200
Földadó alá nem eső terület	75	600
Összesen	2049	900

Talajának majdnem fele részét lazább tulajdonságú meszes földek teszik ki, míg a többi részt hidegebb humózus, az őszi kiszáradásra nagyon hajlandó s jelentékeny részben a fakadó víznek kitett terület alkotja. Ezen viszonyok is hozzájárulnak ahhoz, hogy a gazdaságban a rétnek és legelőnek tekintélyes terület jut s az állattartásban a következő irányok követését teszi indokolttá. A juhtartás a dombos legelőket, a lapályosokat pedig a tinónevelés s még inkább a sertésenyésztés foglalják el. A juhállomány Electoral Negretti irány, bár a régi nyájban Rambouillet-kosok is szerepeltek. A nyáját az egészséges testalkat mellett, finom gyapju, jó benőttség és kiegyenlítetttség jellemzi s csak az 1890-iki kiállításon Bécsben az anyák elismerő oklevéllel s nagy ezüst éremmel lettek kitüntetve.

A sertés hazai fajta zsirsértés, mangalicza az utóbbi években Balázsházi-mangalicza keresztezésű kanokkal szaporítottatott.

A tinók éves korban vásárokon lesznek véve.

5. Sándorházi gazdasági kerület.

Egy ispán kezelése alatt.

Majorok: Sándorház- és Saroltamajor.

Terület holdakban:	Hold	□ öl
Kert	4	349
Szántóföld	1292	400
Rét	20	1398
Legelő	160	487
Erdő és faültetvény	20	953
Földadó alá nem eső terület	31	1278
Összesen	1529	1365

Talaja a közepes minőségű földek különböző változatait tünteti fel; van kis részben márgás és agyagos homoktalaja, egy részét fekete homok, csekélyebb feltalajjal foglalja el. Az altalaj homok, alatta kavics, mely helylyel-közzel a felszínre tör, sülevényes foltokat idézve elő. Területének egy része a fakadó víz és a Hanyság vizét levezető csatorna által van veszélyeztetve.

Tehenészte a különféle nyugati fajok keresztezési produktuma, a mely jelenleg simmenthali bikákkal lesz szaporítva. A borjunevelés a tehenészet pótlásán és szaporításán kívül tinónyerés céljából is történik.

Juhállománya jelentékeny s a bérányok fele részben mint ilyenek adatnak el.

6. Rárói gazdasági kerület.

Egy ispán és egy úrnok kezelése alatt.

Majorok: Zsejke, Ráró, Szent-Pál, Jánosmajor.

Terület holdakban:

	Hold	□ öl
Szántóföld	1732	1129
Kert	11	1108
Rét	345	576
Legelő	372	1241
Nádas	29	1147
Erdő és fásítás	1072	277
Földadó alá nem eső terület	191	1385
Összesen	1121	663

A kerület a Duna és a Kis-Duna közt terül el, ezen fekvési viszonya magában földi minőségére és használhatóságára jelentékeny befolyást gyakorol. Szántóföldje a kataszteri osztályozás első fokánál éppen nem, a másodikban jelentéktelen részben s csakis az ezután következőkben van felsorolva. A talaj összetételére vonatkozólag vadmeszes homok, világos agyag, szürkés agyagos homok és homok szerint megkülönböztetett területek körülbelül egyenes arányban állanak egymással, az altalaj homok, néha kavicsos homok.

A fakadó víz jelentékeny részét veszélyezteti a kerületnek.

A gazdaság hizlalással, juhtenyésztéssel és vett tinók nevelésével foglalkozik.

GYÁRTELEP.

Egy ispán és egy segédtsz vezetője alatt.

A lébeny-szent-miklósi vasuti állomás mellett, mintegy az uradalom közepén fekszik a gyártelep. Régi időben az ország egyik legvirágzóbb cukorgyára állott ezen helyen. Hogy a cukorgyár megszűnt, a hozzátartozó helyiségek legnagyobb része leromboltatott. A régi cukorgyár helyén van az uradalmi központi magtár, raktár, továbbá az uradalmi műhelyek, melyek azelőtt Jánosházán voltak, szintén itt nyertek elhelyezést s végre elkészült a gőzmalom s a szénapajta.

1. *Központi magtár.* A volt cukorgyár idejéből fenmaradt hatalmas épületben van elhelyezve. Ide szállítatnak be az összes kerületi eladásra kerülő termények. Kezelője a gyári segédtsz s szolgálatot teljesít egy magtárnok.

2. *Központi raktár.* A központi raktár által szereztetik be az összes uradalmi eszköz- s anyagszükséglet s külön elszámolás mellett innen fedezi minden gazdasági kerület és üzletág összes szükségleteit.

3. *Műhelyek.* Egy művezető felügyelete alatt egymással összeköttetésben vannak elhelyezve a lakatos-, kovács-, asztalos- és bognár-műhelyek, hol az összes uradalmi gép- és eszközjavítások a lehetőséghez képest eszközöltetnek. Szolgálati személyzet: egy művezető, egy gépész-lakatos, két szegődményes kovács, egy asztalos és egy bognár, s azonkívül készpénzzel fizetett munkássegédek is alkalmaztatnak.

Az összes műhelyek villanyvilágításra vannak berendezve.

4. *Gőzmalom.* 1892-ben 33,285 frton egyik régi épületben elkészült a gőzmalom. Berendezését 36 lóerőre, három kő- és két hengerrátra Láng L. budapesti gépgyára eszközölte. Vámórléssel és liszt-eladással összekapcsolva, 24 óra alatt 100 q gabonát képes liszté feldolgozni. Féléven át csak nappal s féléven át pedig éjjel-nappal folytonosan tart működése. Villanyvilágítás, mely a műhelyekbe is bevezettetett, itt fejlesztetik s az egész malomhelyiség szintén be van rendezve elektromos világításra.

Szolgálati személyzet: egy főmolnár, két almolnár, egy gépész, egy fűtő, s rendes körülmények között öt más napszámos, kik az őrlés körül vannak foglalkoztatva.

5. *Szénapajta.* 1893. évben épült a gyártelepen egy nagy szénapajta, melyben az évenként eladásra kerülő szénamennyiség préselt alakban raktároztatik s innen lesz egyenesen az uradalmi iparvágányon vasuti kocsikban egyenesen elszállítva.

6. *Iparvágány.* A magtár, malom és szénapajta vasuti vágányok által egyenes összeköttetésben van a budapest-bécsi vasuti vonallal, úgy, hogy mindenféle terményszállítás, nemkülönben az uradalom részére érkező nagyobb teherárúk vasuti kocsikban direct a gyártelepre lesznek behuzatva, mely körülmény rendkívül előnyös az uradalomra nézve s a gazdasági kerületek ezen iparvágány által nagy tehertől szabadultak meg, a mennyiben azelőtt mindenféle raktári, malomi s magtári szállításokhoz a vasutra vagy vissza azok szolgáltatták az igaerőt, a mely körülmény kivált szorgosabb mezei munkák idején nagyon terhelte a gazdasági kerületeket.

Telephon-hálózat.

A szent-miklósi uradalomban 1894. évben távbeszélő hálózat létesítettett. A berendezést Deckert és Homolka czég budapesti osztálya eszközölte 5089 forint 36 krért. A hálózat központi állomása Szent-Miklóson van elhelyezve, a honnan hét vonalon 19 állomásra ágazik széjjel a távbeszélő hálózat, melynek kiterjedése 56 kilométert tesz ki.

Rába-szabályozási költségek.

A Rába-szabályozási műveletek, melyek közé a Rábcza folyó is bevonatott, hasznát tekintve az uradalomra nézve nem mondható kedvezőnek, a mennyiben az arra fordított költségek nem állanak arányban az elért haszonnal. Továbbá a Kis-Duna vizállása most már a csunyi szorító vízmű által állandó magas lévén, a fakadó vizeket eredményezte, melyek nem nyerhetvén kellő lefolyást, már az utóbbi évek alatt tetemes károkat okoztak.

A Rábcza jobbparti érdekeltség sokkal kedvezőbb, mondhatni igen kedvező körülmények közé jutott ezen művelet által, mert azon rész többnyire innen kapta vizét, melytől most már a védgátak által zárva van és az ott összegyülemelő vizeknek zsilip által lefolyás biztosított. — Évi költsége jelenleg 7811 frt 89 krt tesz ki az uradalom részéről, azonban ezen szabályozási költségek emelkedni fognak, miként eddig is emelkedtek.

Az uradalom által 1886. év óta 1896. év végéig 25,190 frt 13 kr. fizettetett Rába-szabályozási költségek czímén.

A birtok megvétele óta következő tőkeberuházások eszközöltettek.

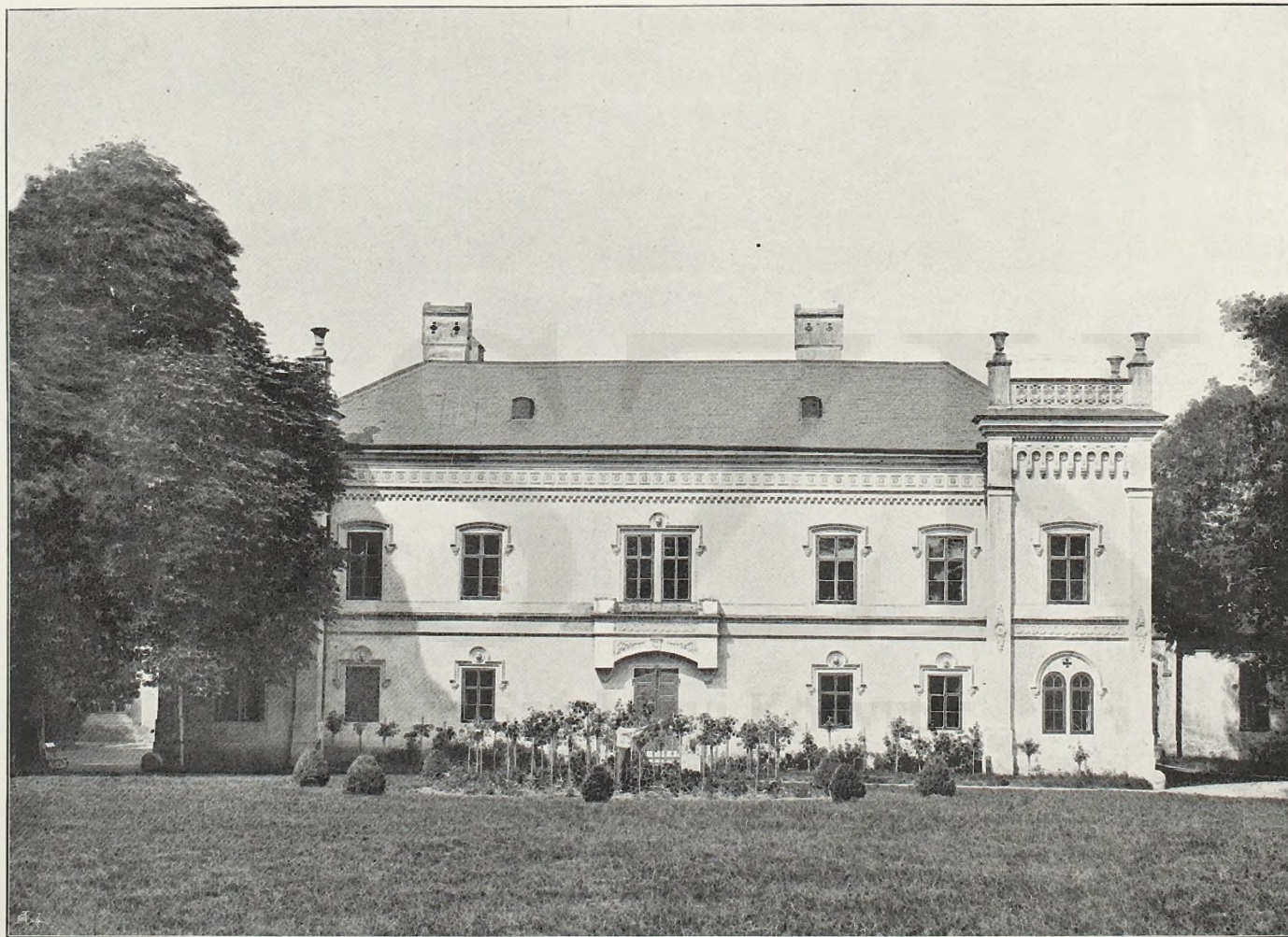
Rárói kápolna felszerelése és kastélytetőzet	3867 frt 41 kr.
Tiszti lak Bormászon	2638 „ 76 „
Tej- és vajkamra Jánosházán	805 „ 28 „
Pálmajori juhakol	2115 „ 51 „
Ottómajori szénapajta	1329 „ 46 „
Kis-Nyilason birka-akol	1395 „ 12 „
Malom	33285 „ 07 „
Pálmajori istálló és cselédlak	3128 „ 19 „
Kis-nyilasi tengeri góré	521 „ 78 „
Rárói tengeri góré	491 „ 63 „
Szent-miklósi tengeri góré	296 „ 28 „
Pálmajori tengeri góré	388 „ 01 „
Ottómajori tengeri góré	202 „ 72 „
Liczközi tengeri góré	435 „ 72 „
Vasuti vendéglő	3703 „ 98 „
Gyári szénapajta	3405 „ 65 „
Telephonhálózat	5089 „ 36 „
Iparvágány	14164 „ 46 „
Óvoda	7741 „ 89 „
Összesen	85006 frt 28 kr.

A szent-miklósi kastély.

Gróf Zichy család tulajdonát képezte a század elején s ezektől a birtokkal együtt átvétetett a báró Sina család által. 1856. évben lett az akkori kor kívánalmaihoz átalakítva.

A rárói kastély

A mintegy 40 holdas parkban kastély áll, melynek helyén az ősidőkben vár állott. A kastély épületében kápolna is van, mely jelenleg is fel van szerelve.

A LÉBENYI KASTÉLY.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

ERDÉSZET ÉS VADÁSZAT.

Főerdész: Geschwindt Rezső. Egy körerdész és két erdész.

Az uradalmi erdőbirtok területe 1508 hold és 1235 □ ölet képez, melyből a szigetközi erdőkre 1072 hold 277 □ öl esik, a bormászi erdőszetre 359 hold 1405 □ öl, a többi pedig a gazdaságokban lévő kisebb erdőrészekre, melyek azonban csak remízseknek nevezhetők és erdőszeti szempontból csekély jelentőséggel bírnak.

A Duna-szigeteken fekvő erdőbirtok területe egyrészt elmosás, másrészt öntés * által nagy változásoknak van kitéve, mely változásokat még a Duna szabályozása sem tudta meggátolni.

A talaj öntés által képződött, tehát hordalékos, laza, iszapos homok, a mélyebb rétegekben agyagos, nagyobb részt gazdag humuszréteggel borítva és általában véve nagyon termékenynek mondható.

Uralkodó fafajok a dunaszigeti erdőkben a nyár-, fűz- és égerfa, míg a tölgy és a szil itt többnyire csak egyes példányokban fordul elő. A bormász-erdő azonban nagyrészt keményállagú, kivéve a lapos helyet, mely puha fűvel van beültetve.

Az erdőfelújítás természetes úton történik és csak a szükséghez képest eszközöztetik ültetés és vetés által.

Aljnövényzet a talaj nedvességénél és jó tulajdonságainál fogva igen dús, úgy nemre, mint az egyedekre nézve is.

Az összes szigeti lágyszárú erdők 25 éves fordában kezeltek.

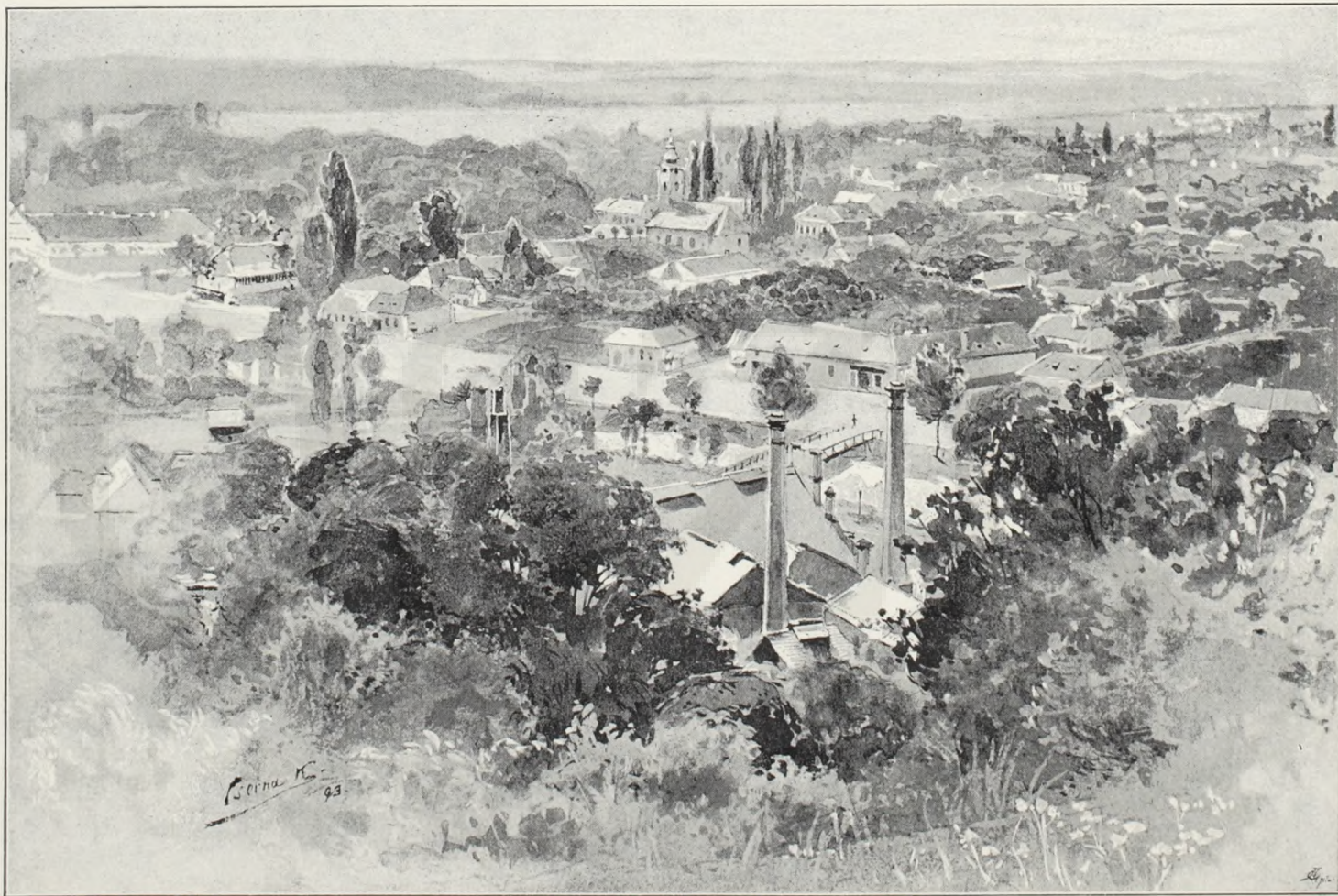
A fatermelés tüzelőfa-termelésre szorítkozik, és régiben történik. Legújabb időben azonban már sikerült műfát termelni és Ausztriába exportálni, mi az erdőszeti jövedelmet tetemesen fokozta. A termelt tüzelőfa helyben adatik el.

Vadászat. Vadászati terület a bérelt területekkel együtt mintegy 52,000 holdra rug. A vadállomány fő- és őzvad, nyúl, fészán és foglyokból áll. Azonkívül nagymennyiségű vizi vad fordul elő, továbbá szalonka, tüzok, azonban ezekre rendszeres vadászatok nem tartatnak.

A szigeti erdőkben a folytonos árvizek folytán csekély a vadállomány, a többi vadászterületeken azonban szép számmal van képviselve.

* «Öntés» alatt a víz által teljesített termékeny talaj felhalmozása és új szigeteknek képződése értendő.

Mikor ?	H a s z n o s v a d a k														K á r t é k o n y a k									
	Szarvas bika	Szarvas tehén	Őz bak	Őz suta	Nyúl	Vad-disznó	Fácán	Erdei szalonka	Fogoly	Fürj	Vad-rucza	Vad-lúd	Túzok	Szárcsa	Róka	Nyest	Görény	Menyét	Macska	Kutya	Ölyv	Bagoly	Szürke varjú és szarka	
	d a r a b																							
1889—90. évben	5	.	25	3	1502	.	118	3	142	18	87	1	.	64	29	4	14	31	28	112	110	59	752	
1890—91. «	2	.	17	2	1204	.	83	4	177	66	44	1	4	25	24	9	18	51	26	95	92	54	715	
1891—92. «	3	.	7	.	223	.	99	.	15	.	10	.	.	.	25	2	23	27	38	73	49	27	404	
1892—93. «	5	5	9	.	1705	1	36	11	18	14	8	.	.	.	45	.	27	17	34	83	48	4	423	
1893—94. «	11	3	17	2	1970	1	33	4	106	85	1	1	.	.	4	2	22	15	35	58	33	.	176	
1894—95. «	9	5	42	1	4410	.	104	9	162	17	.	1	.	.	37	14	29	36	66	45	72	.	461	
1895—96. «	10	6	16	.	3577	.	71	.	208	.	.	.	2	.	31	3	11	16	27	35	58	.	292	
1896—97. «	14	5	14	.	3716	.	153	15	346	.	16	.	6	.	15	.	7	16	12	39	38	.	108	
Összesen	59	24	147	8	18307	2	697	46	1174	200	166	4	12	89	210	34	151	209	266	540	500	144	3331	

BOROS-SEBES.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

Vadászat hajtás és körökben tartatik nyulakra; fáczán és foglyok kisebb hajtóvadászatok alkalmával, a fő- és őzvad kizárólag csak cserkészeten vagy lesben ejtetik el.

Ezen szent-miklósi uradalom kitűnő beosztása és kezelésénél, fekvésénél fogva az uradalom egyik legszebb birtoka.

BOROS-SEBESI URADALOM.

Fekvése és terjedelme.

A boros-sebesi uradalom fekszik Aradmegye keleti részén, határolva éjszaknyug., éjszak és keletről Biharmegyétől, az úgynevezett Kodru és bihari heggyektől; a Kodru délre fekvő része az uradalomhoz tartozik; itt van Aradmegye legmagasabb pontja az *Árzura*, vagyis újabb elnevezés szerint a *Nagyarad*, 1114 méter magas; délny., dél és délkeletről Algyest községtől felfelé kevés megszakítással Holdmészes községig mindenütt a fehér Körös által, éjszakkeletről pedig a vaskóhi, zimbroi és Dulcsele uradalmak által határoltatik.

Az uradalom mai összes területe négy birtoktestből lett vétel útján gróf Waldstein Wartenberg Kristián által összeállítva; ugyanis gróf Königsegg Rottenfels család jutott 1806-ban csere útján a kincstártól a régi boros-sebesi uradalom birtokába, melyhez tartoztak: Boros-Sebes, Kertes, Ignest, Szuszan, Nadalbert, Nyagra, Szlatina, Minyad, Laaz, Doncseny, Prezest, Rossia, Diels, Krokna, Revetis, Berendia, Govosdia községek és a restiratai bánya és olvasztó telep; ezen uradalmat megvette 1847-ben gr. Waldstein Wartenberg Keresztély a gr. Königsegg családtól és bővítette az uradalmat vétel útján a Naveri családtól a Menyházai és a Várad Török családtól a szelezsáni birtokkal, ezen kívül megvett a nemes Józsa családi tagoktól a Ravnai compossessoratus birtok 24 birtokrészletből 19^{1/2} részt, mely vétel után ezen birtokban a törvényes tagosítás alapján a 19^{1/2} rész egy tagba vonatott össze. Ezen összesített boros-sebesi uradalmat megvette 1891 július 1-től méltóságos Wenckheim Krisztina grófnő férj. gróf Wenckheim Frigyesné egy millió vételárban.

1881-ben bevégzett és hitelesített felmérés alapján az uradalom egész területe 32933 hold 286 □ öl, melyből az ujabbi kataszteri becslés szerint van:

Szántóföld 1994 hold 12 □ öl, kertek 74 hold 24 □ öl, kaszáló 349 hold 160 □ öl, szőlő 22 hold 587 □ öl, legelő 1900 hold 1151 □ öl,

erdő 28367 hold 403 □ öl, terméketlen 225 hold 1146 □ öl, összesen 32933 hold 286 □ öl.

Az uradalmi területen belül fekvő 20 község összes területe 23793 hold 1353 □ öl; ezen községekben összesen 11323 lélek lakik, kik részint földművelés, részint pedig az uradalomtól nyert napszám és szakmáymunka által tartják fenn magukat.

Felosztása.

Az egész uradalom fekvését tekintve, három főrészt oszlik, úgy mint: a fehér Körös és Tőz folyók mentén elhuzódó rónaság, a Kodru hegyláncz alatt levő dombvidék és a Kodru hegységet magában foglaló hegyvidék, mely utóbbi képezi az uradalom területének jó kétharmad részét, itt vannak a nagy kiterjedésű erdőségek, melynek talaja mint erdőtalaj, a magasabb és meredek részeket kivéve, jónak mondható. Az uralkodó fánemek között első helyen felemlíthető a tölgy-, a bükk-, a cser- és gyertyánfa; az uralkodó fánem a bükk.

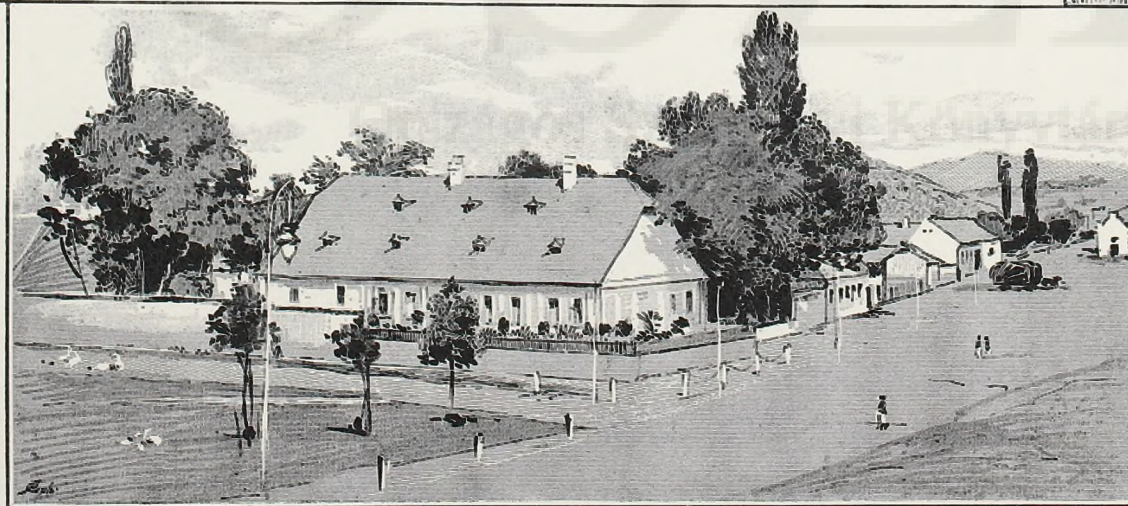
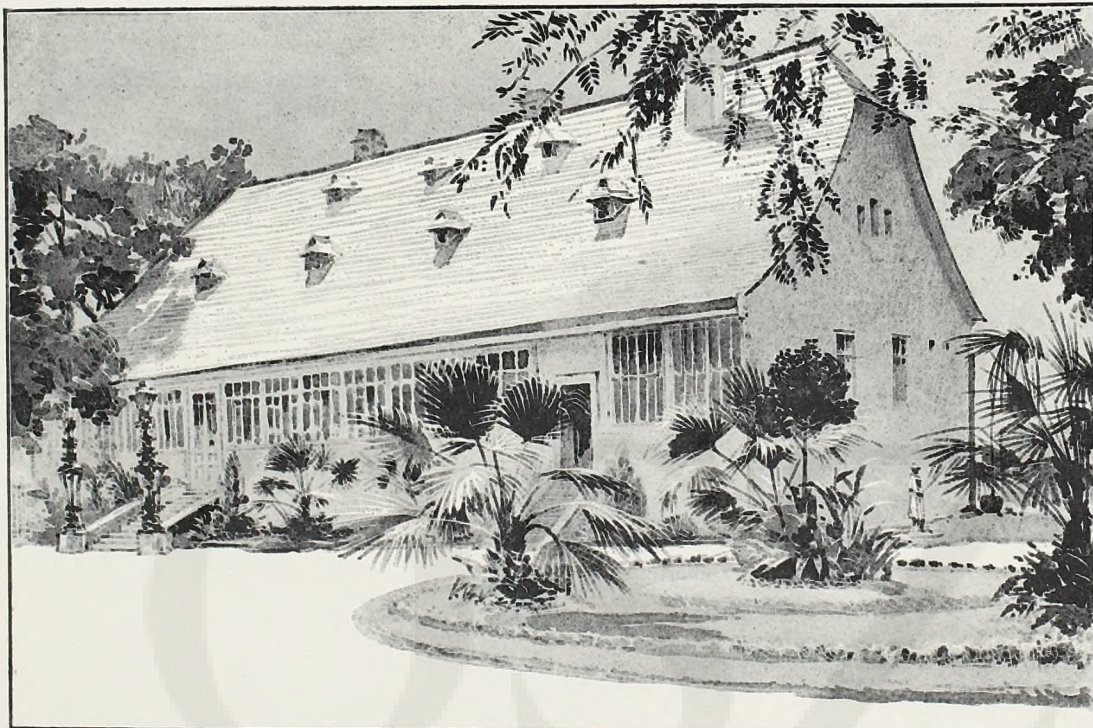
Változatos nagy kiterjedését tekintve az uradalomnak, négy főtermelési ágra oszlik, u. m. mezőgazdaság, erdőgazdaság, vas-termelés és kőipar.

A *mezőgazdaság* felosztatik rónagazdaságra a boros-sebesi és kornyesti majorokkal, és dombvidéki gazdaságra a zemerdi és szelezsáni majorokkal, majoros művelés alatt van Boros-Sebesen 600 kat. hold, Kornyesten 1225 kat. hold, Zemerden 1350 kat. hold, Szelezsán 375 kat. hold, összesen 3550 kat. hold, ezen kívül van 1189 kat. hold róna irtásföld, mely terület szt-mártoni németeknek tíz évre van haszonbérbe adva oly kikötéssel, hogy a bérlet lejártá után az egész területet kiirtva és kitisztázva kötelesek az uradalomnak átadni.

A szőlőt a filloxera már egészen tönkre tette; nagy erővel hozzákezdve, hat hold riparia oltványokkal már be van ültetve és pár év múlva az egész terület beültetve lesz.

A rónagazdaságok, Sebes és Kornyest elég jó és mély termőréteggel birnak, megterem rajta minden gazdasági növény, míg a dombvidéki gazdaságok, Zemerden és Szelezsán termőrétege gyengébb és csekély; ezen a bajon segíteni hivatva lesz a marhatenyésztés és evvel kapcsolatosan szükséges több takarmány- és több trágya-termelés felkarolása.

A gazdasági marhaállomány következő: ló 42 darab, igás ökör 196 darab, kevert nyug. faj: tehén 48 darab, bika 3 darab, növendék

BOROS-SEBESI RÉSZLETEK.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

marha 45 darab, erdélyi tinó 125 darab, tenyész kocza 200 darab, malacz 2000 darab.

A gazdaságokban újabb építkezések: Sebesen új fiasztatók; Kornyesten új tiszti és cseléd lak, új fiasztatók; Zemerden új tiszti és cseléd lak, új ököristálló.

Beszerezve lettek többféle újabb gazdasági gépek és eszközök, egy új cséplőgarnitúra is.

Zemerden a nagy vízhiányon segített, már 1894-ben megkezdett az ártézi kút furása; jelenleg, 1897 márczius 15-én, a furóluk 420 méter mély, de még mindig víz nélkül.

A gazdaságokba eddig befektetett tőke 60,000 forint.

Az *erdőgazdaság* területe jelenleg 27200 hold, ennek könnyebb kezelése végett az egész öt kerület, vagyis pagonyra van felosztva; az egész területen van 1700 hold véderdő beosztva. Az évente vágandó tűzifamennyiség 40—50 ezer térméter közt ingadozik, melynek legnagyobb része a monyászái és restiratai vasolvasztók és a sebesi vasgyár által értékesítetik, és csak egy kis része marad eladásra kifelé.

A vágandó haszonfa jobb értékesítése czéljából egy új berendezésű fűrészgyár lett felállítva — turbinahajtással — 20,000 frt tőke befektetéssel.

Erdőművelési tekintetben az *újabb* kísérletezés magasabb fekvésű helyeknek fenyőkkel való beültetése; eddig több százezerre menő fenyőcsemete lett kiültetve.

Az erdőségekben a vadállomány nem a legkedvezőbb, sok kárt okoznak a ragadozók: farkas, róka, vadmacska, a sok fajtában előforduló szárnyasok és a kolumbácsi legyek, melyek csaknem minden évben május és június hónapokban igen nagy rajokban megjelennek. A hasznos vadak közé felvehetők az őz, vaddisznó, nyul, fogoly és császármadár.

Van egy 400 holdas vadaskert benépesítve dām vaddal és jelenleg kísérletezés végett néhány darab szarvassal, melynek első ivadéakai igen szépen fejlődnek.

A hegyekbeni vadászatok farkas és vaddisznókra, az igazi vadászra igen serkentők.

A *vastermelés* három főágra oszlik, u. m. bányászat, olvasztás és rudvas-gyártás.

A bányászat huszonkét nagy és hat kicsi bányamértéken és négy szabadkutatáson, akna- és tárnaműveletekben üzetik újabb idő-

ben nagyobb ércmennyiség könnyebb kiaknázása végett két nagy főakna készítettett; az évi átlagos termelés 40000 q. Ezen nyert ércz a restiratai és menyházai magas olvasztókemenczékben olvasztatik fel az erdészeti által termelt faszén segítségével. Az összes évi átlagos nyersvas-termelés 12500 q; ezen mennyiségből feldolgozik a sebesi gyár 10000 q-t és készít belőle 7500 q rudvasat; a felesleges nyersvasat szívesen megveszik más vasgyárak, miután minőség tekintetében első helyet foglal el.

A boros-sebesi hengermű újabb időben egy igen czélszerű, a nyersvas czélszerűbb és olcsóbb átdolgozása végett fagázfűtésre berendezett kavaró pest, gőzkalapáccsal összekötve 80,000 frt befektetéssel lett kibővítve.

A *kőipar* is jelentékeny részét képezi az uradalmi vállalatoknak; leginkább felemlítendő a boros-sebesi trachit, a menyházai márvány és mészkő; a boros-sebesi trachit partvéd és kövezeti czélokra mint első minőségű kő ismeretes lett a szegedi nagy árvíz után, a mennyiben a szegedi és algyői tiszaparti művek az uradalom által szállított 2100 vagon kőből lettek kiépítve; ezen idő óta több ezer vagon kő szállítatik Békés, Csanád, Csongrád és Torontál megyékbe kövezeti czélokra.

A menyházai vörös márványt legelőször használták építkezésre az arad—csanádi vasut által Aradon 1887-ben épített palotához; az oda szükségelt összes márványrészek ezen kőből készültek; így lett a márvány mint kitűnő építkezési anyag ismeretes és ma már a tiszáninneni vidéken igen sok köz- és magánépület kőfaragó részeit képezi, mint például: Királyi tábla Debreczen, Mária-Valéria kórház Szabadka, Főgymnasium Hódmezővásárhely, Központi szálloda Arad, Zsidó templom Debreczen, Katona-laktanya Marosvásárhely és számos más épület.

A menyházai mészkő régebbi időben csak a vidéken volt ismeretes, a vasut kiépítése óta azonban kifelé is ismeretes lett; így például a mezőhegyesi cukorgyár 1000 vagonra menő évi szükségletét ezen kőből fedezi; az égetett mész szaporaságánál és kitűnő kötőtermészeténél fogva keresett építkezési anyag és hogy az uradalom az évenkénti nagyobb keresletet kielégíthesse, Boros-Sebesen egy újabb szerkezetű gázfűtésre berendezett égető kemenczét épített 30,000 frt befektetéssel.

A BOROS-SEBESI VADASKERT.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

Boros-sebes—menyházai vasut.

A menyházai vidéken előforduló sok természeti kincsek és a nagy kiterjedésű erdőségekben termelendő famennyiség könnyebb elszállíthatása és az ottani fürdő könnyebb hozzáférhetése és látogatottságának emelése tekintetében kiépíttette a nemeslelkű tulajdonos gróf ur 350,000 forint költséggel a boros-sebes—menyházai huszonhárom kilométer hosszú keskenyvágányu helyi érdekű vasutvonalat és ez képezi az országban az egyedüli vasutat, mely mint *közforgalmi vasut* privát tulajdonos által a saját birtokán elhúzódva egészen önköltséggel felépíttetett, kezeltetik és fenntartatik.

A menyházai állomástól kiindulva huzódik el tizenkét kilométer hosszúságban a mész- és márványtelepeken úgy az erdőségekben a Valelungán keresztül egészen a korbui vashányákhoz az iparvasut vonal, melynek segítségével a többféle nyerstermények a központba, Boros-Sebesbe szállíttatnak.

Igen tanulságos ezen iparvasutnál a Valelunga és korbui vonalat összekötő csuszató pálya 600 méter hosszúságban, harminczhat foknyi szögemelkedéssel építve, ezen iparvasutak befektetési tőkéje 75,000 forint.

Az uradalom élén áll *Rázel István* felügyelő (inspektor).

Kezelőtisztek: egy pénztárnok, egy pénztári őrnök, egy kasznár, két ispán, egy főerdész, egy erdőrendező, három erdész, egy gyárvezető, egy bányatiszt, egy számtiszt, egy őrnök mint segédtsízt, egy kőfaragó mester, egy ügyvéd, két orvos.

Az összes évi szolgák és állandó munkások száma:

1. Általános közös szolgák 5.
2. Mezőgazdaságnál felvigyázó és gazda 6, kocsisok 14, béresek 40, tehenészek és gulyások 8, kanászok 8, vinczellér 1, csőszök 6.
3. Erdőgazdaságnál: erdővédek 3, erdőőrök 28, fűrészmester 1, kocsis 1.
4. Vasiparnál: felvigyázók 4, kocsis 1, összesen 126.

Állandó munkások:

1. Erdészetnél szénéégetők 35.
2. Vasiparnál: bányász 30, olvasztók 16, kohászok, hengerészek, kovácsok és lakatosok 75.
3. Kőiparnál: felvigyázók 2, kőfaragók 40, összesen 198.

Ezekén kívül még mint napszámos alkalmazásban van átlag naponként 100 egyén.

A mezőgazdaság a nyári munka főidényre, értve az aratást, a szomszéd Biharmegye Vaskóh vidékéről kapja a munkást és soha munkáshiányban nem szenved.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

A MENYHÁZAI VASÚT.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

Menyházai fürdő.

A boros-sebesi uradalom egyik gyöngye: a menyházai fürdő. Az uradalom észak-keleti részén a Kodru hegyláncz déli oldalán fekszik a Dézna, Ravna és menyházai völgy egy kis elágazásában, a legszebb árnyékos bükk-erdőkkel környezve, a tenger színe felett 292¹/₂ méter magasságban, Arad vármegye legszebb pontján. A feltalálható építkezési romok után ítélve ezen fürdőhely, mint üdülő és gyógyhely már a török időkben ismeretes volt, a mint régebbi neve: «Monyásza» is mutatja (momász törököül = fürdő).

Mint a nagyterjedelmű uradalom többi iparvállalatai, úgy ezen, a régi időkben szerény és az utazás nehézségei által bajosan megközelíthető, de széles vidéken jóhitelű gyógyhely az új tulajdonos grófi pár nemes felfogása és áldozatkészsége folytán emelkedett azon magaslatra, hogy ma már mint gyógyfürdő méltó helyet foglal el a magyar gyógyfürdők sorában.

A Boros-Sebesből kiinduló s 1892/3-ban a gróf úr által kiépített iparvasút személyszállításra is berendezett vonalának végállomása: a menyházai gyógyfürdő.

Menyháza most öt vármegyének, kiválólág pedig Aradmegyének kedvencz nyaraló és fürdőhelye. A vasút megnyitja után első teendő volt a fürdővendégek számára a régi, többnyire fából készült és szűk, egyszerű épületek helyett megfelelő, kényelmes lakóhelyről gondoskodni.

Ezen célra épült közvetlen a vasuti állomás mellett a sétányon «a sétányi nagy szálloda». Diszes, emeletes szilárd épület 16 szobával, nyitott folyosó és terrázzsal. A szobák izléssel és kényelemmel bútorozvák. Az épület vízvezetékekkel s villanyos jelzőkészülékkel van ellátva. Épült 1891/92-ben, mikor a közhasználatnak át is adták.

Nagyobb arányúak azon építkezések, melyek 1893—96-ban történtek a fürdő-völgyben.

Még a század elejéről volt itt egy fürdőépület öt medenczével, s nyolcz lakó szobával. Idők folytán a szükségletnek megfelelőleg egy rozoga épülethalmaz foglalta el a fürdő-völgyet, mely ma már

izlés és kényelem szempontjából egyáltalában nem felelt meg az igényeknek.

Ezért elsőben is egy díszes, stílszerű, önálló épület emeltetett, mely *étkező helyiségül, s egyúttal gyógyteremül szolgál*; s mely izléses külsejével s nagy arányaival egyaránt meglepőleg hat.

Ezt követte, szemben a gyógyteremmel, a patakon túl, egy *szilárd emeletes épület*, melyben a konyha, mellékhelyiségek, s a fürdőbérő lakása van elhelyezve.

Majd jött: a *régi épületek teljes lerombolása, a fürdő-völgy kiszélesítése, a park áthelyezése, az új fürdők, s az «Új fürdőszálloda» felépítése.*

A fürdő-völgyben most egy hatalmas, 85 méter hosszú emeletes épület áll, melynek homlokzata maga egy remekmű, s a boros-sebesi márványipart dicséri. A homlokzat és a díszítések csiszolt vörös márvánnyal vannak borítva. A márvány a helybeli márványbányákból aknáztatott s a boros-sebesi márványipar telepen dolgoztatott ki. A homlokzat tetején van elhelyezve a legszebb kivitelben márványba vésve a birtokos család grófi czimere; a homlokzat párkányán pedig a régi fürdőépületről átvett márványba véselt latin vers olvasható!

Liber a curis hanc curæ vallem saluta!

Heu hospes! hic vix curatur, qui curat.

A mi Dr. Hajnal Albert fürdőorvos elmés fordítása szerint ezt jelenti:

Ha gond nélkül jössz: ez Menyháza.

De ha gonddal, úgy menj haza!

S valóban ezen a minden természeti szépségekkel megáldott völgyben távol a gondoktól — «*procul negotiis*» — kiki üdülést és gyógyulást találhat.

Hatalmas márványoszlopok tartják a nyitott erkélyt; a földszinten nyitott veranda van, erre nyílnak a női társalgó- és zongoraterem s az igazgatósági iroda.

Az épület közép folyosóján haladva: itt van az orvosi rendelő szoba, a bazár, szivar- és dohánytőzsde, fodrászterem, ruhatár, telítő-helyiség s tizenhatszoba — öt nagyobb, tizenhárom kisebb — a fürdőépítési technika mai fejlettsége szerint a lehető legkényelmesebben és czélszerűbben berendezve és felszerelve. A kádak egyforma vörös márványból vannak. Minden kádba négy-

A MENYHÁZAI FÜÜDŐÉPÜLET.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

féle, különböző hőfokú víz ömlik, u. m. 22 R° és 25 R° fokú természetes hévvíz; melegített természetes ásványos víz, és hideg zuhany. Minden fürdőszoba magasan fekvő vaskeretű ablakokkal, jó szellőztetéssel, s villamos jelzőkészülékkel van ellátva.

A földszinten van még nyolcz vendégszoba, s a diszes kávéház.

Az épület egész hosszában vasoszlopokon nyugvó, üvegletes folyosó fut végig; a fedett folyosó mellett izléses vasrácszat, e mellett a rohanó, s itt szabályozott monyásai patak, mely a fürdő-völgy zugában levő barlangból ered, s eddig ivóvízül is szolgált, s ellátta az összes épületek vízvezetéki művezetét.

Az emeleten tizenhét vendégszoba van, mindannyi nemes izlés és kényelemmel bebútorozva.

Nagyszerű s a maga nemében páratlan azon *ártézi kút*, melyet a nemes grófi pár 1893-tól 1896-ig nagy kitartással és nagy költséggel fúratott az eredeti hővízforrások szomszédságában.

Eredetileg Zsigmondy Béla kezdette meg a fúrást. De az általa alkalmazott fúrási rendszer nem vezetett célhoz az egynemű, mészkőből álló, sziklás talajban. Három évi folytonos munka után lehatoltak ugyan 125 méternyire a kemény kőzetben, de vizet nem találtak. Egy más rendszer: gőz erővel, s gyémántos furó koronával, meghozta az eredményt; 316 méterre hatoltak a sziklatalajba, s felszínre hozatott a forrás, mely 25 C° meleg, s percenkint 12, óránként 720 és naponta 17280 hektoliter vizet ad s a 15 cm. széles csövön oly erővel bugyog, hogy vékonyabb csőbe szorítva 15 méter magasságra szökik fel. Ezen víz Dr. Lengyel Béla tudományos egyetemi vegytanár ítélete szerint az ország egyik legtisztább ártézi vize. A forrás a grófné Ő excellentiája nevére Krisztina-forrás nevet visel. Megjegyzendő, hogy ezen mesterséges hő forrás a többi természetes forrásokra semmi befolyással nincs és egészen önálló forrást képez.

A fürdő újjáalakítása még ezzel sincs befejezve.

Ez évben épült fel a *rendszeres hidegvízgyógyintézet*, külön férfi és női osztálylyal a legtökéletesebb berendezéssel, s ezzel kapcsolatosan: a *nagy, nyitott szabad úszoda*, mely egyik nevezetessége s bizonyára vonzó ereje is lesz Menyházának.

A gyógyfürdőtelep fejlesztését és emelkedését az által is elősegítette a tulajdonos grófi pár, hogy telkeket adott el — alacsony ár mellett — idegeneknek azon kötelezettséggel, hogy ott *nyaralókat építsenek*. Így épült: az Arad és csanádi egyesült vasutaknak diszes

nyaralója, s több magán villa, melyek izlés és kényelem szempontjából a magasabb igényeknek is megfelelnek.

Fel kell még említenünk a sok és szép hegyi utat, melyet nem kis költséggel építtettek és tartanak fenn a fürdőközönség kényelmére.

Köszönet, hála és elismerés kíséri a grófi pár áldozatkészségét Menyháza kiépítése és felvirágoztatásáért.

De a közegészségügy részéről is méltán illeti meg a nemes grófi párt az érdemkoszorú, mert Menyháza fellendülése oly nagy fontosságú tényező Arad és a szomszédos vármegyék közegészségügyére nézve, hogy már maga ezen tény örökös és ércznél tartósabb emléke lesz a nemes grófi pár magasztos emberbaráti érzelmének, s a közegészségügy iránt tanusított nemes érdeklődésének.

Nagy jelentőségű még Menyháza emelkedése kulturális és nemzetgazdasági szempontból is.

Egy egész, a civilizáczióon kívül, illetve ettől távol álló szegény hegyvidék érzi jótékony hatását a fürdőintézménynek, s idővel a jóllét forrása lesz az egész monyászhai völgy lakóira nézve a telep.

Már is látszik a jó hatás!

Munkát, keresetet biztosít a fürdőtelep számos családnak; a lakosság megtalálja helyben saját termelésű élelmi cikkeknek piacát, s ezt látva s érezve, nagyobb tevékenységet, munkásságot fejt ki, a mi ismét a vagyoni jóllét emelkedését vonja maga után.

Így lesz örökre áldott a név, a grófi pár neve, mely a szeretet, jótékonyág áldását hinti közvetve és közvetlenül mindenütt, hol őseitől öröklött vagy szerzett birtokai vannak.

Mint kegyuraság, a monyászhai egyház és iskola felvirágoztatása is különös tárgya a grófi pár gondoskodásának; ez ismét: vallás-erkölcsi és nemzetiségi szempontból érdemel méltatást!

A szép menyházhai völgy áldva hirdeti a grófi pár nemes jóságát! Az erdei szél fuvalma, a patak csörgedezése, a lomberdő titkos moraja, a favágó fejszéje, a bányák kalapácsa, a kohó ércztüze, a gyógyító források nemtője: mindannyian hálatalve zengik a dicsőhymnust a nemes grófi család ez örömnépén!

IV.

Ezekben látható bemutatva azon nagyterjedelmű munkásság, melyet Wenckheim Frigyes gróf és neje Wenckheim Krisztina grófnő a haza, az egyház s embertársaik boldogítása által a társadalom oltárára hoztak. Ily nagy tevékenység s ily eredmények felmutatására csekély az a huszonöt év, mely alatt ez áldások létesültek, mert hiszen e sorok csak halvány vonások s van még sok esemény, melyek nincsenek feljegyezve e könyvben, de felirvák az élet könyvében!

Páratlanul jellemzi e Család nemes felfogását s mély vallásosságát ama tény is, hogy nem kívánnak — mint sok mások kisebb alkalomkor is — fényes ünnepélyt e huszonöt éves ezüstmenyegzőn, hanem hogy a környékre minél több lelki haszon áradjon, a jubileumi ünnepet megelőzőleg június 11—18-áig Kigyóson a Jézus-társasági Atyák által szent missiót tartatnak. Így lesz emlegetve évtizedekig e nap s így látszik meg nemzedékeken áldása: ez okoz örömet az ünneplő grófi Családnak.

Istenem! mindek jók áldó Istene! Küldd le égi áldásodat bősegesen e nemes családra!

«Virágozzék törzse, mint a szépen lombosodó cyprusfa», legyenek áldottak minden ivadékaik az évezredek végeiglen!

Őrizd meg őket és szívük-vérök szerinti fiaikat az anyaszentegyház oltalmára, hogy nevednek dicsősége terjedjen általuk!

Tartsd meg őket és övéiket az édes haza oszlopául, hogy tiszta, igaz honfiúi s honleányi tetteik világoskodjanak másoknak is!

Oltalmazd életüket minden szűkölködő s megszorodott embertársak boldogítására, hogy szeretetük melege eláraszsa e hideg társadalmat!

Kit királyi kegy emelt tanácsosainak díszes sorába, kit Jézus földi helytartója ékesített az elismerés koszorújával, kiket saját csa-

ládjuk, tisztelőik és hálával adózó embertársaik áldás- és üdvkivá-
nata övez a mai ünnepen: áldd meg őket, Istenem, áldd meg hosszú
élet boldogságával, nemes szívük alkotásainak boldogító szemléle-
tével, tartsd meg őket az emberi idők végeiglen!

Éljen!

Éljen!

M. J. N. D.

Országos Széchényi Könyvtár

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár